

KARŞILIKLI BAĞIMLILIK TEORİSİ ÜZERİNDEN TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ

OĞUZ EMRE ÖZKURT

TARAFINDAN

**YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜNE
SUNULAN TEZ**

**SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

ANKARA-2019

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Seyfullah YILDIRIM
(Enstitü Müdürü)

Bu tezin Yüksek Lisans derecesi için gereken tüm şartları sağladığını tasdik ederim.

Dr. Öğretim Üyesi Güliz DİNÇ
(Anabilim Dalı Başkanı)

Okuduğumuz ve savunmasını dinlediğimiz bu tezin Yüksek Lisans derecesi için gereken tüm kapsam ve kalite şartlarını sağladığını beyan ederiz.

Doç. Dr. Seyit Ali AVCU
(Danışman)

Jüri Üyeleri

Prof. Dr. Yonca İldeş ANZERLİOĞLU
Hacettepe Üniversitesi / Uluslararası İlişkiler

Doç. Dr. Seyit Ali AVCU
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi / Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Dr. Öğr. Üyesi Bayram SİNKAYA
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi / Uluslararası İlişkiler

Bu tez içerisindeki bütün bilgilerin akademik kurallar ve etik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu beyan ederim. Ayrıca bu kurallar ve davranışların gerektirdiği gibi bu çalışmada orijinal olmayan her tür kaynak ve sonuçlara tam olarak atıf ve referans yaptığımı da beyan ederim; aksi takdirde tüm yasal sorumluluğu kabul ediyorum.

Ad Soyad: Oğuz Emre ÖZKURT

İmza:

ÖZET

KARŞILIKLI BAĞIMLILIK TEORİSİ ÜZERİNDEN TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ

Özkurt, Oğuz Emre

Yüksek Lisans, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

Tez Yöneticisi : Doç.Dr. Seyit Ali AVCU

EYLÜL 2019, 72 sayfa

Son yirmi yılda Türkiye ve Rusya arasında politik-ekonomik ilişkilerde belirgin gelişmeler yaşandı. Bu tezin amacı iki ülke arasında yaşanan bu gelişmeleri teorik bir çerçeveye oturtmaktır. Özellikle Rus uçağının Türkiye tarafından düşürülmesinin ardından meyve-sebze ihracatı, turizm, inşaat gibi alanlarda Türkiye'ye ambargo uygulayan Rusya neden doğal gaz kesintisine gitmemiştir ve Rus büyükelçisinin öldürülmesi neden krize sebep olmamıştır gibi sorulara cevap aranmıştır. İki ülke arasında yaşanan olayları açıklayabilmek için dört neden-sonuç ilişkisi kurulmuştur. Neden-sonuç ilişkilerinin ortaya konabilmesi adına her ilişki için bağımlı ve bağımsız değişkenler belirlenmiştir. Bu neden sonuç ilişkileri; Rus uçağının düşürülmesi ve sonuçları, Rus büyükelçisinin öldürülmesi ve sonuçları, 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında Türkiye ve Rusya'nın yakınlaşması ve Suriye konusunda farklı bloklarda yer alan Türkiye ve Rusya'nın 2016 yılından sonra işbirliğine gitmesidir. Bu sorulara cevap aranırken karşılıklı bağımlılık kuramı test edilmiş ve iki ülke arasında ne düzeyde bir karşılıklı bağımlılık olduğu ölçülmeye çalışılmıştır. Uluslararası İlişkilerin ana teorilerinden olan liberal paradigmanın bir kuramı olan 'Karşılıklı Bağımlılık Kuramı', realist paradigmanın aksine ülkeler arasındaki ilişkileri sadece güç bağlamında açıklamayıp, devletler üstü ve devletler altı aktörlerin de etkili olduğu politik, ekonomik, ve toplumsal ilişkilerin oluşturduğu karmaşık bir ilişkiler bütünü olarak açıklar. Keohane ve Nye'nin 1977 yılında ortaya koyduğu Karşılıklı Bağımlılık teorisi, ekonomik ve toplumsal ilişkilerin

diplomatik kararlara olan etkilerini temel aldığı için, Türkiye-Rusya ilişkilerini açıklayabilmek için uygun bir bakış açısı sunmaktadır. Teori, maliyet, hassasiyet ve kırılganlık gibi kavramlar ile bir tarafın yaptığı olumsuz hareketin iki taraf için de negatif sonuçlar doğurması durumunda karşılıklı bağımlılık olduğunu savunur. Bu çalışmanın tezi, Rusya savaş uçağının düşürölmesinden sonra turizm, vizesiz seyahat, tarım ürünleri gibi alanlarda alternatifi olduğu için ambargo uygularken, maliyetin yüksek olmasından dolayı enerji alanında ambargoya gitmemiş, doğalgaz akışını kesmemiştir. Karşılıklı bağımlılığın yüksek olmasından dolayı ve uluslararası konjonktürün de etkisiyle bir yıl içinde ilişkiler iyileşme yoluna gitmiştir. Bu çalışma nitel bir çalışma olup süreç izleme (processtracing) gibi nitel araştırma metotları kullanılmıştır. Bu tez teori test eden örnek olay çalışmasıdır ancak karşılıklı bağımlılığın olup olmadığı tespiti için yapılabilmesi için bu örnek olay içinde dört olay karşılaştırılarak ele alındığı için karşılaştırma yöntemi de kullanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Türkiye, Rusya, Türkiye-Rusya ilişkileri, Karşılıklı Bağımlılık, Suriye Krizi, Doğalgaz

ABSTRACT

Turkish – Russian Relations in the Context of Interdependency Theory

Özkurt, Oğuz Emre

Master's, Political Science and International Relations

Supervisor : Doç.Dr. Seyit Ali Avcu

September 2019, 72 pages

Over the last twenty years, a significant progress has been made in the political and economic relations between Turkey and Russia. The objective of this thesis is to explain these developments between the two countries in a theoretical framework. This work, specifically, focuses on two inquiries. The former query is on the preference of Russia in laying embargo on the fields such as fresh fruit and vegetable import, tourism, and construction while not cutting the supply of natural gas to Turkey after the Russian fighter jet was shot down by Turkey. The latter query is on the assassination of the Russian ambassador in Turkey not resulting in a crisis between Russia and Turkey. In order to analyze the developments between two countries, four causal mechanisms are established. These four causal relationships are as follows: the shooting down of Russian fighter jet by Turkey and its consequences, the assassination of the Russian ambassador in Turkey and its results, Turkey-Russia rapprochement after 15 July 2016 Turkish coup d'état attempt, and the strategic cooperation of Turkey-Russia on Syria after 2016. While conducting the investigations, the complex interdependence theory is tested. In addition, the scale of interdependence between these two countries is evaluated. On the contrary to the realist paradigm, 'The Complex Interdependence Theory', which is introduced by Keohane and Nye in 1977 and one of the main theories of liberal paradigm in International Relations, explains the relations among countries not only on the base of power, but also with the supra-state and sub-state agents. According to this theory, the relations among countries is a complex structure constituted of political, economic and social relations. Since the complex interdependence theory is based on the effects of socio-economic relations on the diplomatic decision-making process, it provides a suitable perspective to analyze Turkey-Russia relations. By employing concepts such as cost, sensitivity and vulnerability, the complex interdependence theory hypothesizes that the negative action of one actor has damaging consequences for both actors. The main thesis of this study is that after Russian fighter jet shot down by Turkey, Russia implemented sanctions on the fields such as tourism, visa-free passage, and agricultural products because Russia had alternatives in these areas; however, Russia could not lay embargo on the field of energy, since the cost was too high for both country. Due to high interdependence between Turkey-Russia and the international political environment, the relations between Turkey and Russia improved within a year. This work is a qualitative study and qualitative research methods such as process tracing are utilized. This study is theory-testing sample case study. Furthermore, the comparison method is used for whether there is interdependence via comparing four different events within sample case.

Key Words: Turkey, Russia, Turkey-Russia Relations, Interdependence, Syria Crisis, Natural Gas

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	v
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vii
ÖNSÖZ.....	viii
GİRİŞ	1
BÖLÜM I: LİTERATÜR TARAMASI.....	7
1.1 Uluslararası İlişkilerde Karşılıklı Bağımlılık Teorisi.....	7
1.2 Literatürde Türkiye-Rusya İlişkilerinin Açıklanması	11
BÖLÜM II: TÜRKİYE RUSYA İLİŞKİLERİ	16
2.1 Türkiye-Rusya İlişkilerinin Tarihi Seyri.....	16
2.1.1 Milli Mücadele Dönemi Türkiye-Rusya İlişkileri.....	16
2.1.2 Soğuk Savaş Dönemi Türkiye-SSCB ilişkileri	17
2.1.3 Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri.....	18
2.1.4 2000–2017 Yılları Arası Türkiye-Rusya ilişkileri	20
2.2 Türkiye-Rusya İlişkilerinin Ekonomik Boyutu.....	24
2.2.1 Türkiye-Rusya Enerji İlişkileri.....	28
2.2.2 Türkiye-Rusya Turizm İlişkileri.....	33
2.3 Suriye Krizi Bağlamında Türkiye-Rusya İlişkileri	36
2.4 Türkiye-Rusya İlişkilerinde Normalleşme Sürecine Geçiş	40
BÖLÜM III: TÜRKİYE RUSYA İLİŞKİLERİNDE KARŞILIKLI BAĞIMLILIK TEORİSİNİN TESTİ.....	49
3.1 Türkiye Rusya İlişkilerinde Karşılıklı Bağımlılık Teorisinin Testi	49
3.2 Türkiye-Rusya İlişkileri Gelecek Perspektifi	58
SONUÇ	61
KAYNAKÇA	64

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1 Bağımlı Bağımsız Değişkenler	2
Tablo 2 Türkiye-Rusya Ticareti, 1992-2018	27
Tablo 3 Yıllara Göre Rusya'dan Türkiye'ye Gelen Ziyaretçi İstatistikleri (Türkiye Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019).....	34
Tablo 4Rusya Federasyonu Ülkeler Esaslı Turizm Pazar Payları (2015-2016) (Kültür ve Turizm Bakanlığı Tanıtma Genel Müdürlüğü, 2017, s. 5)	44
Tablo 5 Rusya Federasyonu'ndan Turizm Amaçlı Yurtdışı Çıkışları (2016-2017) (Kültür ve Turizm Bakanlığı Tanıtma Genel Müdürlüğü, 2017).....	44
Tablo 6 2016-2017 (Ocak-Aralık Ayı) Türkiye Geneli Yaş Meyve ve Sebze İhracatı Yapılan İlk 10 Ülke (Akdeniz İhracatçı Birlikleri, 2018)	47
Tablo 7 2017-2018 (Ocak-Aralık Ayı) Türkiye Geneli Yaş Meyve ve Sebze İhracatı Yapılan İlk 20 Ülke (Yaş Meyve ve Sebze Sektör Şefliği, 2019).....	47
Tablo 8 Türkiye'nin Gaz İthalatının Kaynak Esaslı Dağılımı (2010 – 2018) (Petform, 2019).....	51

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1 Türkiye-Rusya ticareti, 1992-2017 (TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu, 2019)	28
Şekil 2 2018 Yılında Rusya ile Türkiye Arasındaki Ticaret Hacmi (Sputnik Infografik, 2019).....	46
Şekil 3 Yıllara Göre Türkiye Doğal Gaz Tüketimi 2010-2018 (U.S. International Energy Administration, 2018).....	50
Şekil 4 Ülkelere Göre Rusya Doğalgaz İhracatı-2018 (Gazprom Export, 2019).....	51
Şekil 5 Rusya'nın Bütçe Gelirinde Petrol ve Doğal Gaz Gelirlerinin Payı 2010-2018 (Kasich, 2018)	52

KISALTMALAR LİSTESİ

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AKP : Adalet ve Kalkınma Partisi

BM : Birleşmiş Milletler.

FETÖ : Fethullahçı Terör Örgütü

İŞİD: Irak-Şam İslam Devleti Örgütü

KEK: Karma Ekonomik Komisyon

NATO: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü - North Atlantic Treaty Organization

ÖSO: Özgür Suriye Ordusu

PKK: Kürdistan İşçi Partisi –Partiya Karkerên Kurdistan

PYD: Demokratik Birlik Partisi –Partiya Yekitiya Demokrat

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

STK : Sivil Toplum Kuruluşu

TANAP: Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı

TASC: Türk-Amerikan Ulusal Yönlendirme Komitesi

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

ÜDİK: Üst Düzey İşbirliği Konseyi

YPG : Halkçı Koruma Birlikleri-Yekineyen Parastina Gel

TEZ FOTOKOPİSİ İZİN FORMU

ENSTİTÜ

Fen Bilimleri Enstitüsü

☐

Sosyal Bilimler Enstitüsü

☐

YAZARIN

Soyadı :

Adı :

Bölümü :

TEZİN ADI:

TEZİN TÜRÜ : Yüksek Lisans

☐

Doktora

☐

1. Tezimin tamamından kaynak gösterilmek şartıyla fotokopi alınabilir.

☐

2. Tezimin içindekiler sayfası, özet, indeks sayfalarından ve/veya bir bölümünden kaynak gösterilmek şartıyla fotokopi alınabilir.

☐

3. Tezimden bir (1) yıl süreyle fotokopi alınamaz.

☐

TEZİN KÜTÜPHANEYE TESLİM TARİHİ:

ÖNSÖZ

Tarihinde kanlı savaşların olduğu, Soğuk Savaş dönemi sonrası ilişkilerini geliştiren Türkiye-Rusya arasında tarihin her döneminde belli başlı karşılıklı bağımlılıklar olmuştur. Bu iki ülkenin coğrafi konumu ve çıkarları gereği ilişkilerindeki karşılıklı bağımlılık; günümüz şartlarında incelenmesi gereken önemli konulardan biridir. Bu bağlamda karşılıklı bağımlılık teorisi konusu, iki ülke arasındaki ilişkileri anlamak adına önemli bilgiler sunmaktadır.

Tezimi yazarken bana destek olan tez danışmanım Doç. Dr. Seyit Ali Avcu'ya, Prof. Dr. Yonca İldeş Anzerlioğlu'na ve Dr. Öğretim Üyesi Bayram Sinkaya'ya teşekkür ederim. Çalışmam boyunca bana destek olan Yenimahalle İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'ndeki amirlerime ve çalışma arkadaşlarıma çalışma süresince tüm zorlukları benimle göğüsleyen ve hayatımın her evresinde bana destek olan değerli babam Ziya Özkurt'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Oğuz Emre Özkurt

GİRİŞ

Türkiye-Rusya arasındaki ilişkiler köklü bir geçmişe sahiptir. Eski tarihlere bakıldığında iki ülke arasında kanlı savaşlar olduğu görülmektedir. Soğuk Savaş döneminde iki ülke ayrı kutuplarda yer almışlardır. Soğuk savaş döneminin sona ermesinin ardından ise iki ülke arasındaki ekonomik işbirliği artmış, 1990 yılından itibaren ise ivme kazanmıştır. Yine yakın geçmiş olması münasebetiyle, 2000'li yıllarda iki ülke arasında ciddi kazanımlar göze çarpmaktadır. Bu iki ülkenin coğrafi konumu ve çıkarları gereği ilişkilerindeki karşılıklı bağımlılık, günümüz şartlarında incelenmesi gereken önemli konulardan biridir. İki ülke arasındaki ilişkilere baktığımız zaman çok önemli ipuçlarını görmek mümkündür. Türkiye ve Rusya'nın ikili ilişkilerinde çoğu kez farklı görüşler sergilemiş olmasına rağmen ilişkilerin tekrar başlaması için bir ortak nokta buldukları, tarihsel olarak gözlemlendiğimiz bir olaydır. Buradan sonuçla, iki ülke ilişkilerinin sürekli olarak karşılıklı bir bağımlılığı beraberinde getirdiğini söyleyebiliriz.

2012 yılı ve sonrasında Türkiye-Rusya ilişkilerinin seyri pek iç açıcı olmamıştır. Bunda kuşkusuz ülke yöneticilerinin tutumları etkili olmuştur. Bu bakımdan ikili ilişkilerdeki dönemsel kırılmalar, iki ülkenin birbirinden uzaklaştığı evreler olmuştur. Siyasal açıdan iki ülkenin birbirinden uzaklaştığı dönemlerde ekonomik olarak aynı ölçüde kopmalar yaşanmamıştır. Çalışmada bazı sorulara cevaplar aranacaktır; soruların kaynağı ise az önce belirtildiği üzere siyasi krizlerin ekonomik unsurlara etkileri üzerinedir. Mesela Suriye krizinde bir takım siyasal kırılmalar yaşanmış, fakat ekonomik ambargolar daha kısıtlı alanlarda olmuştur. Meyve-sebze ihracatında Rusya ile ilişkiler kopma noktasına geldiği halde, Rusya neden doğalgaz kesintisi gibi bir ambargo uygulamamıştır? 15 Temmuz darbe girişiminin ardından dönemin Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'a ilk destek Rusya Devlet Başkanı Putin'den gelmiştir. Sonrasında ise iki ülke arasındaki buzlar erimiş, ambargolar kalkmıştır. Rus Büyükelçisi Andrey Karlov'un Türkiye'de bir sergide öldürülmesi neden iki ülke arasında ilişkilerin bozulmasına sebep olmamıştır? Uçak düşürülmesinin krize sebep olması, büyükelçinin öldürülmesinin ise herhangi bir krize neden olmaması incelenmesi gereken bir noktadır. Sonrasında Türkiye'nin Batı Bloğu ile ilişkileri bozulmuş ve Rusya ile yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır. Türkiye neden bu denli kriz yaşadığı, ekonomik anlamda ambargo gördüğü bir ülke ile yakınlaşma ihtiyacı

hissetmiştir? Bu tezde bu sorular önem arz etmiş ve incelenmiştir. Bu sorulardan yola çıkılarak, test edilmek için dört hipotez belirlenmiştir:

Hipotez 1: Karşılıklı bağımlılık teorisinden hareketle maliyet açısından iki ülkeye de zarar vereceği için, Rusya Türkiye'ye doğalgaz akışını kesmemiştir. Tarım ürünleri ve turizm alanlarında ise Rusya'nın alternatifleri olduğu için maliyet düşüklüğü nedeniyle ambargo uygulamıştır. Siyasal, ekonomik ve toplumsal karşılıklı bağımlılık ve Türkiye'nin daha çok kırılgan olması, Türkiye'nin girişimiyle ilişkilerin düzelmesi sonucunu getirmiştir.

Hipotez 2: 15 Temmuz darbe girişiminin Amerika'nın desteklediği FETÖ tarafından gerçekleştirildiği inancı Türkiye ve Rusya'nın yakınlaşmasına neden olmuştur.

Hipotez 3: Türkiye ve Rusya arasında karşılıklı bağımlılık olması, Rusya büyükelçisi suikastının yine Amerika'nın desteklediği FETÖ tarafından gerçekleştirildiği inancı iki ülke arasında gerginliğe sebep olmamasını sağlamıştır.

Hipotez 4: Suriye savaşının Türkiye'ye maliyetinin artması ve ABD'nin PYD / YPG'yi desteklemesi, iki ülkenin Suriye'de savaşı bitirmek için işbirliği yapmalarını sağlamıştır.

Yukarıdaki hipotezlerin testi için aşağıdaki bağımlı, bağımsız ve katalizör değişkenler belirlenmiş ve dört neden-sonuç mekanizması kurulmuştur:

Bağımsız değişkenler	Katalizör değişken	Bağımlı değişkenler
1-Rus uçağının düşürülmesi		Meyve-sebze ithalatına ambargo Turizm alanında kısıtlamalar Vizelerin iptali
2-15 Temmuz 2016 darbe girişimi	ABD ile ilişkilerin bozulması	Rusya'nın desteği ve daha çok yakınlaşma
3- Rus büyükelçisinin öldürülmesi	Rusya'nın Batı tarafından yalnızlaştırılması	Siyasi-ekonomik krizler yaşanmadı
4-Suriye savaşının Türkiye'ye maliyetinin artması	ABD'nin PYD / YPG'yi desteklemesi	Suriye'de Türkiye-Rusya işbirliği

Tablo 1 Bağımlı, Bağımsız ve Katalizör Değişkenler

Birinci neden-sonuç ilişkisi Rus uçağının düşürülmesi ve sonuçlarıdır. Türk hava sahasını ihlal ettiği ve angajman kurallarına uymadığı gerekçesiyle Su-24 tipi Rus uçağı 24 Kasım 2015 tarihinde Suriye sınırlarında Türkiye tarafından düşürülmüştür. Türkiye tarafından gerçekleştirilen bu olay, iki ülke arasındaki ilişkiyi şekillendiren bağımsız bir değişkendir. Uçak hadisesinde siyasi anlamda çatışmaların sonucu Rusya, bazı ekonomik ambargolar uygulamış ve Türkiye'yi ekonomik anlamda etkilemiştir. Ekonomik ve politik anlamda yaşanan gerginlik ise Rus uçağının düşürülmesine bağlı olan bağımlı değişkendir. Rusya, Türkiye'den yapılan meyve-sebze ithalatına ambargo koymuş ve ek olarak turizm alanında da kısıtlamalar getirmiştir. Rusya'nın meyve-sebze ithalatı ve turizm alanlarında Türkiye aleyhine getirdiği kısıtlamalar da diğer bir bağımlı değişkendir.

İkinci neden-sonuç ilişkisi ise 15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonucu Türkiye'nin Rusya ile yakınlaşma politikasıdır. 15 Temmuz darbe girişimi sonrası FETÖ üyeleri Amerika tarafından korunmuş, darbe girişimiyle ilişkilendirilen isimler Türkiye'ye teslim edilmemiştir. 15 Temmuz darbe girişiminin ardından Rusya, Türk hükümetine desteğini açıklayan ilk ülke olmuştur. Başarısız darbe girişimi sonrası Batı'dan destek göremeyen Türk hükümeti, Rusya ile yakınlaşma ihtiyacı duymuştur. Batı ile arası bozulan Türkiye, Rusya ile yakınlaşmış ve iki ülke arasındaki ilişkiler çok hızlı bir şekilde düzelmiştir. 15 Temmuz darbe girişimi bağımsız değişken, Türkiye'nin Rusya ile yakınlaşması ise yukarıda bahsedilen bağımsız değişkene bağlı bir bağımlı değişkendir. Bu neden sonuç ilişkisinde Türkiye'nin Batı ile arasının bozulması katalizör etkisi yapmış ve Rusya ile Türkiye'nin yakınlaşmasını sağlamıştır.

Üçüncü neden-sonuç ilişkisi ise Rus Büyükelçisi Andrey Karlov'un Türkiye'de katıldığı bir sergide öldürülmesinin açıklanmasıdır. Bu olay iki ülke arasında bir krize sebep olmamıştır. Bu olay, çalışmanın açıklanması gereken muammalarından biridir. Ukrayna ve Suriye krizi, nedeniyle yalnızlaştırılan ve Batı'dan uzaklaşan Rusya, ekonomik ve siyasi anlamda bağımlılığı sebebi ile büyükelçi hadisesini Türkiye ile ilişkisine yansıtmamıştır. Batı'nın yalnızlaştırdığı Rusya'nın Türkiye'yi kaybetmek istememesi nötrleştirici katalizör etkisi yapmıştır. Büyükelçi suikastının iki ülke arasındaki ilişkilere zarar vermemesi de yukarıdaki sebebe bağlı olan bağımlı bir değişkendir. Rusya'nın yalnızlaştırılması, Türkiye ile yakınlaşmasında itici bir unsur olmuştur.

Dördüncü neden-sonuç ilişkisi ise Suriye’de Türkiye-Rusya işbirliğinin açıklanmasıdır. Türkiye, 2016’dan itibaren Suriye Savaşı’nın maliyetinin ülkeye hem ekonomik hem de siyasi olarak aşırı boyutlara ulaşması sonucu Suriye’de savaşı bitirmek için Rusya ile işbirliğine giderek politika değiştirmiştir. Bunda ABD’nin Suriye’nin kuzeyinde PYD/YPG/PKK terör örgütlerini desteklemesi katalizör değişken etkisi yapmıştır. Bu neden sonuç ilişkisinde Suriye Savaşı’nın Türkiye’ye maliyetinin artması bağımsız değişken, Türkiye’nin Rusya ile işbirliği yapması ise yukarıdaki bağımsız değişkene bağlı bağımlı bir değişkendir.

Meyve-sebze ithalatı ve turizm konusunda Türkiye’ye kısıtlamalar koyan Rusya, doğalgaz konusunda kesintiye gitmemiş Türkiye’ye doğalgaz sağlamaya devam etmiştir. Bu çalışmanın en önemli muamması Rus uçağının düşürülmesinden sonra birçok alanda ambargo uygulayan Rusya’nın Türkiye’ye doğalgaz akışını kesmemesidir; bu açıklanması gereken bir süreçtir. 2017 Gazprom verilerine bakıldığında, Türkiye’nin Almanya’dan sonra Rusya’nın en büyük ikinci doğalgaz müşterisi olduğu görülmektedir. (Gazprom, 2018). Bunun yanında Ukrayna’da yaşanan siyasi krizlerden dolayı Rusya, doğalgaz satışında geçiş ülkesi olarak Ukrayna ile projelere devam etmenin ekonomik açıdan kendi çıkarlarına zarar vereceğini düşünmektedir. Bu durumda da geçiş ülkesi olarak Türkiye ile ilerlemek istemekte ve ikili ilişkilerin bozulmasını istememektedir. Son olarak tedarikçi olarak Rusya güvenilirliğini kaybetmek istememektedir. Siyasi krizlerin ekonomik ilişkilere yansması Rusya’nın diğer doğalgaz müşterileri için güven veren bir politika olmayacaktır. Rusya bu sebeplerden ötürü uçak krizinin ardından doğalgaz konusunda Türkiye’ye ambargo uygulamamıştır. Türkiye’nin Rusya’nın en büyük ikinci doğalgaz müşterisi olması, tedarikçi olarak güvenilirliğini kaybetmek istememesi ve doğalgaz sevkiyatında Türkiye ile projeler yapmak istemesi Rusya’nın doğalgaz kesintisi uygulamamasında katalizör bir etki yapmıştır. Rusya’nın doğalgaz konusunda Türkiye’ye bağımlı olması, doğalgaz ambargosu uygulamasına engel olmuştur.

Türkiye, Suriye krizi sebebi ile Batı’dan uzaklaşmıştır. Zira Batı ülkeleri Suriye’de YPG/PYD/PKK terör örgütlerini desteklemektedir ve bu Türkiye’nin toprak bütünlüğünü tehdit eden bir durumdur. İki ülke arasında karşılıklı bağımlılığın olması sebebi ile Suriye konusunda taban tabana zıt düşüldüğü halde, Türkiye ve Rusya arasındaki, enerji gibi, bazı bağımlılıklara dikkat edilmiştir. Rusya’nın Suriye’ye bizzat müdahale etmesine

rağmen Türkiye, dünya siyasetinde güçlü olan bu ülke ile yakınlaşmış ve ülke çıkarlarını korumaya çalışmıştır.

Türkiye-Rusya ilişkilerinin karşılıklı bağımlılık kapsamında incelenmesi adına neden-sonuç ilişkileri belirlenmiştir. Bu neden-sonuç ilişkilerinden yola çıkarak çalışmanın tezi, Rusya savaş uçağının düşürülmesinden sonra turizm, vizesiz seyahat, tarım ürünleri gibi alanlarda alternatifi olduğu için ambargo uygularken, maliyetin yüksek olmasından dolayı enerji alanında ambargoya gitmemiş, doğalgaz akışını kesmemiştir. Karşılıklı bağımlılığın yüksek olmasından dolayı ve uluslararası konjonktürün de etkisiyle bir yıl içinde ilişkiler iyileşme yoluna gitmiştir.

Bu çalışma nitel bir çalışma olup nitel araştırma metotları kullanılmıştır. Bu tez teori test eden örnek olay çalışmasıdır; yani karşılıklı bağımlılık teorisini, Türkiye-Rusya ilişkileri bağlamında test eden bir olaydır. Ancak karşılıklı bağımlılığın olup olmadığı tespitinin yapılabilmesi için bu örnek olay içinde dört olay karşılaştırılarak ele alınmıştır. Yani tek örnek olay çalışması (Türkiye-Rusya ilişkileri) içinde, incelediğimiz örnek olay içinde de çeşitli alt olayların karşılaştırılması ile karşılaştırma yöntemine başvurulmuştur. Bu alt olaylar yukarıda belirtildiği gibi: Rus uçağının düşürülmesi, Rus büyükelçisinin öldürülmesi, Türkiye’de gerçekleştirilen 15 Temmuz darbe girişimi ve Suriye’de Türkiye-Rusya işbirliğidir. Bu tez tek örnek olay çalışması olmasına rağmen dört alt olay ile alandaki bilimsel bilgi birikimine katkı sağlamayı amaçlamıştır.

Bağımsız değişkenler ile bağımlı değişkenler arasındaki neden sonuç ilişkisi süreç izleme (processtracing) yöntemi ile kurulmuştur. Tek örnek olay incelemelerinde kullanılan, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler bilim adamları için tercih edilebilir bir metottur. Süreç izleme yöntemi, yalnızca bir değişkene ilişkin gözlemlenebilir imalardan ziyade, bir teorinin gözlemlenebilir tüm etkilerini çıkartarak çalışır. Bu gözlemlenebilir etkiler (özellikle bir teorinin bağımsız değişkeninin bağımlı değişkende öngörülen değişime neden olduğu mikro temellerine atıfta bulunularak) çıkarıldıktan sonra ampirik verilere dayalı olarak, genellikle seçkin görüşmeler yöntemiyle, ancak çoğu zaman diğer katı veri formları aracılığıyla ampirik olarak test edilir. (Keohane, Verba, & King, 1994). Genellikle karşılaştırmalı vaka incelemesi yöntemlerini tamamlamak için kullanılır. Nedensel süreci, ilgilenilen bağımsız değişkenden bağımlı değişkene kadar takip ederek, yanlış eşleştirilen durumlarda potansiyel olarak müdahale eden değişkenleri saf dışı etmek

mümkün olabilir. Bu, kalan bağımsız değişkenlere nedensel önem atfetmek için daha güçlü bir temel oluşturabilir. (George & Bennett, 2005, s. 214-15).

Ayrıca ikincil kaynaklardan yani daha önce yapılan bilimsel araştırmalar, makaleler ve istatistiksel veriler kullanılarak tez konusu açıklanmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda Rusya ile olan doğalgaz, ticaret ve turizm ilişkilerinde güncel sayısal veriler kullanılarak nicel verilerden de yararlanılmıştır.

Bu tezin birinci bölümünde Karşılıklı Bağımlılık teorisi incelenmiş, literatürde var olan Türkiye-Rusya ilişkileri ve karşılıklı bağımlılık teorileri üzerine yapılan araştırmalar üzerinde durulmuştur. Çalışmanın amacı, hipotezleri oluşturan sorular ve hipotezleri belirlenmiştir. Çalışmanın sorularına literatürde verilen cevaplara yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye-Rusya ilişkilerinin tarihi seyri incelenmiş, iki ülke arasında geçmişten günümüze gelen ekonomik, politik ve kültürel etkileşimler özetlenmiştir. Suriye krizinin Türkiye-Rusya ilişkilerine ekonomik etkilerinden bahsedilmiştir. Geçmişten günümüze süregelen ikili ilişkilerde, karşılıklı bağımlılık teorisi üzerinde durulmuştur. 2012 yılından sonraki Türkiye-Rusya ilişkileri, karşılıklı bağımlılık teorisi çerçevesinde incelenmiştir. Suriye krizi ve sonrasında yaşanan hadiselerin, iki ülke arasındaki ilişkilere etkisi özetlenmiştir. Bu ilişkilerin normalleşme sürecine etkileri üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Türkiye-Rusya ilişkilerinde karşılıklı bağımlılık teorisinin testi yapılmıştır. Karşılıklı bağımlılığın, iki ülke arasındaki ilişkilerde, belirleyici unsur olup olmadığı sorusuna cevap aranmıştır. Bu cevaplar aranırken neden-sonuç ilişkileri incelenmiştir. Türkiye-Rusya ilişkilerinin gelecekteki durumu konu alınmıştır. Gelecekte Türkiye-Rusya ilişkilerini etkileyecek faktörler, ilişkinin seyrini belirleyecek olaylar özetlenmiştir.

Sonuç kısmında ise Türkiye-Rusya ilişkilerine genel bir çerçeveden bakılmış, karşılıklı bağımlılık teorisinin ikili arasındaki ilişkilerde belirleyici bir unsur olduğu sonucuna varılmıştır. Birçok yönden inişli çıkışlı devam eden Türkiye-Rusya ilişkilerinin geline noktası da özenle ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

BÖLÜM I: LİTERATÜR TARAMASI

1.1 Uluslararası İlişkilerde Karşılıklı Bağımlılık Teorisi

Günümüz dünyası başta siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel olmak üzere birçok alanda iç içe geçmiş bulunmaktadır. Dünya, karşılıklı ilişkilerin görünür olduğu bir hale evrilmiştir. Bu gerçeklik başta insanlığı etkileyerek devletler arasında geniş bir koridorun açılmasını sağlamıştır. Siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel etkileşimler; sınırları aşarak ülkelerin ve ülke içinde yaşayan her ferdin dokusuna etki etmektedir. Bu da dünya toplumları arasındaki bağları güçlendirerek karşılıklı yarar ve maliyet gibi olumlu-olumsuz durumları ortaya çıkarmaktadır. Uzun zaman uluslararası ilişkileri “egemen güçler arasındaki ilişkiler” olarak ifadelendiren realist paradigma hakim olmuştur. 20. yüzyılın sonlarında sosyal, ekonomik, politik ve kültürel alanda yaşanan gelişmeler sonucu oluşan küreselleşmenin uluslararası ilişkilere yansımaları yeni-liberalizm paradigmasının yükselmesine neden olmuş Nye ve Keohane (1977) “karmaşık karşılıklı bağımlılık” gibi teoriler ortaya çıkarmıştır. Bu noktada karşılıklı bağımlılık teorisinin; uluslararası ilişkiler kavramında yer alan egemen güçler fikrini yumuşattığını belirtmek gerekir. Bahsedilen karşılıklı bağımlılık kavramının kaynağı mali, toplumsal, askeri veya güvenlik konuları olabilir. Eroğlu (2014)’nın da belirttiği gibi:

Karşılıklı bağımlılık; devletler ve toplumlar arasında çok sayıda etkileşim kanalının yarattığı bağlantı ve ilişkilerin, belirli bir hiyerarşik gündemden yoksun olan uluslararası sistemde neden olduğu karmaşık koşullar bütünüdür. Karşılıklı bağımlılık farklı ülkeler arasındaki ilişkilerde gündeme gelen, karşılıklı etkileşimi ifade eden bir kavramdır. (Eroğlu, 2014).

Karşılıklı bağımlılık teorisi egemen güçlerin arasında var olan ilişkilerden ziyade çok yönlü olarak daha geniş çaplı bir açıyı gözler önüne sermektedir. Bu bakımdan karşılıklı bağımlılık teorisine bakarken ya da iki ülke arasındaki ilişkileri incelerken var olan ilişkileri yada geliştirilmeye çalışılan ilişkilerin çok boyutlu olmasına da önem gösterilmelidir. Zira karşılıklı bağımlılık kuramı incelenirken uluslararası örgütler, uluslar

üstü organizasyonlar, çok uluslu şirketleşmeler ve bağlı örgütsel yapılar arasındaki temaslara ek olarak iki ülke halkları arasındaki toplumsal, kültürel, eğitim amaçlı programlar, ticari amaç güden organizasyon şekilleri, finansal durumlar, spor etkinlikleri, tanıtım amaçlı turistik geziler ve buna eklenebilecek diğer etkinlik sahaları da göz önünde bulundurulmalıdır. Çok yönlü bir etkileşimin söz konusu olması nedeniyle uluslararası ilişkilerin etkileşiminin geniş bir alana yayıldığı görülmektedir. Böylelikle ana aktör konumunda bulunan devletin, süreç içerisinde siyasal gücünü yitirdiğini ve tüm bu durumdan kaynaklı olarak çok yönlü bir etkileşim sürecinin başladığının altını çizmek gerekiyor. Karşılıklı bağımlılık; iki ülke arasında farklı açılardan değerlendirilebilir. Ekonomik, toplumsal, mali ve diğer başlıklar şeklinde sıralanabilir.

Uluslararası ilişkilerin tarihi köklerine bakıldığı zaman milletlerarası süreçlerin kökeninin de incelenmesi gerektiği görülmektedir. Ülkelerin dış dünya ile ilişkileri; içsel ve dışsal açıdan iki grup olarak değerlendirilebilir. İçsel yön olarak; yabancı ürün, sermaye, hizmet, teknoloji ve bilginin ülke içerisinde kullanımının yaygınlaşmasıdır. Dışsal yönden ise ülkenin gelişimine katkı sağlayacak olan uluslar üstü şirketlerin ve bunun alt gruplarının yaptıkları yatırım ve ticaret olanaklarına açılma şeklindedir. Dünya siyasetinin ana aktörleri olarak görülen devletler, siyasi ve ekonomik bağlamda ulusal çıkarlarını ön planda tutmayı önemsemektedirler. 1980’li yıllardan başlamak üzere Soğuk Savaşın bitimine kadar egemenlik kavramının daha çok ön planda olduğu görülmektedir. Soğuk Savaş’ın bitmesiyle birlikte egemenlik kavramının yerini karşılıklı bağımlılık esaslı kavramlara belirgin bir şekilde bıraktığı görülmektedir.

Dünya siyasetinde yaşanan köklü değişimler, kendisiyle beraber sistemi de yeniden yorumlamaya itmiştir. Karşılıklı bağımlılık kavramı da bu değişim sürecinde kendisine uygun bir ortam bulmuştur. Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye 1977’de yayımladıkları kitapları Güç ve Karşılıklı Bağımlılık’ta (Power and Interdependence) dünya siyasi literatürüne kazandırdıkları karşılıklı bağımlılık ibaresi, sonraki dönemleri de kapsayacak şekilde farklılaşarak değişime uğramıştır.

Keohane ve Nye tarafından kuramsal çerçevesi çizilen “karşılıklı bağımlılık” ibaresi 1990’lı yıllarda küreselleşme söylemi ile daha da ön plana çıkarak dünya siyasetinde sıra dışı bir terime dönüşmüştür. (Dougherty&PfaltzgraffJr., 2009, s. 108). Özel olarak daha çok ekonomide baş gösteren bu durum, devletlerin dünya siyasetinde etki alanları kabiliyeti ölçüsü bakımından diğer devletler ile ne derece işbirliği içinde olduğunu göstermiştir. Kendini dünyadan soyutlayan devletlerin belirli erozyonlara kapıldıkları da

bir gerçek olarak gün yüzüne çıkmıştır. Karşılıklı bağımlılık teorisi bir bakıma ülkeleri dış politikada işbirliğıne itmiş bununla birlikte kendi iç dinamiklerini de yeniden okumalarını ve dünya ile tam bir entegrasyona girmelerini sağılamıştır. Karşılıklı bağımlılıkta var olan özelliklerden birisi de topyekn bir işbirliğinin söz konusu olmasıdır.(Aydın, 2004, s. 48).

Karşılıklı bağımlılık teorisi üzerine yaptıkları çalışmalarda Keohane ve Nye, karşılıklı bağımlılığın olabilmesi için maliyet unsurunun öneminden bahsederler. Keohane ve Nye, karşılıklı bir bağımlılığın olabildiğini maliyet unsuruna bağılamışlardır. Daha da açacak olursak; karşılıklı bağımlılığın olması için tarafların bundan olumsuz etkilenmeleri gerekmektedir. Yani bir tarafın olumsuz bir davranışına karşın tarafların zarar görmesidir. Eğer olumsuz bir durum meydana gelmiş ve bu durumdan sadece bir taraf olumsuz yönde etkilenmişse karşılıklı bağımlılık şüpheli hale gelecektir. Bu açıdan değıerlendirilme yapıldığı zaman karşılıklı bağımlılık teorisinin karşılıklı yarar-zarar durumuna bakmakta fayda vardır. Yine, karşılıklı bağımlılık teorisinde oluşan durumlar fayda temelli ise ki bu durum iki ülke arasında arzu edilendir bunun yanında tek tarafın fayda sağıladığı durum var ise taraflar arasında bir maliyet oluşurmuyorsa yada tek tarafa sadece bir maliyet söz konusu ise karşılıklı bağımlılık teorisi ciddi zarar görüyordur denilebilir.

Karşılıklı bağımlılık teorisinden söz edebilmek için mutlak surette bir maliyetin olması ve taraflar arasında etkileşimden kaynaklı bir sınırlamanın olması gerekliliğidir. İki devlet arasında meydana gelebilecek olumsuz bir gelişmenin her iki taraf için de bazı sonuçları olmalıdır. Yaşanan gelişmede devletlerden birinin ihtiyaç durumu diğerk devlete göre fazlaysa bu durum diğerk devlet için pazarlık gücü verir. Fakat bu durumda çıkarlarını korumak adına iki devlet de ilişkisini sağılıklı bir biçimde devam ettirmek ister ve karşılıklı bağımlılık durumu ortaya çıkar. Her iki devlet de ikili ilişkilerin olumlu yönde ilerlemesi için çaba göstermek durumunda kalır.

Karşılıklı bağımlılık kuramı çerçevesinde bağımlılık kavramının aksine devletlerden birinin diğerkinin üzerinde mutlak kontrole ve güce sahip olmadığını görebiliriz. İki devlet arasında orantısız bir g ilişkisini yönlendiren bir ilişkiden söz edilmesi mümkün değıildir. Bağımlılık kavramında bir devlet başka bir devletin gdmndedir fakat karşılıklı bağımlılık kuramında her iki taraf için de bir maliyet söz konusudur. Aksi takdirde tek taraflı faydanın olduğu ve bir tarafın tüm maliyeti taşıdığı bir durum var ise karşılıklı bağımlılık politikasının varlığı hakkında ciddi şüpheler var

demektir. Uluslararası sistemde baş gösteren karşılıklı bağımlılık koşullarında, taraflardan birinin (a) diğeri (b) üzerindeki pazarlık gücü (bargaining power), diğer tarafın (b) bu karşılıklı bağımlılık ilişkisine karşı hassasiyetine (sensitivity) ve etkilenme derecesine (vulnerability) bağlı olmaktadır. (Kroll, 1993, s. 322-323). Büyük devletlerin Orta Doğu petrollerine gereksinimlerine göre geliştirdikleri ilişkileri buna örnek gösterilebilir. 1956-1973 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa ülkelerinin Orta Doğu petrollerine duydukları gereksinimleri yani hassasiyetleri hemen hemen birbirine yakındır denilebilir. Orta Doğu'da yaşanacak olumsuz gelişmelerden ABD, Japonya veya Avrupa ülkelerinin etkilenme derecesi ise birbirinden farklıdır. Bu yüzden Orta Doğu ülkelerinin pazarlık gücü her ülkeye göre değişiklik göstermiştir. Örneğin 1956 yılından 1970'lerde yaşanan iki büyük petrol krizine kadar petrol ihtiyacının yaklaşık %75 kadarını bölgeden karşılayan Japonya, en belirgin etkilenme derecesine sahipken, Japonya'yı bölgeden toplam ihtiyacının yaklaşık %65'ini tedarik eden Avrupa devletleri ve %25 oranında Orta Doğu petrolüne bağımlılığı bulunan ABD izlemiştir. Bu durumda, Orta Doğu ülkelerinin, ilişkilerinde en kuvvetli pazarlık gücüne sahip olacağı ülke Japonya olmuştur(Chan, 1984, s. 235).

Karşılıklı bağımlılık teorisine en önemli katkıyı ekonomik süreçler sağlamaktadır. Ekonomik süreçler ülkeler arasındaki ilişkilerde maddi ve entelektüel anlamda değerlerin paylaşımını genişletmektedir. İki ülke arasında var olan bir ekonomik karşılıklı bağımlılığın iki devletin siyasi ilişkilerine de yansıdığını, bazen bu ilişkiye yön verdiğini söylemek mümkündür. Bununla birlikte ekonomik süreçlerin, etkisinin devamlılığı için; politik ve sosyo-kültürel açıdan desteklenmesi gerekmektedir. Keohane ve Nye, uluslararası sistemde küresellik temelli gelişmeleri, kavramın boyutlarına göre dönemlere ayırmaktadır. Buna göre, ekonomik küreselleşme, emperyalizme bağlı olarak ticaret ve sermaye akışının artış gösterdiği 1850-1914 yılları arasında ve daha da geniş kapsamda 1914-1945 döneminde ön plana çıkmıştır. (Keohane&Nye, 2001, s. 233). 1945 sonrası uluslararası platformda yaşanan gelişmeler karşılıklı bağımlılık koşullarına doğru evrilmiştir. Yine karşılıklı bağımlılığın doğası gereği belirli ya da işbirliğinin gelişeceğinin öngörüldüğü ülkelerde ortak değerlerin yeşermesi için uygun ortamlar hazırlanmalıdır. Küreselleşmeyle birlikte karşılıklı bağımlılık politikası, ülkeler için daha da belirgin olmuştur.

Teknolojinin gelişimi ve buna bağlı olarak da bilginin hızlı yayılması sonucu ulus değerlerinin dünya değerleri ile iletişime geçmesi, karşılıklı bağımlılığı daha da arttırmıştır. Yine yeni teknolojinin her yerde kullanılması ve standart bir üretim şeklinin yaygın olması da tek tip kullanımı ortaya çıkarmıştır. Bu durum toplumsal sistemleri derinden etkilediği gibi, devletlerinde buna göre hareket etmesini sağlamıştır. lke değerleri genel dünya değerlerine karşı ciddi tepkilerde gösterebilir ama bu durum işbirliği önünde hiçbir zaman kalıcı bir engel değildir.

Karşılıklı bağımlılık teorisi herkesi kapsayabilir. Sadece iki ülke arasında olabileceği gibi birden fazla aktörün arasında olması da muhtemeldir. Ancak karşılıklı bağımlılık teorisinin özellikle iki devlet arasındaki ilişkileri ne yönde etkilediği daha öncelikli bir durum olmaktadır. Dolayısıyla burada Türkiye-Rusya bakımından nasıl bir bağımlılığın söz konusu olduğu iki ülkenin tarihindeki geçmiş ilişkilerine bakılarak değerlendirilmelidir.

1.2 Literatürde Türkiye-Rusya İlişkilerinin Açıklanması

Çalışmanın bu bölümünde Rusya-Türkiye ilişkileri üzerine olan mevcut literatürdeki farklı bakış açıları kısaca ele alınmıştır. Rusya-Türkiye ilişkilerine dair mevcut literatürde bulunan alternatif açıklamalar incelenmiştir. Türkiye-Rusya ilişkilerine yönelik yapılan araştırmalar, yazılan kitaplar, makaleler ve raporlar bulunmaktadır. Literatürde Türkiye-Rusya ilişkileri dört farklı yaklaşımla ele alınmıştır. Bu yaklaşımlar Gler Dengesi, Neorealizm, Asimetrik Karşılıklı Bağımlılık ve Karşılıklı Bağımlılıktır.

Türkiye-Rusya ilişkilerini Gler Dengesi teorisi çerçevesinde inceleyen Mesut Hakkı Caşın'a göre, Rusya ve Türkiye arasındaki ekonomik ve askeri güç dengesindeki değişiklikler, Türk-Rus ilişkilerinin gidişatını belirleyen en önemli etkendir (Caşın, 2015, s. 690-701). Caşın, rekabetçi işbirliğinin iki ülkeyi birbirine yakınlaştırdığını savunmaktadır.

Türkiye-Rusya ilişkilerini Neorealizm çerçevesinde inceleyen şener Aktürk, Türkiye-Rusya ilişkilerinin yapısal g faktörleri çerçevesinde geliştiğini ne sürmektedir. İki ülkenin askeri ve ekonomik kapasitelerinin birbirine yakın olduğu dönemlerde iki ülkenin işbirliklerinin arttığını, fakat Rusya'nın askeri ve ekonomik olarak Türkiye'ye nazaran daha çok güçlendiği, yani iki ülke arasındaki güç dengesinin bozulduğu

dönemlerde ise iki ülkenin arasındaki çatışmaların arttığını savunmaktadır. Aktürk, böyle bir durumda güç ve kapasite olarak daha zayıf olan tarafın, güçlü tarafa karşı tehdit algısı oluşturarak ikili ilişkilerin bozulmasına sebep olacağını savunmaktadır (Aktürk, 2013, s. 55-70).

Türkiye-Rusya ilişkilerini Asimetrik Karşılıklı Bağımlılık çerçevesinde değerlendiren Emre İşeri; Türkiye'nin enerji konusunda Rusya'ya göre daha kırılgan olmasının iki ülke arasındaki siyasi gerginlikleri engellemeyeceğini öne sürmektedir. İşeri, taraflar arasındaki asimetrinin, güç dengesizliğine sebep olduğunu ve iki ülke arasında çatışmalara zemin hazırladığını iddia etmektedir (İşeri, 2015, s. 35-40).

Bülent Aras, Türkiye-Rusya ilişkilerini Karşılıklı Bağımlılık çerçevesinde incelemiş, Türkiye ve Rusya'nın sadece rakip olarak görülmesinin yanlış olacağını savunmuştur. Aras, Türkiye'nin artan enerji ihtiyacının yanında Rusya için karlı bir pazar olmasının, iki ülke arasındaki yakınlaşmaya katkı sağladığını savunmuştur. Bunun yanında iki ülke arasında ticaret hacminin artmasının, siyasi yöndeki normalleşmeye olumlu katkı sağlayacağını savunmaktadır. AK Parti dönemi ile birlikte Mavi Akım başta olmak üzere artan enerji işbirliklerinin, Türkiye ile Rusya arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisini geliştirdiğini savunmaktadır (Aras, 2009, s. 1-15).

Benzer konuda daha önceden yapılan araştırmalara değinmek açısından örneğin, Haktanır Hakan Başçıl (2013), tarafından kaleme alınan “Karşılıklı Bağımlılık Ekseninde Avrupa Birliği-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri 1975-2010” konulu araştırmada, Avrupa Birliği ile Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki ilişkiler Karşılıklı Bağımlılık yaklaşımı kullanılarak analiz edilmiştir. AB-Çin arasında gelişen ekonomik ve politik işbirliğinin açıklanması ve doğurabileceği muhtemel sonuçların gösterilebilmesi açısından, Karşılıklı Bağımlılık yaklaşımının, son dönem AB-Çin ilişkilerini açıklayabilmek için uygun bir bakış açısı sunacağı kanısına varılmıştır.

Nezir Oğuş (2018) tarafından “Karşılıklı Bağımlılık Ekseninde Soğuk Savaş Sonrası Çin-Hindistan İlişkileri” konusunda yapılan çalışmada, Çin ve Hindistan arasındaki gerilimli ilişkilerin ekonomideki artan bağımlılık ilişkileri neticesinde yerini olumlu ilişkilere bıraktığı ve bu durumun Soğuk Savaş sonrasında siyasal ilişkilerde de olumlu yansımalarının olduğu gözlemlenmiştir. Bu bağlamda çalışmada karşılıklı bağımlılık teorisi kapsamında Hindistan ve Çin'in Soğuk Savaş sonrasında geliştirdikleri

ekonomik temelli işbirliklerinin diğer alanlara olumlu yönde etki ederek siyasi işbirliklerine doğru evrilmesi durumu incelenmiştir.

Nüve Yazgan (2016), tarafından kaleme alınan “Karşılıklı Bağımlılık Politikaları: Türk-Yunan Ekonomik İlişkilerinin Analizi” konulu başka bir araştırmada ise Türkiye Yunanistan arasındaki ikili ekonomik ilişkileri ticaret, yabancı direkt yatırım, enerji ve turizm başlıkları altında ve liberal neoliberal karşılıklı bağımlılık anlayışı temel alınarak incelenmiştir.

Burcu Uçaray (2002) tarafından “Ekonomik Karşılıklı Bağımlılık ve Güvenlik: Rusya-AB Örneği” konulu araştırmada, Rusya ile AB arasındaki ekonomik karşılıklı bağımlılık ilişkisi ve bunun tarihten gelen gergin ilişkilerin yumuşamasındaki rolü incelenmiştir. Bunun yanında Rusya-AB ilişkilerindeki ekonomik karşılıklı bağımlılığın, siyasi bir amaca hizmet ettiği öngörülmektedir.

Türkiye-Rusya ilişkileri ağırlıklı olarak politik gelişmeler çerçevesinde ele alınmıştır. Türkiye-Rusya ilişkileri üzerine yapılan çalışmalar genellikle yoruma dayalı olup, uluslararası ilişkiler teorileri çerçevesinde yapılan araştırma sayısı kısıtlıdır. Bu çalışmada, Türkiye-Rusya ilişkilerinin açıklanması adına bazı sorulara cevaplar aranmıştır. Bu soruları diğer araştırmacılar genel olarak politik çerçeveden cevaplamışlardır.

Uçak düşürme hadisesinde iki ülke arasında bir takım siyasi kırılmalar yaşanmış, fakat ekonomik ambargolar daha kısıtlı alanlarda olmuştur. Meyve-sebze ihracatında, turizm ve inşaat alanında Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkiler kopma noktasına geldiği halde, Rusya neden doğalgaz kesintisi gibi bir ambargo uygulamamıştır? Bu, açıklanması gereken bir muammadır.

Cemal Kakışım, Rusya’nın doğalgaz kesintisine gitmemesinin nedeninin enerji alanındaki karşılıklı bağımlılık olduğunu düşünmektedir. Rusya’nın karşılıklı bağımlılıkta pazarlık gücünün daha yüksek olduğu ve Türkiye’nin kırılganlığının daha yüksek olduğu, tarım, turizm ve inşaat gibi alanlarda yaptırım kararı almasına rağmen, enerji alanında bir yaptırıma gitmediğini savunmuştur. Kakışım’a göre enerji gelirlerinin Rusya ekonomisi için önemi, Türkiye’nin Rusya’nın en büyük ikinci doğalgaz müşterisi olması, Rusya’nın doğalgaz konusunda kırılganlığını ve hassasiyetini arttırmıştır. Bunun yanında 2006, 2009 ve 2014 yıllarında yaşanan Ukrayna krizleri nedeniyle Batı’nın Rusya’nın güvenilir tedarikçi ülke olmadığı düşüncesi de Rusya’nın doğalgaz kesintisine gitmemesinde etkili

olmuştur. Bu sebeplerden ötürü Cemal Kakışım, uçak krizinin enerji krizine dönüşmediğini iddia etmiştir (Kakışım, 2019).

15 Temmuz darbe girişiminin ardından dönemin Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'a ilk destek Rusya Devlet Başkanı Putin'den gelmiştir. Sonrasında ise iki ülke arasındaki buzlar erimiş, ambargolar kalkmıştır. Neden Rus Büyükelçisi AndreyKarlov'un Türkiye'de bir sergide öldürülmesi iki ülke arasında ilişkilerin bozulmasına sebep olmamıştır? Uçak düşürülmesinin krize sebep olması, büyükelçinin öldürülmesinin ise herhangi bir krize neden olmaması incelenmesi gereken bir muammadır.

Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA) Ortadoğu Uzmanı Ufuk Ulutaş, Rusya Federasyonu Büyükelçisi AndreyKarlov'a düzenlenen suikastın uçak krizine benzer bir krize sebep olmamasını incelemiştir. Ulutaş'a göre, uçak krizi ile karşılaştırıldığında büyükelçinin öldürülmesi sonrasındaki kriz daha başarılı bir şekilde yönetilmiştir. Bu başarılı kriz yönetiminin arkasında yatan ana sebepler arasında iki ülkenin daha önce yaşadığı krizden elde ettiği tecrübeler ve halihazırda devam eden diplomatik çabaların devam etmesi olduğunu iddia etmiştir. Her iki ülkenin liderlerinden gelen ilk tepkiler, büyükelçi suikastının krize dönüşmesini engellemiştir. Bunun yanında Ulutaş, Türkiye, Rusya ve İran arasında Suriye krizi konusunda devam eden diplomatik sürecin, iki ülkenin de suikasta ortak bir tepki vermesinde itici bir unsur olduğunu savunmuştur (Ulutaş, 2016).

15 Temmuz darbe girişimi sonrası Batı ülkelerinden destek göremeyen Türkiye'ye, Rusya ilk andan itibaren destek olmuştur. Sonrasında Türkiye Batı Bloğundan uzaklaşmış ve Rusya ile yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır. Türkiye bu denli kriz yaşadığı, ekonomik anlamda ambargo gördüğü bir ülke ile neden yakınlaşma ihtiyacı hissetmiştir? Bu çalışmada bu soru önem arz etmektedir.

Rusya'nın dış politikası ve Türk-Rus ilişkileri üzerine çalışmaları olan Fatih Özbay, 15 Temmuz darbe girişimi sonrası Türkiye-Rusya yakınlaşmasını incelemiştir. Özbay, Türk dış politikasının temel unsurlarından biri olan "denge politikası" çerçevesinde Türkiye'nin, Rusya ile ilişkilerini yürüttüğünü savunmuştur. Türkiye'nin tarihte AB ve ABD ile sorunlar yaşadığı dönemlerde Rusya, Türk dış politikasının önemli bir kozu olmuştur. Fakat Fatih Özbay, 15 Temmuz darbe girişimi sonrası Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkilerin denge unsuru olmaktan öteye geçtiğini savunmuştur. İlişkilerin

normalleşme sürecinde Türkiye'nin yakınlaşma adımları attığını fakat Rusya'nın bu süreçte ilk başta durduğu pozisyonunu koruyarak yerinde beklediğini iddia etmiştir. Rusya yerinde durarak Türkiye'nin kendisine yaklaşmasını beklemiştir Rusya, son yıllarda ABD ve AB ile ilişkilerinde sorunlar yaşayan Türkiye'nin, 15 Temmuz sonrası daha büyük sorunlar yaşayıp sonunda ise Batı ile bağlarını tamamen kopartmasını beklemektedir. Fatih Özbay, Türkiye'nin Batı ittifakından ayrılmasıyla oluşacak boşluğun, Moskova açısından büyük bir başarı olacağını savunmaktadır (Özbay, 2016).

Sonuç olarak bu çalışmanın temel amacı, Türkiye Rusya ilişkilerini karşılıklı bağımlılık kapsamında incelemektir. Bu süreç incelenirken Türkiye Rusya ilişkilerinin akışı, karşılıklı ekonomik çıkarların ve siyasi ilişkilerin, iki ülke arasındaki ilişkilere etkisi açısından incelenmiştir. Karşılıklı Bağımlılık teorisi hakkında ayrıntılı çalışmalar yapılmış olsa da, karşılıklı bağımlılık kapsamında Türkiye Rusya ilişkileri konusunda herhangi bir çalışma yapılmamış olması, söz konusu tez çalışmasının literatüre katkı sağlaması bakımından önem arz etmiştir. Tez çalışmasının literatüre katkısı, iki ülke arasındaki karşılıklı ilişkileri, karşılıklı bağımlılık teorisi kapsamında hem siyasi hem ekonomik yönleriyle analiz etmek olmuştur.

BÖLÜM II: TÜRKİYE RUSYA İLİŞKİLERİ

2.1 Türkiye-Rusya İlişkilerinin Tarihi Seyri

Osmanlı İmparatorluğu ve Çarlık Rusya'sı dönemleri dâhil olmak üzere iki ülke sürekli rekabet ve etkileşim halinde olmuştur kaynaklar, Türkiye-Rusya ilişkilerinin çok eski bir tarihe dayandığını göstermektedir. Asırlar süren ilişkilerin günümüze gelmesine kadar iki ülke arasında savaşlar, karşılıklı gerginlikler ve işbirlikleri yaşanmıştır (Kocaman, 2016).

İki ülke arasındaki ilk temaslar 30 Ağustos 1492'te yapılmıştır. Deniz ticaretine yönelik olarak yapılan bu ilk temas, Rus Prensi III. İvan ve Osmanlı Sultanı II. Beyazıt arasında gerçekleşmiştir. İki ülke arasındaki diplomatik münasebetlerin başlamasına Kırım Hanı Mengligerey vesile olmuştur (Kurat, Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar, 1987, s. 117). Macar kralı MathiasKorvinus'a Moskova'dan gönderilen Rus elçisi FedorKuritsın, dönüşte Türkler tarafından Belgrad'da durdurulmuştur. Elçi, Macar kralı ve Mengligerey Han'ın araya girmesiyle, serbest bırakılmıştır (Kurat, Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar, 1987). Kuritsın, Moskova Beyi'nin Osmanlı padişahı ile ilişkileri başlatmak adına bir elçi göndermesi gerektiğini Rus Prensi III. İvan'a bildirmiştir. III. İvan bu telkinin ardından Sultan Beyazıt'a bir mektup yazmıştır (Kurat, Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar, 1987, s. 118). Osmanlı Devleti topraklarında ilk Rus büyükelçiliği 1702 yılında açılmıştır. Bu dönemde Çarlık Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu arasında savaşların olduğu gözlemlenmiştir. Ancak Birinci Dünya Savaşı sürerken Rusya'da 1917'de gerçekleşen Bolşevik İhtilali (Ekim Devrimi) Rusya'yı kendi içine kapatarak Batı'dan uzaklaştırmıştır. Aynı dönemde ise Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmaya başladığı, yerine Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin atıldığını görülmektedir.

2.1.1 Milli Mücadele Dönemi Türkiye-Rusya İlişkileri

Mustafa Kemal Paşa döneminde Sovyet Rusya'sı ile ilk resmi temaslar Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından sonra 26 Nisan 1920 yılında gerçekleşmiştir. Kazım Karabekir Sovyet lideri Lenin'e mektup yazmış, Ulusal Kurtuluş Mücadelesinde emperyalistlere karşı mücadele için askeri yardım ve para talebinde bulunmuştur (Kurat, 2015, s. 540). Buna karşılık Rus Bolşevik Dışişleri Komiseri Çiçerin, 3 Haziran 1920

tarihinde bu mektuba cevap vermiş, Türklere, Kurtuluş Savaşı'nda emperyalistlere karşı yardım etmeyi kabul etmiştir (Kurat, 2015, s. 540). Sovyet Rusya, Millî Mücadele boyunca Türkiye'ye 39.275 tüfek, 327 mitralyöz, 54 top, 63 milyon tüfek mermisi, 150.000 top mermisi, 1000 atımlık top barutu, 4000 adet el bombası, 4000 şarapnel mermisi, 1500 kılıç ve 20.000 gaz maskesi yardımıyla bulunmuştur (Oran, 2002, s. 162). O zaman için böyle bir yardımın gelmesi iki ülke arasında gelecek adına köklü işbirliklerinin habercisi şeklinde yorumlanmıştır. Sovyet yönetiminden gelen bu maddi yardımlar dönemin Türkiye Cumhuriyeti hükümetine ciddi bir moral sağlamakla birlikte, daha sıcak ilişkiler ağının kurulmasına ve halklar arasında bir yakınlığın oluşmasına ön ayak olmuştur. Daha sonra Mustafa Kemal Paşa da yapılan yardımın o gün için çok değerli olduğunu ve bunu unutmamanın hayati bir hata olacağını vurgulamıştır (Aybars, 2000, s. 331).

İki ülke arasında yaşanan bu olumlu gelişmeler, 16 Mart 1921 yılında yeni bir antlaşmanın yapılmasına yardımcı olmuştur. Bu tarihte Moskova'da Sovyet Rusya'sı ve Büyük Millet Meclisi arasında imzalanan Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması, iki ülke arasındaki işbirliğinin derin bir boyut kazanmasının ispatı şeklinde ifade edilebilir. O zaman için bu antlaşma; karşılıklı güven ve yardım antlaşması şeklinde tanıtılmıştır. Mustafa Kemal Paşa, o dönemde Sovyet Rusya'sı ile ilişkileri sıcak tutmaya özen göstermiştir. Aynı şekilde Sovyet Rusya'sı da Türkiye ile herhangi bir ihtilafa düşmezken tam aksine yaptığı maddi desteklerle arkasında olduğunu göstermiştir. Antlaşmanın VIII. maddesi; antlaşmanın tarafı olan ülkelerin kendi topraklarında başka bir grup ya da üçüncü kişilerin antlaşmanın taraftarı olan ülke aleyhindeki oluşum ve organizasyon benzeri yapılara müsaade etmeyecek şeklindedir (Aybars, 2000, s. 331).

2.1.2 Soğuk Savaş Dönemi Türkiye-SSCB ilişkileri

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra iki ülke arasındaki ilişkilerin gerilmeye başladığı söylenebilir. İkinci Dünya Savaşı'na kadar süren sıcak ilişkiler, Soğuk Savaş ile birlikte bir bakıma mesafeli ve ihtiyatlı davranışa bürünmüştür. Türkiye, Batı Bloğunda yer alarak NATO üyesi olmuştur. Rusya ise kendi liderliğinde Sosyalist Blok'ta yer almıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ve Soğuk Savaş dönemi boyunca SSCB ve Türkiye Cumhuriyeti dünyanın kaderinin şekillendiği farklı bloklarda bulunmuşlardır (Turan, 2009, s. 7). Dünya siyasetinin Batı ve Doğu arasında bir yol ayrımına girmesi bu konuda öncü rolü oynamıştır. Türkiye'nin dünya siyasetinde Batı Bloğunda yer alması ve Türkiye'nin

NATO üyeliği, doğrudan Türkiye ve SSCB arasında olumsuz gelişmelere sebep olmuştur. Rusya'nın gözünde Türkiye, ABD'nin müttefik ve NATO'nun üyesidir.

2.1.3 Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri

SSCB'nin çöküşü sonrasında ise dünya siyasetinde dengeler tamamen değişmiştir. 1991 yılında SSCB'nin dağılmasıyla Rusya öncelikle dış ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Kendisine yeniden bir dış politika oluşturma imkânının doğmasıyla Rusya, dünya politikasında yeni bir yer edinmiştir. Soğuk Savaş sonrasında Ankara ve Moskova arasında yeniden sıcak temaslar yaşanmaya başlamıştır. Soğuk Savaş'ın bitmesi ve SSCB'nin dağılması; Türkiye-Rusya ilişkilerinde çok yönlü eylemlerin başladığı dönem olmuştur (Aras, 2009). SSCB sonrası dönemde, Rusya içerisinde politik, ekonomik ve sosyo-kültürel anlamdaki değişiklikler ve Türkiye'deki benzer atmosfer, iki ülkenin işbirliği potansiyelinde gelgitlerin oluşmasına neden olmuştur.

SSCB'nin yıkılması ile birlikte Rus siyasi seçkinleri; kendilerini yalnız bir durumda görmüş; fakat Rus toplumundaki büyük devlet olma motivasyonunun verdiği özgüven; Rusya'nın kendisini çabuk toparlamasını sağlamıştır. Ancak bu durum hemen kısa sürede gerçekleşmemiştir. 90'lı yıllarda Türkiye'nin Karadeniz'de varlığının ciddi olarak hissedilmesi ve bunun Rusya tarafından NATO'nun varlığı şeklinde algılanması; Moskova açısından risk olarak görülmüştür. Daha açık bir ifade ile Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile kurmaya çalıştığı ilişkiler, Rusya'nın endişelerinin artmasına neden olmuştur. (D. Sezer, S.V. Naumkin, 1997). 90'lı yıllardaki bu durum; iki ülkenin bölgesel anlamdaki bazı fırsatlardan yeteri düzeyde yararlanamadığını göstermektedir. SSCB'nin yıkılması sonrası oluşan boşlukta bölgesel anlamda güç hakimiyetinin ne yöne doğru evrileceğinin belirsizliğinin de bunda rol oynadığı söylenebilir.

Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu arasında 25 Mayıs 1992'de "Türkiye ile Rusya arasındaki İlişkilerin Esasları Hakkında Antlaşma" imzalanmıştır. Olumsuz durumların varlığının yanında yoğun diplomasi trafiği ikili ilişkilerin gelişimine ciddi ivme kazandırmıştır. Soğuk Savaş döneminin tersine yapılan sık ziyaretler, karşılıklı güveni de artırmıştır. Bu güven kendisini kısa vadede bilim ve teknik, eğitim, kültür, ekonomik işbirliği ve karşılıklı askeri personel değişimine kadar götürmüştür. Bu ilişkiler ağında 15 antlaşma ve protokol imzalanarak karşılıklı güven ve işbirliği esaslı diplomasi yapılmıştır.

(Aktürk, Turkish-Russian RelationsaftertheColdWar (1992-2002), 2006, s. 338). Soğuk Savaş'ın ertesinde Türkiye-Rusya ilişkilerindeki tek taraflı kazanç temelli anlayış, yavaş yavaş yerini ortaklık ve karşılıklı işbirliğine bırakmıştır.

Orta Asya, Rusya açısından bölgedeki dengeleri düzenlemek adına önemli bir koridor vazifesi görmektedir. SSCB döneminde Orta Asya, sadece jeopolitik anlamda değil aynı zamanda ekonomik olarak da önemli olmuştur. Doğal kaynak bakımından zengin olan Orta Asya ülkeleri, Rusya'nın iştahını her zaman için kabartmışlardır. Bölgede istikrarsız bir durumun olması ya da dışarıdan başka güçlerin bölgede aktif rol almak istemesi; Rusya'nın kısa ve uzun vadedeki çıkarlarına ters düşmektedir. Bu açıdan bakıldığında Orta Asya, Rusya'nın dış politikasında öncelikli sıralarda kendine yer bulmuştur. Rusya, küresel siyasetteki kısıtlarına rağmen o dönem kendisine bağımlı olan Orta Asya, Kafkasya ve Doğu Avrupa ülkeleri üzerindeki nüfuzunu tekrar ele geçirmek için elinden gelen tüm stratejik hamleleri yapmıştır (Tüfekçi, 2017, s. 376).

Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'da nüfuz alanı oluşturabilme potansiyelinin olması, Rusya'nın dış politikasında önemli bir yer edinmesini sağlamıştır. SSCB'nin jeopolitik alanının yok olması ile dünya siyasetinde Kafkasya ve Orta Asya'da yeni rekabet alanları oluşmuştur. Türkiye etnik bağları sayesinde Türk devletleri ile ilişkiler kurmaya çalışmıştır. SSCB sonrası oluşan boşlukta Türkiye, Türk Devletleri ile irtibat halinde olmaya çalışmıştır. Türkiye bu girişimleri ile Orta Asya ve Kafkasya'da oluşan jeopolitik düzeydeki durumu kendi lehine çevirmeyi amaçlamıştır. Bu durum Rusya'yı rahatsız etmiştir. Bunun paralelinde Kafkasya bölgesindeki sorunlara Türkiye'nin müdahil olması da Rusya açısından olumsuz karşılanmıştır.

Rusya ve Türkiye kimi zaman bölgesel dinamikler bakımından birbirlerini rakip olarak görmektedirler. Türkiye'nin NATO üyeliği; bölgesel anlamda Rusya tarafından Batı ile rekabete yönelik bir durum olduğu düşüncesine sebebiyet vermektedir. Kafkasya ve Orta Asya bölgelerine yönelik yapılan Türkiye açılımları; Rusya'nın bir bakıma kendi hesabının haklılığını göstermektedir. Rusya Türkiye'yi, Avrasya bölgesinde Amerika'nın güvendiği yüzü ve bölgesel olarak da rakibi olarak görmektedir (Aras, 2005).Türkiye'nin eski SSCB coğrafyasında da boy göstermesi, NATO'nun bölgede hüküm sürme mücadelesi şeklinde değerlendirilmiştir. Bu nedenle Rusya'nın, Türkiye'yi potansiyel bir tehdit olarak görmesi normal bir durum olarak görülebilir.

2.1.4 2000–2017 Yılları Arası Türkiye-Rusya ilişkileri

2000 yılının başından itibaren Türkiye-Rusya ilişkilerini incelediğimizde 24 Kasım 2015'te Suriye sınırında Türk F-16'larının Rus bombardıman uçağı SU-24'ü düşürmesine kadar ilişkilerin olumlu bir atmosferde ilerlediğini söylenebilir. 7 Mayıs 2000 tarihinde Putin'in devlet başkanı olması ile birlikte Rusya özel olarak yakın çevre havzasından başlamak üzere dünya siyasetinde küresel bir figür olarak varlığını hissettirmiştir. Rusya'da devlet başkanlığı koltuğuna Vladimir Putin'in oturmasıyla birlikte Rusya'nın Türkiye ile ilişkilerine daha da önem verdiği gözlemlenmektedir. Öte yandan, Türkiye'de Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesi ile birlikte ikili ilişkilerde ciddi bir ivmenin yakalandığı görülmektedir.

16 Kasım 2001'de Rusya Federasyonu ve Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri bakanları New York'ta Avrasya bölgesinde iki ülke arasında işbirliğine dayalı ilişkilerin hareket planı ile ilgili antlaşma imzalamıştır. (T.C. Dışışleri Bakanlığı, 2002). Bu antlaşmada iki ülke arasında işbirliğine yönelik stratejik adımlar atılmıştır. Daha sonrasında çok yönlü işbirliğinin derinleşmesine yönelik yeni adımlar atılmıştır. (T.C. Dışışleri Bakanlığı, 2002). Bu dönemde Türk-Rus ilişkileri enerji merkezli projeler sayesinde ilerlemiştir. Türkiye, Rusya açısından güvenilir bir müşteri, Rusya ise Türkiye için güvenilir kaynak sağlayıcı bir ülke konumundadır. Bu durum iki ülke arasındaki ilişkilerin karşılıklı bağımlılık teorisi etrafında şekillenmesini sağlamıştır.

İlerleyen zaman dilimlerinde Rusya Devlet Başkanı V. Putin ve o zamanın Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, 2002 yılında Rusya-NATO zirvesinde bir araya gelmiştir. Aynı şekilde 2003 yılında Malezya'da "İslam Konferansı" çerçevesinde iki ülke liderleri özel görüşmeler yapmışlardır. Karşılıklı güvenin gelişmesi bu gelişmeler ışığında daha da perçinlenmiştir.

2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (Ak Parti) iktidara gelmesi ve dış politikada izlenen "komşularla sıfır sorun politikası" Türkiye'nin çok yönlü siyaset yolunu izlemesine ön ayak oldu. Her ülke gibi Türkiye de dünya devletleri ile sıcak temaslarda bulunmanın çıkarları açısından önemli olduğunu düşündü. Yine çıkarların tamamıyla elverişli koşullarda yerine gelmesi de özel bir durum olarak mevcudiyetini korumuştur. Türkiye kendi çıkarlarını azami derecede korumaya çalışırken komşularla olan ilişkilerde herhangi bir hoşnutsuz durumun olmaması noktasında da temkinli davranmıştır. Özel

olarak Orta Asya'daki Türk Devletleri ile geliştirilmeye çalışılan sıcak temaslar nedeniyle Rusya ile irtibatını koparmamaya gayret etti. Ancak her ne kadar Türkiye bu konuda hassas davransa da bu durum Rusya'nın endişelerini dile getirmesine mani olmadı. "Yurtta sulh, cihanda sulh" ve " komşularla sıfır sorun politikası" Türkiye'nin dış politikasında komşuları ile dostane ilişkilerin ilerletilmesi ve gelişiminin temel dayanak noktası şeklinde değerlendirildi. Türkiye'nin bu politika ile uluslararası arenada her türlü sorunda barışçıl yolları tercih ettiğini göstermektedir. Bölgesel esaslı olmak üzere istikrarlı bir ortamın oluşmasını buna bağlayan Türkiye, yakın komşularına yönelik ilişkilerinde bu noktanın altını çizmektedir.

İki ülke arasındaki siyasi ilişkiler; 2000'li yılların başlarında yoğun bir diplomasi trafiğine sahne olmuştur. Bir yandan resmi üst düzey ziyaretler rutin bir hal almış, öte yandan da buna bağlı olarak işbirliklerinin boyutlarında yeni tanımlamalar yapılmıştır. Rusya Devlet Başkanı olarak Vladimir Putin'in 2004 yılında Türkiye ziyareti SSCB'nin dünya siyasetinden silinmesinden sonraki ilk resmi Devlet başkanı düzeyindeki ziyaret olarak tarihe geçmiştir. Bu ziyaret, Türkiye açısından önemli bir durum olmuştur. (Çiçek, 2013). Her iki ülkenin üst düzey yöneticilerine göre bu ziyaretin ikili ilişkilerde yeni bir sayfanın açılmasına ön ayak olduğu vurgulanmıştır. Bu ziyaret, eğer 1972 yılında SSCB Yüksek Konseyi Başkanı Nikolay Podgornov ziyareti dışında, beş asırlık ilişkilerde en önemli ziyaret sayılabilir. Buna cevap olarak o dönem Başbakanlık koltuğunda oturan Recep Tayip Erdoğan'ın Ocak 2005'te gerçekleştirdiği Moskova ziyareti, ikili ilişkilerin belli bir aşamaya geldiğini göstermesi açısından önemli bir ziyaret olmuştur.

2008 yılındaki Rusya-Gürcistan Savaşı ile birlikte, Türkiye ve Rusya ilişkileri teste tabi tutulmuştur. Gürcistan'ın NATO üyesi olma yönündeki isteği ve bunun için Türkiye'den destek istemesi, Türkiye ve Rusya arasında gerginliğe sebep olmuştur. Yine savaş sırasında ABD'nin Çanakkale ve İstanbul Boğazlarını kullanarak Karadeniz üzerinden Gürcistan'a manevi destek amaçlı gemiler göndermek istemesi, Rusya'nın tepkisine sebep olmuştur. Türkiye'nin Karadeniz'e gemi gönderilmesinin Montreux Sözleşmesine aykırı olacağını açıklaması üzerine ABD geri adım atmış ve sadece üç küçük gemi gönderebilmiştir (Kırdar, 2008, s. 65). Moskova boğazlar üzerinden yardım ulaştırılmasının, Montreux Antlaşması'na aykırı olduğu gerekçesiyle bu gemi geçişine

karşı çıkmıştır.¹ Rusya-Gürcistan gerginliğinde Türkiye'nin bu antlaşmaya azami derecede riayet etmesine rağmen Rusya hoşnutsuz tavrını sürdürmüştür. Türkiye, ABD gemilerinin Karadeniz sularına girmesine müsaade etmeyerek, bölgesel krizlerin çözümünde dış dinamiklerin önüne bir set koymuştur. Böylelikle Ankara; Rusya ve bölge ülkelerine kendisinin daha bağımsız bir dış politika izlediğini göstermekle kalmamış, bununla birlikte Montreux Antlaşması'nın teminatının kendisi olduğunu kuvvetle hissettirmeye çalışmıştır. (USAK, 2008). Rusya-Gürcistan gerginliği, bölge dinamiklerinin Türkiye tarafından etkilendiğinin göstergesidir. Bununla birlikte Türkiye, bölgenin istikrarı açısından önemli sayılabilecek “Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu'nun” oluşturulması yönünde öneri sunmuştur (Ohrimenko, 2008). Ankara bu öneri ile bölgesel sorunların çözümünün bölgesel temelde ele alınmasını istediğini göstermiştir. Anlaşıldığı üzere Türkiye her fırsatta karşılıklı işbirliklerinin pekişmesi adına adımlar atmıştır.

Türkiye-Rusya ilişkileri; dönem dönem ayrışmaların yaşandığı bir ilişki olmuştur. Bu bağlamda rekabet ve işbirliğinin bir arada olması ve ikili ilişkilerin normal seyrinde gitmesi için her iki ülke de ilişkilere azami derecede önem göstermeye çalışmıştır. Soğuk Savaş döneminde belirgin olan ayrışmalardan, 2000'li yıllardan sonra kısmi olarak uzaklaşmaya çalışıldığı görülmektedir. Ancak Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girme isteği ve NATO üyeliği, Moskova'nın endişelerine son vermesini engelleyen bir faktör olmuştur. Bu bağlamda Türkiye tek taraflı hareket etmeyip hem Batı ile çok fazla ayrışmadan hem de doğusundaki Rus dostluğuna da zarar verecek davranışlardan kaçınmayı tercih etmiştir. Rusya ve Türkiye arasındaki ekonomik bağımlılık bu noktada önemli bir nokta olmuştur. Enerji konusunda Türkiye'nin Rusya'ya kritik bağımlılığı ve Türkiye'nin Rusya'nın en büyük ticari ortağı olması, her iki ülkeyi bu konuda hassas olmaya itmiştir. Olası bir krizin iki ülkeye de zarar verebileceğini öngören Ankara ve Moskova, ihtiyatı elden bırakmamışlardır.

İki ülke arasında yaşanan sıkıntıların, çatışmaların, her zaman iki ülkeye de zarar verecek şekilde sonuçlandığı görülebilir. Örneğin Birinci Dünya Savaşı sonunda hem Türk hem de Rus devleti imparatorluklarını kaybetmiş ve müttefiklerinden daha fazla zarar görmüşlerdir. Bu bakımdan Türkiye-Rusya ilişkileri karşılıklı bağımlılık çerçevesinde incelenmelidir. İki ülke de tarihi boyunca çıkarları çerçevesinde sorun yaşadığı konularda

¹ Montreux Antlaşması gereği Karadeniz ülkeleri haricinde diğer ülkeler, savaş gemilerini amaçları ne olursa olsun Karadeniz sularında 21 günden daha fazla bir süre içerisinde bulunduramazlar.

anlaşmaya ve işbirliğine varmaya çalışmışlardır ve ikili ilişkilerini bu yönde devam ettirmişlerdir. İki ülke arasındaki ilişkilerde anlaşmazlıklar yaşansa da iyi komşu ilkesi korunmaya çalışılmıştır. Bu ilke çerçevesinde 1990'lar sonrası iki ülke de, anlaşmazlık yaşadığı konularda iletişime açık, işbirliği yapmaya hazır bir dış politika yürütmeye çalışmışlardır.

24 Kasım 2015 tarihinde Türkiye'nin Rus savaş uçağını düşürmesiyle iki ülke arasında bazı gerginlikler yaşanmıştır. Uzun yıllar süren işbirlikleri, iki ülke açısından da olumsuz gelişmelere neden olmuştur. İki ülke arasında yaşanan uçak krizi, derin bir ayrışmaya neden olmuştur. Uçak krizi sonrasında Rusya, Türkiye'ye ekonomik anlamda tedbirler uygulamaya başlamıştır. Bu tedbirler kapsamında Türkiye'den ithal edilen bazı tarım ürünlerine ithalat yasağı koymuştur. Türk vatandaşlarının Rusya'da istihdam edilmelerine yönelik kısıtlamalar getirmiştir. Rusya tek taraflı olarak vizeleri askıya almıştır. Bu ambargolardan dolayı dış ticaret hacmi düşerken, Rusya'daki Türk yatırımları ve müteahhitlik hizmetleri de bu süreçten olumsuz etkilenmiştir. Akkuyu nükleer santrali konusunda belirsizlikler yaşanmıştır. Bunun yanında Rusya da ambargolardan olumsuz etkilenmiştir. Yeni pazarlara yönelen Rusya yüksek ithalat fiyatları ile karşı karşıya kalarak ithalat hacmini küçültmek zorunda kalmıştır. Bu bağlamda ülkedeki ürünlerin fiyatı yükselmiştir. Rusya'nın bu ambargo kararı iki ülkenin ekonomisini olumsuz etkilemiş, her iki tarafa da maddi zararlar vermiştir.

Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan, Türkiye'de gerçekleşen 15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonrasında Rusya'ya bir dış ziyaret gerçekleştirmiş, Rusya Devlet Başkanı Putin ile iki saatlik bir görüşme yapmıştır. Görüşme sonunda ülke ilişkilerinin normalleşmesi adına önemli adımlar atma kararı almışlardır. İlişkilerin ilerleyen zamanlarda uçak krizi sonrasında daha ileri seviyelere taşınacağı mesajları verilmiştir. Bu görüşme sonrası bazı ekonomik kısıtlamaların kalkması yönünde kararlar alınmıştır. Bu kararlar; Rusya-Türkiye arasında Üst Düzey İşbirliği Konseyi (ÜDİK) mekanizmasının tekrar başlatılması, Karma Ekonomik Komisyon toplantılarının yapılması, karşılıklı uçak seferlerinin başlatılması, iki ülke arasındaki ticarette kısıtlamaların kademeli olarak kaldırılması, Rusya'daki Türk müteşebbislere yönelik yaptırımların kaldırılması, vize muafiyeti uygulamasının yeniden başlatılması, Akkuyu nükleer santral inşaatına devam edilmesi, Türk Akımı doğalgaz boru hattı projesi görüşmelerinin hızlandırılması, Türk Akımı'nın 2019'da devreye girecek şekilde inşaatına başlanması, Rus-Türk ortak yatırım konseyi kurulması şeklinde sıralanabilir (T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2017). Kısıtlamaların kaldırılmasının ardından iki

ülke arasındaki ticari ilişkiler, 31 Mayıs 2017 tarihinde Vladimir Putin'in bazı ekonomik kısıtlamaları iptal eden kararnameyi imzalamasıyla birlikte eski haline dönmüştür denilebilir.

Bu sürece gelene kadar süren ikili ilişkilerin devamı önemlidir. Zira Türkiye-Rusya ilişkilerinde dönemsel kırılmaların yaşandığı bilinmektedir ve bu konuda ikili ilişkiler tarihinde bunun örnekleri yukarıda ortaya konulmaya çalışılmıştır. Her ne kadar uçak krizinden dolayı Rusya, Türkiye'ye sert tepki göstermiş olsa da tam manasıyla bir kopukluğun yaşanmadığı söylenebilir.

2.2 Türkiye-Rusya İlişkilerinin Ekonomik Boyutu

Hem Türkiye hem Rusya; Dünya Ticaret Örgütüne üyedirler. Dünya ekonomisiyle bütünleşen iki ülke, bu noktada kendi bölgeleri sayılan Avrasya bölgesinde de iki büyük ekonomik güçtür. Bu bakımdan her iki ülkenin ekonomik güç dinamikleri; ikili arasındaki ilişkilere de ciddi oranda etki etmiştir. “Türkiye ve Rusya arasındaki bazı görüş ayrılıklarına rağmen, tamamlayıcılık, karşılıklı çıkar ve iyi komşuluk gibi bazı nesnel faktörlerin, ekonomik ilişkilerin gelişmesine her zaman ivme kazandıracığı düşünülmektedir” (Özbay, 2014, s. 70).

Robert Keohane ve Joseph Nye, uluslararası ilişkilerin karşılıklı bağımlılık çerçevesinde ele alınabilmesi için maliyet unsurunun söz konusu olması gerektiğini belirtmektedir. İki ülkenin birbirleriyle olan ilişkilerinde ekonomik boyut bu bağlamda önemli bir rol almaktadır. Eğer ikili ilişkiler sadece olumlu sonuçlara dayalıysa ve taraflar üzerinde bir maliyete sebebiyet vermiyorsa karşılıklı bağımlılık teorisinin kapsamı dışında tutulmaktadır. Bu nedenle bu başlıkta, tarafların ekonomik ilişkileri incelenirken, karşılıklı bağımlılık teorisi üzerinden değerlendirme yapılacaktır.

Türkiye-Rusya ekonomik ilişkilerinin gelişiminde kurumsal organizasyonlar büyük rol oynamaktadırlar. Türkiye-Rusya arasındaki sağlıklı ekonomik ilişkilerin gelişiminin sağlanması için Karma Ekonomik Komisyon (KEK) ve Türkiye-Rusya Üst Düzey İşbirliği Konseyi (ÜDİK) gibi kurumsal yapılar oluşturulmuştur. Bu kurumsal yapıların düzenli bir işleyişe sahip olması; iki ülke arasındaki görüşme trafiğinde sağlıklı sonuçların alınmasında kolaylıklar sağlamaktadır. Bürokrasi ve politika kurucular arasında etkin bir

görev üstlenen bu kurumlar; bölgesel ve küresel çaplı krizlerde iletişimin kesilmemesi adına büyük gayret göstermektedirler. Hem KEK hem de ÜDİK ile ekonomik bağlamda başlatılan bu diyaloglar, iki ülke arasındaki diğer ilişkilere de ilham kaynağı olmuştur. Ayrıca iki ülke arasındaki hassas bir konuda işbirliğine gitmek bu düzeydeki karşılıklı güven konusundaki çabaların bir ürünü şeklinde değerlendirilebilir.

Karma Ekonomik Komisyon (KEK) üzerinden oluşan ılımlı hava neticesinde 2010 yılında dönemin Rusya Devlet Başkanı'nın Türkiye ziyareti esnasında Üst Düzey İşbirliği Konseyi'nin (ÜDİK) kurulması yönünde bir bildiri yayınlanmıştır. Ekonomik ilişkilerin ilerlemesi adına oluşturulan bu komisyonlar, her iki tarafın da maliyet konusunda olumlu sonuçlar almasını hedeflemiştir. Zira ilişkilerin bozulmasının her iki ülke için de ekonomik anlamda olumsuz sonuçlar doğurabileceği söylenebilir.

Türkiye ve Rusya, oluşturulan platformlar ve organizasyonların işbirliği noktasında önemini çok iyi bilmektedir. Bu işbirliklerinin gelişmesi için özel çaba göstermişlerdir. Hem Rusya hem Türkiye gelişen ekonomik etkileşimden nasibini alacaktır. İlişkilerin bozulması ise her iki tarafta ekonomik anlamda istenmeyen sonuçlara neden olacaktır.

Türkiye-Rusya ilişkilerine ciddi katkılar yapan kurumsal organizasyonların oluşumu 60'lı yıllara dayanmaktadır. 1967 yılında SSCB ile Türkiye cumhuriyeti arasında Ekonomik ve Teknik İşbirliği Antlaşması imzalanarak ekonomik düzeyde ilişkilerin gelişimine katkı sunulmaya çalışılmıştır. Antlaşma gereği taraflar, ekonomik işbirliğinin gelişmesi adına ortak çalışmaların arttırılması noktasında ciddi gayret göstereceklerdir. Antlaşmanın 6. maddesi ise hükümetler düzeyinde Türkiye Cumhuriyeti-SSCB Ekonomik İşbirliği Karma Komisyonu'nun kurulması konusundadır. Burada üzerinde durulması gereken nokta ise antlaşmaların yapıldığı tarihlerdir. Bu dönem Soğuk Savaş'ın en yoğun hissedildiği dönemlerdir. Farklı bloklarda bulunan Türkiye ve SSCB'nin ortak komisyon kurmaları o dönem için iki ülke arasındaki ciddi bir gelişmedir. Daha da önemlisi ise o zaman için alınan karara göre 1976 yılındaki ilk komisyonun Moskova'da yapılmasına karar verilmiştir. 1976'dan başlamak üzere SSCB'nin yıkılmasına kadar komisyonun 12 kez toplandığı bilinmektedir (T.C. Resmi Gazete, 1984).

Geçmişe bakıldığında Türkiye-Rusya arasındaki doğalgaz alanındaki işbirliğinin 80'li yıllara kadar gittiği görülmektedir. 1984'de SSCB ve Türkiye arasında doğalgaz sevkiyatına dair 25 yıllık bir antlaşma yapılmıştır (T.C. Resmi Gazete, 1984). O zaman için

bu antlaşma karşılıklı ticari akde göre uyarlanmıştır. Antlaşma gereği Türkiye, aldığı doğal gaz karşılığında SSCB'ye pamuk, et, bitkisel yağ ve endüstri malları verecektir. Türkiye'nin her geçen gün artan doğal gaz talebi Rusya'nın bu konuda Türkiye'ye yaklaşımında etkili olmuştur. Türkiye-Rusya ilişkilerine bakıldığında özellikle 80'li yıllar sonrasında enerji alanında kurulan işbirliğinin diğer alanlara da ciddi yansımaları olmuştur. Sonuç olarak enerji konusunda iki ülke arasında karşılıklı bir bağımlılığın olduğu söylenebilir. Çünkü işbirliği sonucu ortaya çıkacak maliyetler, her iki tarafı da benzer oranda olumlu veya olumsuz etkileyecektir.

SSCB döneminde Türkiye, Rusya'nın önemli bir ticari ortağıydı. 1992'den sonra Sovyetler Birliğinin yıkılmasıyla ticari ilişkiler bu iki ülke arasında artarak devam etmiştir. Türkiye-Rusya ticari ilişkilerinin gelişmesindeki en önemli etkenlerden birinin coğrafi yakınlık olduğu söylenebilir. Bu yakınlık ikili arasındaki ticaretin gelişmesinde büyük avantaj sağlamaktadır. Türkiye-Rusya ilişkilerinin gelişimi; ekonomik temelli olarak büyük atılımlara önayak olmuştur. Enerji konusunda Türkiye'nin Rusya'ya bağımlılığı ve ticari hacmi, iki ülke arasında azımsanamayacak düzeydedir.

Soğuk Savaş sonrasında Rusya'nın serbest piyasa ekonomisi politikasını izlemesi ile birlikte Türkiye-Rusya ekonomik ilişkilerinde de ciddi açılımlar olmuştur. SSCB'nin dağılmasının ertesinde Rusya ekonomik olarak devletleşmeden liberal ekonomiye geçmiştir. Bu bağlamda 90'lı yılların başları; Rusya açısından toplumsal, siyasi ve ekonomik krizlerin olduğu bir dönem şeklinde değerlendirilebilir. Piyasa ekonomisine geçiş, en sancılı etkisini 1998'de yaşanan ekonomik krizde göstermiştir. Bu dönemde %5 oranında daralan Rus ekonomisinin faturası ağırlaşmıştır. Benzer durum Türkiye'de de yaşanmıştır. Hayata geçmeyen gerekli reformlar, ülke içinde 1994, 1999 ve 2001 krizlerine zemin hazırlamış ve dışarıda da Türkiye'nin ekonomik ilişkilerini etkilemiştir. Her iki ülkenin yaşadığı ekonomik sıkıntılar birbirleri arasındaki ticaret hacminin istenilen seviyelere ulaşmasına engel olmuştur.

2000'li yıllarla birlikte Türkiye-Rusya arasındaki ilişkilerde önemli köklü gelişmeler yaşanmıştır. Türkiye-Rusya arasındaki yakınlaşmada ticaret, itici bir güç olmuştur. Ticari ilişkiler gelişince Türkiye, Rusya'nın en önemli ticari ortağı ve enerji alanında da büyük müşterisi durumuna gelmiştir. 2000'li yıllara kadar iki ülke arasındaki ticari hacim ancak 4.5 milyar dolar seviyelerine ulaşabilmiştir (Mehmet, 2016). 1999 yılında ikili arasındaki ticaret hacmi 3 milyar doların altındayken 2000'li yıllarda hacim artmaya devam etmiştir. Artan ticaret hacmi enerji, inşaat ve tüketim malları alanlarında artış göstererek çeşitli

kollarda yeni ortaklıklarının önünü açmıştır. Bu bağlamda Türkiye ve Rusya arasındaki sıcak gelişmeler, ilişkilerin genel manada rekabetten işbirliğine doğru evrilmesine olanak sağlamıştır.

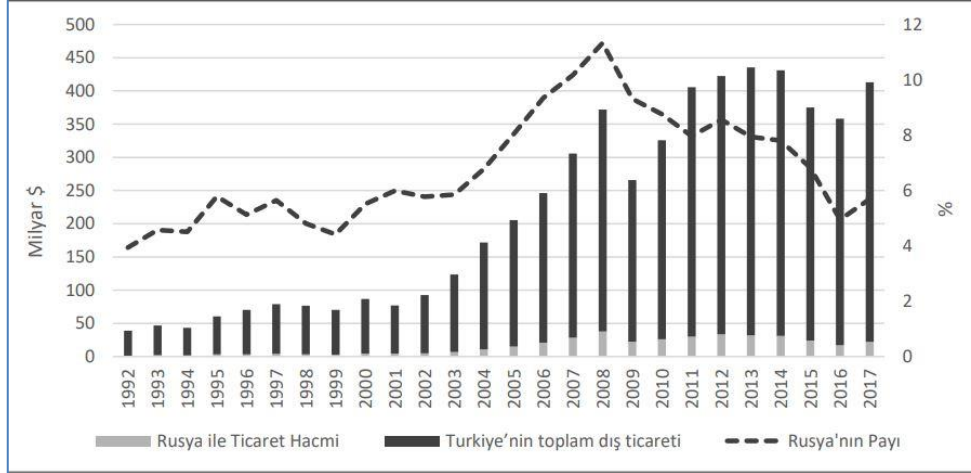
Yıl	Türkiye-Rusya Ticaret Hacmi (milyar \$)	Türkiye'nin Dış Ticaret Hacmi (milyar \$)	Rusya'nın Payı (%)	Yıl	Türkiye-Rusya Ticaret Hacmi (milyar \$)	Türkiye'nin Dış Ticaret Hacmi (milyar \$)	Rusya'nın Payı (%)
1992	1,48	37,59	3,94	2005	15,28	190,25	8,03
1993	2,05	44,77	4,57	2006	21,04	225,11	9,35
1994	1,87	41,38	4,51	2007	28,24	277,33	10,18
1995	3,32	57,35	5,79	2008	37,85	333,99	11,33
1996	3,43	66,85	5,13	2009	22,64	243,07	9,31
1997	4,23	74,82	5,65	2010	26,23	299,43	8,76
1998	3,5	72,9	4,81	2011	29,95	375,75	7,97
1999	2,96	67,26	4,41	2012	33,31	389,01	8,56
2000	4,53	82,28	5,51	2013	32,03	403,46	7,94
2001	4,36	72,73	5,99	2014	31,23	399,79	7,81
2002	5,06	87,61	5,78	2015	23,99	351,07	6,83
2003	6,82	116,59	5,85	2016	16,9	341,15	4,95
2004	10,89	160,71	6,78	2017	22,25	390,79	5,69
				2018	25,561	391.170	6,53

Tablo 2 Türkiye-Rusya Ticareti, 1992-2018

(TÜİK, 2019)

2000'li yıllarda siyasi alanda da iyileşen ilişkiler, ekonomik alana da yansımış ve 2001 yılından 2008 yılına kadar ticaret hacmi 38 milyar gibi bir rakama ulaşmıştır. Sekiz yıllık bilanço, 1990 ve 2000 yılları arasındaki zamanla kıyaslandığında bu rakamın ne oranda arttığı göze çarpmaktadır. Yukarıdaki tablodan anlaşılabileceği gibi Türkiye-Rusya arasındaki ticari hacmin 2001'den itibaren 5 katına çıktığı gözlemlenmektedir. Aynı zamanda Rusya'nın, Türkiye'nin toplam dış ticaret hacmindeki payı 2001-2008 döneminde %11,33'e ulaşmıştır (Şekil 1). 2009 yılında Türk yatırımcılarının rekabetçi ortamda daha etkin davranmaları sonucu Türkiye lehine ticaret hacmi dengesinde bir iyileşme yaşanmıştır. 2009 yılında 11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Moskova ziyareti sırasında 100 milyar dolarlık ticaret hacmine ulaşma önerisinde bulunmuştur. bu ziyaret İki ülke

arasındaki karşılıklı işbirliğin derinleşmesine yönelik güvenin bir işareti olmuştur (Haberrus, 2016) .

Şekil 1 Türkiye-Rusya ticareti, 1992-2017 (TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu, 2019)

Türk işadamlarının Rusya'da yaptıkları yatırımlar iki ülke arasında ilişkilerin gelişimine katkı sağlamıştır. Türkiye'den Rusya'ya yapılan ziyaretlerde yatırım alanındaki olanakların iki tarafın lehine evrilmesi, başta Türkiye olmak üzere Rusya'nın da yararına bir durumdur. Rusya'da farklı sektörlere yayılmış durumda olan Türk yatırımları, 10 milyar doları geçmiştir (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2015). Türk yatırımcıları Rusya'ya giderken ülkede hangi kollarla ticaret ve yatırım yapılacağının yollarını aramaktadır.

2.2.1 Türkiye-Rusya Enerji İlişkileri

Türkiye-Rusya ilişkilerinde ana konuların başında enerji gelmektedir. Birbirlerine olan yakınlıkları, iki ülkenin enerji konusunda birbiri ile temasa geçmesini sağlamıştır. Türkiye'nin kendi enerji ihtiyacını karşılayamaması ve Rusya'nın enerji alanındaki zenginliği iki ülke arasında işbirliğini derinleştirmiştir. 80'li yıllarda iki ülke arasındaki enerji alanında atılan adımlar, günümüzde de etkisini sürdürmektedir. Özellikle doğalgaz konusu Türkiye açısından önemli bir konudur. Zira Rusya doğal gaz kaynakları konusunda dünyanın en büyük rezervlerine sahiptir (U.S. Energy Information Administration, 2016). Rusya, Avrupa başta olmak üzere Türkiye'nin de en büyük doğal gaz tedarikçisi konumundadır. Türkiye, Rus enerji şirketi Gazprom'un en büyük ikinci müşterisidir.

Gazprom Başkanı Aleksey Miller, Türkiye'nin, 2015 yılında doğalgaz alımını bir önceki yıla göre artırarak Rusya'nın en büyük ikinci müşterisi olduğunu belirtmiştir (Haberrus, 2016). Türkiye'nin, Rusya'nın en büyük ikinci müşterisi olmasının yanında Avrasya bölgesinde en çok doğal gaz alan ülke olması da Rusya'nın iştahını kabartmaktadır. Bu denli yüksek getirili bir müşteriye Moskova kaybetmemek için ciddi çaba sarf etmektedir. Zira Ukrayna'da başlayan kriz ve Rusya'nın Kırım'ı İlhakı sonrasında Batı'nın ekonomik yaptırımları, Moskova'nın ekonomisine ciddi zararlar vermiştir. Bu noktada ekonomisi ciddi oranlarda doğal kaynak ihracına bağlı olan Rusya'nın Türkiye'den vazgeçmesi, zayıf bir ihtimal haline dönüşmüştür.

1997 yılında iki ülke arasında imzalanan *Mavi Akım Antlaşması*'nin 2003 yılında hayata geçirilmesi ile enerji alanında Rusya-Türkiye arasında karşılıklı bir bağımlılık oluşmuştur. 1997 yılında imzalanan anlaşmaya göre Rus Gazprom şirketi 25 yıl süreyle yıllık 16 milyar metreküp doğalgaz satışı gerçekleştirecektir. Bu anlaşma çerçevesinde Rusya'dan Türkiye'ye 1200 kilometrelik bir doğal gaz boru hattı döşenmiştir. 380 kilometresi Karadeniz'in altından geçerek Samsun'a ulaştırılan doğal gaz boru hattının inşası Şubat 2003'te tamamlanmıştır. (Haber Merkezi, 2018). Bu tarihten itibaren Rusya Mavi Akım üzerinden Türkiye'ye doğal gaz vermeye başlamıştır. Mavi Akım ile Türkiye doğal gaz ihtiyacının 2/3' ünü Rusya'dan karşılar duruma gelmiştir (Oğan & Aytekin, 2006). 2008'de iki ülke arasındaki ticaret hacmi 38 milyar dolara ulaşmıştır 2008 yılında dünya genelinde patlak veren ekonomik kriz, iki ülke arasındaki ticaret hacmini 2009'da 22.6 milyar dolara düşürmüştür (Tablo 2).

2000'li yıllar her bakımdan iki ülke arasındaki ilişkilerin seyrini olumlu etkilemiştir. Dolayısıyla doğal gaz alanında da bu olumlu durum ilk sıraları almıştır. 2009 yılında Putin'in Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaret esnasında Türkiye, Rusya'nın Güney Akım Projesi için gerekli yapılabilirlik çalışmaları için olanaklar sağlamıştır. Akabinde Türkiye enerji bakanlığı yetkilileri, 2011 yılında Aralık ayında Moskova'ya ziyaret gerçekleştirerek proje için gerekli boru hatlarının yapılması noktasında Rusya'ya onay verip atılması gereken adımlar konusunda somut durum oluşturmuşlardır (Sputnik news, 2009). Ankara'nın bu tutumu, Moskova'nın milli çıkarları gündeme geldiği zaman Türkiye'nin ikili ilişkiler bağlamında olaylara karşılıklı işbirliği yörüngeli bir tavırla yaklaştığının göstergesidir.

Rusya açısından doğal gazın güvenli bir şekilde Avrupa pazarına taşınması önemlidir. Aynı şekilde doğal gaz güzergâhlarının da güvenliği, bu noktada ciddi bir sorun olarak Rusya'nın yüzleştiği durumların başında gelmektedir. Bu bakımdan Rusya'nın çoğu kez boru hatlarını çeşitlendirme noktasında girişimleri olmuştur. Türkiye bu noktada diğer yakın havzadaki komşularına göre daha güvenilir bir ortak konumundadır. Jeopolitik bakımdan çıkarlarını korumaya yönelik ciddi adımlar da her zaman için Rus tarafının onay verdiği durumlar şeklinde not edilebilir. Rusya; Batı pazarına taşınacak enerji kaynaklarının teknik altyapısının güçlendirilmesi ve uzun dönemde pozisyon zayıflatıcı ihtimallerin azaltılması için de büyük çaba sarf etmektedir.

Türkiye'nin jeopolitik konumundan dolayı Avrupa ve Ortadoğu kavşağında bulunması Rusya'nın, Türkiye üzerinden ciddi projeler yapmasını gündeme getirmiştir. Eşgüdümlü bir çalışma yapmak için iki ülke arasında sürekli girişimler yapılmıştır. Bu anlamda Türkiye ve Rusya arasında önemli bir adım olarak sektörel anlamda liberalizasyon tarzı bir anlaşmaya varma gereği duyulmuştur. Daha önce iki ülke arasındaki doğal gaz ticaretinde Gazprom ve Botaş gibi devlet kurumlarının eşgüdümlü çalışmaları söz konusu olmaktadır. Ancak yeni durumda bu kurumlar arasındaki antlaşmanın yapılmayarak bundan sonraki doğal gaz ticaretinin özel sektör şirketleri arasında yapılmasına karar verilmiştir. Özellikle Türkiye tarafından özel sektörden dört büyük firma Türkiye Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu'ndan lisans alarak Rusya'dan doğal gaz ithalatı gerçekleştirmişlerdir. Türkiye tarafının dört özel sektör firması ile Rus gazının Türkiye'ye ithal edilmesiyle Botaş'ın Türkiye' enerji piyasasındaki tekel durumu sona ererek Gazprom'un bundan sonra özel sektör firmaları ile işbirliğini ortaya çıkarmıştır.

Güney Akım Projesi ile Rusya, kendi doğal gazını Karadeniz'in altından Bulgaristan, Macaristan, Sırbistan ve Slovakya üzerinden Batı Avrupa'ya taşımayı planlamaktadır. Türkiye'de kendisine göre bu hattın Karadeniz'deki ekonomik bölgesinden geçmesine izin vermiştir ancak bu projenin Türkiye adına çok fazla getirisi olmamıştır. Rusya, Türkiye'yi küstürmek istemediği gibi aynı zamanda güçlü bir enerji koridoru olmasını da istememektedir. Güney Akım Projesi ile Türkiye'nin bu karlılık durumu engellendiği gibi Rusya tarafından Türkiye'ye kısmi mesaj verilmiştir. Daha açık bir ifade ile Rusya boru hattı çeşitliliği konusunda kuvvetli alternatifler sunabileceğini göstermiştir. Rusya, AB'nin bile desteklediği bir projeye karşı, gerektiğinde kendi çıkarları doğrultusunda somut adımları kısa sürede atacağını hissettirmiştir. Öte yandan Türkiye de

kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmek istemektedir. Güney Akım Projesi ile Türkiye, geçiş ülkesi konumundadır ancak Rusya gibi bir gücün varlığı, Türkiye'nin daha dikkatli davranmasını sağlamıştır. Ancak Türkiye yine de enerji çeşitliği konusunda alternatif çözümler arama gayretindedir. Bu ihtiyaç Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) Projesi ile karşılık bulmuştur. TANAP, Azerbaycan ve Türkiye arasındaki işbirliğinden kaynaklı Azerbaycan'ın Şah Deniz bölgesindeki doğal gazın Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınması projesidir (Hasanov, 2016)

TANAP projesi ile ilgili Türkiye ve Azerbaycan arasındaki anlaşma, 26 Haziran 2012'de imzalanmıştır. 2015'de temel atma töreni ile yapımına başlanmış 12 Haziran 2018 tarihinde TANAP'ta ilk gaz akışı, Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev'in katıldığı törenle başlatılmıştır (Habertürk, 2018). İlk aşamada, TANAP aracılığı ile yıllık 16 milyar metreküp gazın taşınması hedeflenmektedir. Gaz taşıma kapasitesinin 2023 yılında 23 milyar metreküp, 2026 yılında ise 31 milyar metreküp seviyesine çıkarılması hedeflenmektedir. Projenin hayata geçmesi ile birlikte 16 milyar metreküplük gazın 10 milyar metreküplük kısmı Avrupa'ya taşınacak, geriye kalan 6 milyar metreküp ise Türkiye pazarında kullanılacaktır. Diğer yandan antlaşma gereği, eğer projede gazın sevkiyatının artırılması söz konusu olacaksa Türkiye 16 milyar metreküpün üzerindeki miktarda satın alma hakkına sahip olacaktır. Bu bağlamda proje kapsamında 2023 ve 2026 yıllarında hat üzerinden gazın taşınması artırıldığı takdirde Türkiye'nin TANAP üzerinden 2023 yılına kadar senelik 6 milyar metreküp, 2023 yılından itibaren ise 13 milyar metreküp ve son olarak da 2026 yılından itibaren 21 milyar metreküp gazı satın alabilme önceliği olacaktır. Stratejik olarak Türkiye'nin Rus gazına olan bağımlılığı azalacak ve Rusya'ya karşı enerji konusunda daha güçlü olacaktır. Özellikle yüksek fiyat oranından alınan Rus gazı konusunda Türkiye daha rahat olacaktır. Öte yandan Türkiye, AB'ye karşı da avantajlı durumda olacaktır. Hat üzerinden herhangi bir artış olduğu zaman Türkiye'nin bunu siyasi anlamda kendi lehine çevirme şansı olacaktır. Yine Rusya ile işbirliği yapıp öncelikli doğal gaz hakkı ile ilgili diğer alanlarda kazanımlar elde edebilecektir.

TANAP, hem Türkiye için hem de Avrupa için Hazar Bölgesi'ndeki zengin doğalgaz kaynaklarının kendi pazarlarına giriş yapmasını sağlayarak Rusya karşısında alternatif bir güç oluşturacaktır. Projenin, hem Türkiye'nin, hem de Avrupa'nın gaz tedarik kaynaklarını çeşitlendirmesi ve böylelikle bölgedeki gazın arz güvenliği noktasında ciddi katkıları olacaktır. Böylece projenin özellikle Türkiye açısından ciddi önemli ekonomik sonuçları olacaktır. Bir yandan sevkiyat konusunda ciddi kar elde edilebileceği gibi öte

yandan da daha ucuza gaz tedariki sağlanacaktır. Bir başka konu da daha uygun fiyata başka yerlerden de gaz bulmak kolaylaşacaktır. Birden fazla seçeneğin olması Rusya gibi güçlü bir enerji devinin Türkiye'ye yönelik fiyat kırmasını daha da kolaylaştıracaktır. Bunun yanında TANAP, Türkiye üzerinden Avrupa'ya doğal gaz sevkiyatını sağlayarak Türkiye'nin stratejik önemini daha da pekiştirmiş olacaktır. Bu bakımdan, bu boru hattının yapılması, hem Türkiye'nin enerji ihtiyacının güvenliğini teminat altına alacak, hem de Türkiye'nin stratejik gücüne güç katacaktır.

TANAP, Türkiye açısından ciddi bir atılımdır. En azından Rusya'ya rağmen Türkiye'nin bölgede çıkarları doğrultusunda kendi projesinin var olduğunun göstergelerinden biridir. İleriki dönemlerde daha büyük projeler için Türkiye diğer bölge ülkelerine de güven vermiştir. TANAP projesi belkide Türkiye'nin Rusya'ya karşı elde ettiği büyük kazanımlar arasında sayılabilir. Türkiye, TANAP projesi sayesinde, kendi doğal gaz arz güvenliğini sağladığı gibi, aynı zamanda da Avrupa enerji pazarlarında da önemli bir oyuncu konumuna gelecektir. Zira Türkiye ilk kez bu proje vasıtasıyla Avrupa doğalgaz piyasasında sevkiyat ve ticari anlamdaki ayağı olmaktadır. Kuşkusuz, bu durum Türkiye'yi coğrafi konumundan dolayı zengin gaz kaynaklarına sahip ülkeler ile enerji bağımlısı olan AB ülkeleri arasında bir köprü vazifesi konumuna taşıyacaktır.

Türkiye ve Rusya arasında doğalgaz konusunda olduğu gibi petrol konusunda da ortaklık söz konusudur. 2012 yılında Türkiye'den Çalık Enerji ve Rusya'dan Rosneft şirketleri arasında ÜDİK toplantısında iki ülke arasında ortaklık antlaşmaları imzalanmıştır. Antlaşmalardan çıkan sonuca göre Akdeniz bölgesinde petrol dağıtım noktasında ve deniz araçlarına yakıt satışında karşılıklı işbirliğinin güçlenmesine yönelik ortaklıkların yapılması kararlaştırılmıştır (Sabah, 2010).

Enerji bağlamında ikili ilişkilere yön veren bir diğer önemli konu da nükleer enerji alanında yapılan antlaşmalardır. Türkiye-Rusya arasında 2009 yılında nükleer enerji başlığı altında pek çok antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşmaları takiben 2010 yılında ÜDİK'in düzenlediği ilk toplantıda Mersin-Akkuyu nükleer güç santralinin kurulması ile ilgili olarak stratejik öneme sahip bir antlaşma imzalanmıştır (Akkunpp, 2016) Projenin koordinatörlüğünü Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile Rus Rosatom şirketi yapmaktadırlar. Santralin yapımına 2014 yılında başlanmış olup bitiş tarihi 2019 olarak belirlenmiştir. Santral yapımı hala devam etmektedir.

Rusya, nükleer santral konusunda tekelciliği savunmaktadır. Tek ortak olarak girdiği projenin ortak alımı olsa dahi kontrolü kendinde kalacak şekilde ayarlama

yapmaktadır. Aynı şekilde elektrik enerjisi konusunda da yine garanti almayı da ihmal etmemektedir. Bu nokta karşılıklı ilişkiler bağlamında önemli bir nokta şeklinde değerlendirilebilir. Bunun dışında belirtilmesi gereken bir nokta da projenin uzun dönemli bir proje olmasıdır. Bu durum 60 yıllık ömür biçilen bir projede, tarafların uzun süreli işbirliği yapması anlamına gelmektedir.

İki ülke arasında gerçekleşen bu projenin, ikili arasındaki işbirliğinin gelişmesi noktasında taraflara ciddi kazanımları olacaktır. Santral inşasının geline aşamasında Rusya tarafı bu projeye ciddi manada destek vermektedir. Rusya'nın Türk personeli yetiştirme girişimleri de Türkiye için ayrı bir kazanım olacaktır. Buna bağlı olarak Rusya'ya 114 Türk öğrenci nükleer mühendislik eğitimi almak için gönderilmiştir. Öğrencilerin tüm eğitim masrafları Rusya hükümeti tarafından karşılanmaktadır. (Akkunpp, 2016) Nükleer enerji santralının kar-zarar durumuna göre Türkiye tarafı bu alanda daha çok sayıda santral yapımı için girişimlerde bulunabilecektir. Bu bakımdan Rusya'da eğitim gören öğrenciler, Türkiye'ye döndüklerinde benzeri projelerin gelişimi noktasında çaba göstereceklerdir. Yine bu alanda elde edilen tecrübe ile ilerisi açısından iki ülke arasında bilimsel ortak projelerin kapısı aralanmış olacaktır. Akkuyu enerji santralının Türkiye-Rusya açısından kattığı en büyük değer böyle bir projede Rusya tarafının eğitim desteğidir. Santralin diğer bir artı yönü ise Rusya'dan Türkiye'ye doğrudan akan sermayedir.

Nükleer enerji konusundaki ciddiyet, muhtemelen enerji güç santralleri konusunda Türkiye'yi önemli bir merkez yapacaktır. Mersin-Akkuyu güç santrali, Rusya-Türkiye arasındaki önemli bir proje olarak gösterilebilir. Rosatom ile birlikte nükleer güç santral yapımı, ilerisi için önemli bir kaynak olma özelliği taşımaktadır. Ekonomik ve eğitim ağırlıklı bu projenin devamı ve sonlandırılması benzer projelere de ön ayak olması açısından önem arz etmektedir.

2.2.2 Türkiye-Rusya Turizm İlişkileri

Türkiye ve Rusya ilişkilerinde turizm, önemli bir konu olmuştur. Bu bakımdan ekonomik kazanımların yanında farklı iki kültürün birbirlerini tanımaları noktasında da turizmin önemli bir yeri vardır. Zira turistik amaçlı Türkiye'ye seyahat eden Rusların Türkiye'yi yakından tanıyarak ilerisi için yatırım yapma ihtimalleri vardır. Aynı şekilde

Türkiye’den Rusya’ya seyahat eden Türkler de Rusya’daki fırsatları yakından görme imkanına sahip olabilmektedirler. Bu bakımdan basit anlamda yapılan bir turistik gezi, genel anlamda iki ülke ilişkilerine ciddi katkılar sunabilir.

Rusya’dan 2000’li yıllarla birlikte artan oranda Rus turist Türkiye’nin çeşitli yerlerinde tatil yapmaya başlamıştır. Türkiye-Rusya ilişkilerindeki bu olumlu durum, iki ülke arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilerde de olumlu yönde gelişim olanakları sağlamıştır. Rus turistlerin Türkiye’ye akın etmesi ve bu sektörden elde edilen gelirlerin yüksek olması, Türkiye’nin Rusya ile yaptığı görüşmelerde turizm meselesinin daha da ciddi manada değerlendirilmesini sağlamıştır. Yine karşılıklı işbirliği bağlamında bir değerlendirme yapıldığında Rusya, Türkiye’den turist çekebilmek adına ve Türk yatırımcıların Rusya topraklarında yatırım yapmaları için ikili görüşmelerde turizm konusunu özel bir başlık altında ele almıştır.

Yıl	Türkiye’ye Gelen Toplam Yabancı Ziyaretçi Sayısı(milyon)	Rusya’dan Gelen Ziyaretçi Sayısı(milyon)	Rusya’nın Yüzdesi
2003	14.029.558	1.281.407	9.13
2004	17.516.908	1.605.006	9.16
2005	21.124.886	1.864.682	8.83
2006	19.819.833	1.853.442	9.35
2007	23.340.911	2.465.336	10.6
2008	26.336.677	2.879.278	10.9
2009	27.077.114	2.694.733	9.95
2010	28.632.204	3.107.043	10.85
2011	31.456.076	3.468.214	11.03
2012	31.782.832	3.599.925	11.33
2013	32 846 560	4.269.306	13
2014	35 024 592	4.455.000	12.72
2015	34 612 187	3.460.325	10
2016	24 736 736	797.304	3.22
2017	32 043 173	4.520.000	14.11
2018	39 146 171	5.964.613	15.24

Tablo 3 Yıllara Göre Rusya’dan Türkiye’ye Gelen Ziyaretçi İstatistikleri (Türkiye Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019)

Rusya, Türkiye turizm pazarında önemli bir yere sahiptir. Türkiye'ye gelen yabancı ziyaretçiler içerisinde en başta Almanya, Rusya ve Gürcistan, İran, Bulgaristan gibi sınır komşusu ülkelerden gelen ziyaretçiler dikkat çekmektedir (Okuyucu & Somuncu, 2018, s. 7). Türkiye-Rusya ilişkilerin en iyi dönemleri sayılan 2003-2012 yılları arasında Türkiye'ye gelen toplam turist sayısına bakıldığında 2.27 kat artış gözlenmektedir. Rusya'dan Türkiye'ye gelen turist sayısında ise 2.81 kat artış olmuştur. Yine Türkiye'ye gelen yabancı turistler içerisinde Rus turistlerin payı %9.13'ten %11.33'e yükselmiştir. 2012 yılında Türkiye'yi ziyaret eden Rus turist sayısı 3,6 milyona ulaşmıştır (Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, 2012) Daha uygun şartlarda tatil yapma fırsatı bulan Rus turistler, kısa sürede Türkiye'nin sahillerine akın etmişlerdir. Bu bakımdan kültürel anlamda da bir etkileşim söz konusu olmuştur.

2008 yılında dünya ekonomisinde yaşanan küresel kriz, Rusların Türkiye'yi ziyaret etmelerine engel olmamıştır. Türkiye'yi ziyaret eden Rus turist sayısındaki artış, 2009 yılında ufak bir düşüş yaşadıktan sonra, ilerleyen yıllarda artış göstermeye devam etmiştir. Buna bağlı olarak yatırım amaçlı da Rus yatırımcılar Antalya başta olmak üzere Rusların yoğun olarak tatil yapmayı tercih ettiği yerlerde otel alımı yapmaya başlamışlardır. Bu açıdan bakıldığı zaman karşılıklı bir işbirliğinin de doğduğu söylenebilir. Önceleri Türkiye'de tatil yapmaya bile mesafeli duran Ruslar artık yatırım da dahil olmak üzere Türkiye'ye akın etmeye başlamışlardır.

2011 yılında iki ülke arasında vizelerin kalkması ile birlikte, Türkiye'den Rusya'ya giden turist sayısında da bir artış olmuştur. Daha çok iş ve yatırım amaçlı Rusya'ya giden Türkler, daha sonra kültürel amaçlı organizasyonlar da yapmaya başlamışlardır. Vizelerin kalkması iki ülke arasında önyargıların azalmasını, Avrasya ve Ortadoğu bölgelerinde bölgesel işbirliklerinin kapılarının aralanmasını, dolayısıyla diğer ülkeler ile ilişkilerin geliştirilmesine olanak sağlamıştır. Başta Moskova ve St.Petersburg olmak üzere her geçen gün Türkiye'den Rusya'ya kültürel amaçlı turlar yapılmaya başlanmıştır. Kuşkusuz, karşılıklı bağlamda böyle bir durumun ortaya çıkması iki ülke arasındaki önyargıların giderek azaldığının bir göstergesidir.

2012 verilerine göre Türkiye'den Rusya'ya giden Türk vatandaşlarının sayısı 305 bin 429 kişi olarak kaydedilmiştir (Tourism, 2016). Bu rakam içerisinde ise yalnızca 100 bin 918 kişi turistik amaçlı olarak Rusya'ya gitmiştir (Tourism, 2016). Yani Türkiye'den Rusya'ya giden her üç kişiden biri turistik amaçlı gitmiştir. Aynı şekilde istatistiksel olarak

bakıldığında iki ülke arasındaki turistik gidiş-gelişlerde Türkiye'nin lehine bir durum söz konusu olmuştur. Rus turistler neredeyse Türk turistlerin 25 katı oranında Türkiye'ye gelmektedir. Bu bakımdan Türkiye'nin, Ruslara yönelik atacağı adımlar önem arz etmektedir.

2015 yılındaki verilere bakıldığı zaman yaklaşık olarak 4 milyon Rus vatandaşının Türkiye'yi ziyaret ettiği görülmektedir (RussiaTourism, 2016). Yani Rusların Türkiye'ye gelme oranları her geçen yıl artmıştır. İki ülke arasında vizelerin kalkmış olması, Türkiye'nin Avrupa'daki rakipleri olan İspanya ve Yunanistan'ın vize noktasında gösterdikleri zorluklar Rus turistlerin tercihlerinde Türkiye'yi üst sıralara çıkarmayı başarmıştır. Tabi yine iki ülke arasındaki vizelerin kalkması ile birlikte Türkiye'den Rusya'ya giden turist sayısında da artış yaşanmıştır.

2.3 Suriye Krizi Bağlamında Türkiye-Rusya İlişkileri

2010 yılında başlayan Arap Baharının estirdiği hava, Ortadoğu'da olduğu gibi Türkiye'de de etkilerini göstermiştir. Arap Baharı sürecinde, ilgili ülkelerdeki kargaşa, siyasi ve ekonomik istikrarsızlık, iç savaş ve iç çatışmalar ekonomik, siyasi, kültürel ve coğrafi anlamda ilişkide bulunan Türkiye'yi de hem ekonomik hem de sosyal olarak etkilemiştir (Buzkırın & Kutbay, 2013, s. 154) Ortadoğu'daki birçok siyasi rejim, yerini daha Batı yanlısı rejimlere bırakmıştır. Ancak Suriye krizi hepsinden farklı olarak küresel anlamda Batılı güçlerinde olaya dahil olduğu bir duruma dönüşmüştür. Esad rejimi üzerine yapılan planlar tarafların bazı konularda taviz vermesine neden olmuştur. ABD'nin Irak işgalinden sonra Irak'ta meydana gelen yönetim boşluğu, beraberinde IŞİD gibi radikal terör örgütlerinin yuvalanmasına neden olmuştur. Suriye ve Irak'ta güçlenmeye başlayan IŞİD gibi yapılar, güvenlik zafiyeti oluşturduğundan, bölgede çıkar endeksli politika üreten güçlere müdahil olma imkanı vermiştir. Çeşitli bahaneler altında Ortadoğu'da boy gösteren Batılı güçler, ister istemez diğer bölgesel güçleri rahatsız etmeye başlamışlardır.

Türkiye, Arap Baharının oluşturduğu sıcak atmosferde ciddi güvenlik sorunları yaşamıştır. Arap Baharı ile Ortadoğu'da yaşanan sorunlar Türkiye'yi de yakından ilgilendiren bir konuya dönüşmüştür. Suriye'de ortaya çıkan sorunlar, Türkiye'nin iç ve dış politikasında önemli bir konu haline gelmiştir. Suriye krizinde belli bir aşamadan sonra Rusya da krizin iç aktörlerinden birine dönüşmüştür.

Suriye krizinin başlaması, iki ülkenin ilişkilerini etkileyen en önemli faktör haline dönüşmüştür. Hem Türkiye hem de Rusya, Suriye’de yaşanan krizde etkin bir şekilde rol almıştır. Suriye’nin, Rusya’nın Akdeniz’deki tek limanı olması ve Suriye’nin Türkiye ile yaklaşık 900 km sınırı olması iki ülkenin de krizle yakından ilgilenmesine sebep olmuştur. Bir süre sonra Suriye’de yaşanan sorunlar, iki ülkeyi karşı karşıya getirmiştir. Hatta neredeyse Suriye krizi sebebiyle iki ülke arasındaki ilişkiler kopma noktasına gelmiştir. Bu bakımdan Suriye krizi Türkiye-Rusya ilişkilerinde önemli bir rol oynamaktadır.

2011 yılının Mart ayında Dera kentinde bir grup Suriyeli öğrencinin okul duvarına Arap Baharı’nın etkisiyle rejim karşıtı sözler yazması, Suriye’deki krizin ilk işaretlerinden biri olmuştur. Bu olaydan sonra kriz büyümüş Dera kentinde rejim karşıtı eylemler başlamıştır. 2011 Ağustos ayında ABD ve Avrupa ülkeleri Esad’a görevi bırakmasını söylerken, Türkiye ve Körfez ülkeleri ise Suriye ile ilişkilerini keserek bu krize tepkilerini ortaya koymuşlardır (Tatari, 2017) Rusya ise bu krizde Esad yönetiminin yanında durmayı tercih etmiştir. Türkiye’nin, Esad rejimine yönelik sert tutumuna karşılık Rusya, Esad’ın ayakta kalması için çaba sarf etmiştir.

30 Eylül 2015’te Rusya açıkça askeri olarak Esad rejiminin yanında yer almaya karar verdiğini açıklamıştır (Sudagezer, 2018). Ülkede muhalif güçler karşısında kontrolü kaybetmeye başlayan Esad, Rusya’nın askeri ve hava desteği ile tekrar güç kazanmıştır. Rusya’nın, Esad rejimine desteğinin yanı sıra terör örgütü IŞİD (Irak ve Şam İslam Devleti) ile mücadele etmesi kendi iç politikası açısından da önem arz etmektedir. Çünkü Rusya içinden IŞİD terör örgütüne katılımlar artmış ve radikal grupların Rusya’da eylem yapma ihtimallerinde artışlar yaşanmıştır (Demir, 2016, s. 143) Bu durum Putin’i endişelendirmiş ve Esad yönetimine aktif bir şekilde askeri destek vermesine neden olmuştur.

Rusya, Suriye’nin artı ve eksilerini hesaplayıp bir bakıma Ortadoğu’daki gücünü pekiştirme yolunu seçmiştir. Suriye bir bakıma Rusların sıcak denizlere inme politikasına hizmet etmektedir denebilir. Rusya, Suriye üzerinden Ortadoğu’da siyasi haritanın yeniden düzenlenme ihtimalini göz önünde bulundurmaktadır. Suriye’nin tek parça halinde varlık göstermesini zayıf ihtimal olarak gören Rusya, Esad’ın güçlü olduğu bir bölgenin varlığının, Rusya’nın çıkarları açısından hayati önemde olduğunu düşünmektedir.

Türkiye’nin Suriye’de yaşananlarla ilgili olarak takip ettiği politikalar ele alındığında; krizin başından beri üniter yapının korunması gerektiğini savunduğu halde,

Esad yönetiminin insan haklarını ihlal eden politikalar izlemesinin ardından böyle bir yönetimle işbirliği yapmayacağını belirtmiştir (Demir, 2016, s. 144) Esad rejiminin gitmesi yönünde politika üreten Türkiye, bu durumun gerçekleşmemesi ile kendi dış politikasında zorlu bir döneme girmiştir. Halihazırda Suriye’de devam eden iç savaş neticesinde milyonlarca Suriyeli mülteci, yakın ülkelere sığınmış ve bunun büyük bir bölümü de hala Türkiye çatısı altında yaşam mücadelesi vermektedir. Mülteci sorununun siyasi ve sosyal boyutunun yanında ciddi bir ekonomik maliyeti de olmuştur. IŞİD’in Suriye’deki savaşa dahil olmasıyla birlikte, konu farklı bir boyut kazanmış, IŞİD’e karşı mücadele, önem kazanmıştır.

Türkiye’nin Rusya ile yaşadığı derin ayrışma belki de Türkiye’nin, Ortadoğu’daki gelişmeler doğrultusunda en zorlandığı nokta olarak gündem konusu olmuştur. Rusya’nın bölgedeki askeri varlığını arttırmasıyla birlikte, iki ülke arasında ciddi sorunlar yaşanmaya başlanmıştır. Türk ve Rus askerleri bölgede pek çok kez karşı karşıya gelmiştir (Demir, 2016, s. 145). 24 Kasım 2015’de Türkiye’nin Rus jetini düşürmesi bölgesel ve küresel ölçekte bir krizin başlangıcı olmuştur.

İkili ilişkilerde ilk olumsuz durum, Ekim 2012 yılında baş göstermiştir. Rusya’dan Suriye’ye giden içinde Rus vatandaşlarının da bulunduğu Suriye havayollarına ait bir yolcu uçağının Esenboğa Havalimanı’na indirilmesi, o zaman için Türkiye-Rusya arasında gerilimli bir hava oluşmasına sebep olmuştur (Has K. , 2016) Türkiye, uçakta askeri teçhizat bulunduğunu söylerken Rusya tarafı bunu ret etmiştir. Türkiye uçakta Esad’a teslim edileceğini düşündüğü bazı askeri haberleşme cihazlarına el koyduktan sonra uçağın gitmesine izin vermiştir. Ancak iki tarafın üst düzey yetkililerinin yaptığı açıklamalar bu olumsuz durumu ortadan kaldırmıştır. Yaşanan bu hadise, Türkiye-Rusya ilişkilerini büyük ölçüde etkilememiştir.

Türkiye-Rusya ilişkileri 24 Kasım 2015’te Su-24 Rus jetinin Türk F-16’ları tarafından düşürülmesiyle yeni bir evreye girmiştir. Türkiye, Rus uçaklarının Türk hava sahasını ihlal etmeleri nedeniyle çok defa uyarılmış ve hatta askeri platformlarda bu sorunu dile getirmiştir fakat istediği sonucu alamamıştır. Rusya, Suriye sınırında Türk hava sahasını ihlal edince Türk F-16’ları Rus jetini düşürmüştür. Rus uçağının düşürülmesi Putin açısından kabul edilebilir bir durum olmamış ve Putin konu hakkında radikal açıklamalar yapmıştır. Putin: “*Türkiye Rus uçağını düşürdüğüne pişman olacak*” şeklinde bir açıklama yapmıştır (Sputnik, 2015) Rusya, Türkiye’nin özür dilemesi gerektiğini ve

zararın karşılanması gerektiğini belirtmiştir. Rus uçağının düşürülmesiyle ilgili iki ülke de kendince haklı sebepler sunmuştur. Türkiye yaşanan olaydan sonra Birleşmiş Milletler ve NATO ile temas haline geçmiş ve kendi meşru argümanlarını teknik veriler doğrultusunda ortaya koymuştur (Yeltin & Işık , 2017, s. 46). Rusya ise uçakların tehdit oluşturacak bir harekette bulunmadığını, daha önce de bu ihlallerin yapıldığını dile getirmiş, Türkiye'nin bu tutumunu sorgulamıştır.

Uçak krizinin yaşanması iki ülke için de beklenen bir durum değildi. Uçağın düşürülmesinden sonra hem Rusya hem de Türkiye tarafında birinci ağızdan yapılan açıklamalar bunu açıkça göstermiştir. Rusya devlet başkanı Putin, bu hadiseyi “sırtımızdan vurulduk” söylemiyle dile getirmiştir (Hacıoğlu, 2015) Putin, Türkiye'nin dost olarak görüldüğünü ve böyle bir durumun sebebini anlayamadıklarını ifade etmiş, ülkesinin şaşkınlığını gizleyemediğini dile getirmiştir. Türkiye de aynı şekilde yaşanan bu olaydan dolayı üzüntü duyduğunu dile getirmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan olayla alakalı:“Uçağın Rusya'ya ait olduğu anlaşılırdı farklı şekillerde bir ikaz yoluna gidilebilirdi” diyerek yapılan müdahalenin düşmanca bir içeriğe sahip olmadığına ilişkin net bir mesaj vermiştir (Özlük, 2015). Sonrasında Ahmet Davutoğlu, hayatını kaybeden Rus pilotun ülkesine iadesi konusunda da büyük bir çaba sarf etmiştir. Rusya Uluslararası ilişkiler konseyi genel direktörü AndreiKortunov'un Analist dergisi için kaleme aldığı yazısında 24 Kasım 2015'i, Türkiye-Rusya ilişkilerinde bir dönüm noktası şeklinde değerlendirmiştir:

Taraflar muhtemelen hiçbir zaman Su-24 faciasında kimin suçlu olduğu konusunda ve bunun talihsiz bir kaza mı yoksa bilinçli bir şekilde planlanmış bir eylem mi olduğu üzerinde anlaşamayacaklar. Fakat en azından bir nokta herkes için açık olmalı: İkili ilişkilerde uzun süredir devam eden iyimser dönem kapandı; yeni ve hâlâ oldukça belirsiz ve potansiyel açıdan çok tehlikeli bir döneme giriyoruz. (Kortunov, 2016)

Rus uçağının düşürülmesi, iki ülke arasındaki en sert temas olmuştur. 2000'lerin başından beri iki ülke arasında birçok konuda fikir ayrılıkları yaşanmaktaydı. Türkiye-Rusya ilişkilerinde artış gösteren karşılıklı bağımlılık sayesinde, iki ülke de işbirliği yaptıkları konularda yaşadıkları birçok sorunun üzerini örtmeyi başarmış, sorunların müzakere edilerek çözülebileceği beklentilerini arttırmışlardı. Suriye krizi, bu bağımlılığın en önemli örneği sayılabilir. Suriye'deki rejim konusunda iki ülke farklı bloklarda yer almış olsa da,

uçak düşürme hadisesine kadar ilişkilerine ortak çıkarlar doğrultusunda yön vermişlerdir. İki ülke de Suriye konusunda diplomatik yollu söylemlerinde birbirleri için sert bir dil kullanmaktan kaçınmışlardır. Türkiye ve Rusya, Suriye meselesindeki ayrı görüşleri bir tarafa bırakarak ekonomi ve diğer alanlarda ilişkilerinin devamından yana tavır almayı tercih etmişlerdir.

Türkiye-Rusya ilişkilerine bakıldığında bazı sıkıntılı durumlar olmasına karşın ekonomik, kültürel ve güvenlik konularında ilişkilerin bir şekilde yürütüldüğü görülmektedir. Dolayısıyla Suriye krizi gibi küresel ölçekli bir sorun; tüm anlaşmazlıklara rağmen Türkiye-Rusya ilişkilerini tamamen bitirecek düzeye gelmemiştir. Çünkü iki ülkenin birbirine karşılıklı olarak bağımlı olduğu alanlar vardır. Olumsuz yönde atılacak adımlar, iki ülkede de mali kayıplara sebebiyet verebilir. Bu bakımdan iki ülke de ilişkilerine ortak çıkarlar bağlamında yön vermeye çalışmışlardır.

Suriye gibi zor ve hassas bir konu bakımından Türkiye ve Rusya, ikili ilişkilerinde dengeyi sağlamaya çalışmıştır. Suriye'nin geleceğinin belirlemede belki de en önemli rolü Türkiye ve Rusya oynayacaktır. Türkiye'nin diğer bölge, ülke ve örgütleriyle ilişkileri dikkate alındığında bugün Rusya ile ilişkileri oldukça önemli ve stratejik konumdadır. Rusya açısından da Türkiye'nin konumu son derece hassas ve önemlidir (Demir, 2016, s. 149) İki ülke için en önemli ortak hedef, ülkenin IŞİD teröründen temizlenmesidir.

2.4 Türkiye-Rusya İlişkilerinde Normalleşme Sürecine Geçiş

2016-2019 yılları arası, Türkiye-Rusya ilişkilerinin gelişimi bakımından dikkat çekici gelişmelere sahne olmuştur. Uçak krizinden sonra Türkiye-Rusya arasındaki ilişkiler donma evresi geçirmiştir. Fakat oluşan olumsuz havanın etkileri çok da uzun sürmemiştir. Türk ve Rus halklarının ortak talep ve ihtiyaçları doğrultusunda ilişkilerde normalleşme süreci başlatılmıştır. İki devletin birbirine tekrar yaklaşmasının sebepleri; enerji sağlayıcısı ve tüketicisi olma, turizm, gıda ve inşaat sektöründeki işbirlikleri, ABD ve Batılı müttefiklere karşı Suriye meselesinde ortak hareket etme zorunluluğu ve jeopolitik kaygılar şeklinde sıralanabilir. Ekonomik ve ticari ilişkiler, Türkiye-Rusya arasındaki ilişkilerin düzeltilmesinde itici bir güç olmuştur. Bu çerçevede, 2016 yılının ikinci yarısından itibaren iki ülke arasında yeniden etkili iletişim kanalları tesis edilmiş, iki ülke arasındaki ilişkiler normalleşme sürecine girmiştir.

Suriye yüzünden bozulan Türkiye-Rusya ilişkileri, 2016 yılının Ağustos ayında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Rusya ziyareti ile düzelmeye başlamıştır. Öncesinde Recep Tayyip Erdoğan 27 Haziran 2016'da Rusya devlet başkanı Vladimir Putin'e bir mektup yazmış ve bu mektupta: "Düşürülen Rus uçağı nedeniyle öldürülen pilotun ailesinden özür dilediğini ve Rusya-Türkiye ilişkilerinin düzelmesi için elinden geleni yapacağını" yazmıştır. (BBC, 2017) 9 Ağustosta yapılan bu görüşme iki taraf için de çok olumlu geçmiş ve ilişkilerin normalleştirilmesi için gerekli talimatlar verilmiştir. Görüşme bitiminde yapılan basın toplantısında iki ülke lideri de ekonomik ilişkilerin iyileştirilmesine yönelik açıklamalar yapmıştır. Ayrıca bu görüşme 15 Temmuz 2016 darbe girişiminden sonra Erdoğan'ın yurtdışına yaptığı ilk seyahat olması sebebiyle de ayrı bir önem taşımaktadır.

Suriye'de yaşanan gelişmeler 2016 yılından sonra da Türkiye-Rusya ilişkilerinin ana gündemini oluşturmaya devam etmiştir. İki ülke de Suriye'deki krizin çözümü için stratejik işbirliklerini derinleştirmeye yönelik adımlar atmıştır. İki ülkenin İran'ı da yanlarına alarak 2016'nın sonunda başlattıkları Astana barış görüşmeleri bu açıdan oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Nitekim Suriye'deki krizin çözümü konusunda aralarında belirgin görüş ayrılıkları olmasına rağmen Ankara, Moskova ve Tahran, Astana görüşmeleri sayesinde önemli adımlar atmaya başarmışlardır (Erşen, 2018) Suriye'de 4 ateşkes bölgesi belirlenmiş ve büyük ölçüde ateşkes sağlanmıştır. Durum böyle olunca iki ülke de Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) ile mücadeleye yoğunlaşmıştır.

Türkiye'de gerçekleşen 15 Temmuz darbe girişiminden sonra Türkiye'nin Batı ile ilişkileri gerginleşmiş ve Türkiye dış politikasında Rusya'ya öncelik vermeye başlamıştır. Suriye meselesi de Türkiye-Rusya arasındaki ilişkilerin genel seyrine yön veren ve ileriki zamanlarda da verecek gibi görünen bir konu olarak dikkat çekmektedir. Halihazırda iki ülke arasında Suriye konusunda oldukça yakın bir siyasi ve askeri iletişim bulunmaktadır. "Bu iletişim bugüne kadar PYD/YPG'nin durumu ve Esad'ın siyasi geleceği gibi çetrefilli konularda Ankara ve Moskova arasında bir uzlaşma sağlanması için yeterli olmamıştır"(Erşen, 2018) Türkiye'nin sert tepkilerine rağmen Rusya'nın YPG/PYD ile görüşmeleri devam etmektedir. 2016'da Moskova'da açılan PYD ofisinin kapatılmaması, Rusya'nın açıkladığı Suriye anayasa taslağında Kürtler için "kültürel özerklik" önerisi;

Türkiye-Rusya arasında Suriye konusundaki fikir ayrılıklarındandır. Bu bağlamda Suriye konusu, gelecekte de iki ülkenin gündeminde yer alacak gibi görünmektedir.

Suriye'deki işbirliği dışında Türkiye-Rusya ilişkilerinin normalleşmesini sağlayan bir diğer önemli faktör, her iki ülkenin de ABD ve AB ülkeleriyle ciddi sorunlar yaşamalarıdır denebilir. Donald Trump, ABD başkanı seçildikten sonra iç siyasette yaşadığı sıkıntılar sebebi ile uluslararası konularda bağımsız hareket etmeyi başaramamış değildir. Washington'un PYD/YPG'ye silah desteği vermesi, FETÖ elebaşı Fethullah Gülen'in iadesine yanaşmaması, Mehmet Hakan Atilla ve RezaZarrab davaları ve Kudüs meselesi, iki ülke arasındaki önemli meseleler arasındadır. Bunun yanında 16 Nisan 2017'de Türkiye'de yapılan başkanlık sistemi halk oylaması sürecinde AB ülkeleri ile bazı gerginlikler yaşanmış ve Türk kamuoyunda Batı ile ilişkilerin sorgulanmasına yol açmıştır.

Rusya; Ukrayna ve Kırım krizlerinden ötürü belli bir süredir Batı yaptırımlarına maruz kalan bir ülkedir. ABD tarafında ise Rusya'nın Amerikan başkanlık seçimlerine müdahale ettiği iddiaları da Rusya-ABD ilişkilerinde olumsuz gelişmelere sebep olmuştur. Bunun yanında askeri olarak Doğu Avrupa ve Karadeniz'de güçlenen Rusya'ya karşı NATO, bazı önlemler almaya çalışmaktadır. Durum böyle olunca da Batılı müttefikleri ile sorunlar yaşayan Türkiye ve Rusya'nın ikili ilişkilerini geliştirmeye çalışması şaşırtıcı bir durum olarak görülmemektedir.

Türkiye-Rusya ilişkilerinde enerji başlığı, stratejik bir konudur. Daha önce vurgulandığı gibi Türkiye, Rusya'nın en büyük enerji tüketicilerinden birisidir. Türkiye'nin, Rus savaş uçağı Su-24'ü düşürmesinden sonra Türkiye-Rusya arasındaki çatlağın giderilmesi, ilişkilerin normalleştirilmesi bir gereklilik haline dönüşmüştür. 2017 itibariyle iki ülke bazı önemli enerji projelerine müşterek imzalar atmışlardır. Türk Akımı Doğalgaz Boru Hattı Projesi ve Akkuyu Nükleer Enerji Santrali projesi iki ülkenin birlikte yapacağı enerji projelerindendir. Türk Akımı projesi uçak krizinden sonra rafa kaldırılmış fakat 2016 yılında tekrar gündeme getirilmiştir. Bu bağlamda projede iki hattın inşasında 700 km kadar ilerlenmiştir. (Sudagezer, 2017) Türk Akımı projesi sayesinde Türkiye, doğrudan Rusya'dan gaz tedarik edebilecektir. Rus devletine ait Rosatom şirketi 2018 yılı Haziran ayında Mersin Akkuyu'da 4 enerji ünitesinden oluşan Akkuyu nükleer enerji

santralini kurmak üzere Türk şirketleri Cengiz-Kolin-Kalyon ile ortak olarak anlaşmıştır. ortaklar santral masraflarını birlikte üstlenmek üzere anlaşmışlardır. 2019 itibarıyla Akkuyu nükleer enerji santral inşaatı devam etmektedir.

Daha önce de belirtildiği üzere, uçak krizinden önce Türkiye yılda yaklaşık 4 milyon Rus turisti ağırlamaktaydı. 2015 yılında Rusya Federasyonundan yaklaşık 3 milyon 460 bin kişi turist olarak Türkiye'yi ziyaret etmiştir. (Kültür ve Turizm Bakanlığı Tanıtma Genel Müdürlüğü, 2017, s. 3). Uçak krizinin ardından Rus turistlerin Türkiye'yi tercih etmemesinden ötürü, 2016 yılı turizm açısından Türkiye adına maddi anlamda kayıpla kapanmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı verilerine göre 2016 yılında yaklaşık 797 bin Rus turist Türkiye'yi ziyaret etmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı Tanıtma Genel Müdürlüğü, 2017, s. 3) 3 Mayıs 2017 tarihinde gerçekleşen Soçi zirvesinde Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ı Soçi'deki yazlık devlet başkanlığı konutunda ağırlamış ve bu zirvenin ardından Rusya, turistlerin Türkiye'ye tatile gelmelerine engel olmayacağını bildirdikten sonra turizm sektöründe normalleşme başlamıştır (Yılmaz, 2017)

2017 yılından önce Rus halkının turizm amaçlı ziyaretlerinde, ilk sırada Türkiye bulunmaktadır. 2017 yılında Türkiye'yi ziyaret eden Rus turist sayısı 4 milyon 520 bine ulaşmıştır. 2018 Ocak-Mart ayında Türkiye'ye gelen Rus turist sayısı 231.649 kişidir. Geçen senenin aynı ayına göre %67,81'lik bir artış yaşanmıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı Tanıtma Genel Müdürlüğü, 2017, s. 5-6)

Ülkeler	2015(milyon)	2016(milyon)	2015 Pazar Payı (%)	2016 Pazar Payı (%)
Finlandiya	3 066 658	2 894 394	14,6	14,5
Çin	1 284 324	1 676 214	6,1	8,4
Estonya	1 476 915	1 511 413	7	7,5
Polonya	1 321 767	1 103 532	6,3	5,5
Almanya	1 111 448	1 057 388	5,3	5,3
Tayland	675 089	866 597	3,2	4,3
Kıbrıs	550 327	812 741	2,6	4
Türkiye	3 460 325	797 304	16,5	3,9
İspanya	692 996	789 769	3,3	3,9
Yunanistan	633 585	782 476	3	3,9
TOPLAM	20 921 482	19 943 048		

Tablo 4 Rusya Federasyonu Ülkeler Esaslı Turizm Pazar Payları (2015-2016) (Kültür ve Turizm Bakanlığı Tanıtma Genel Müdürlüğü, 2017, s. 5)

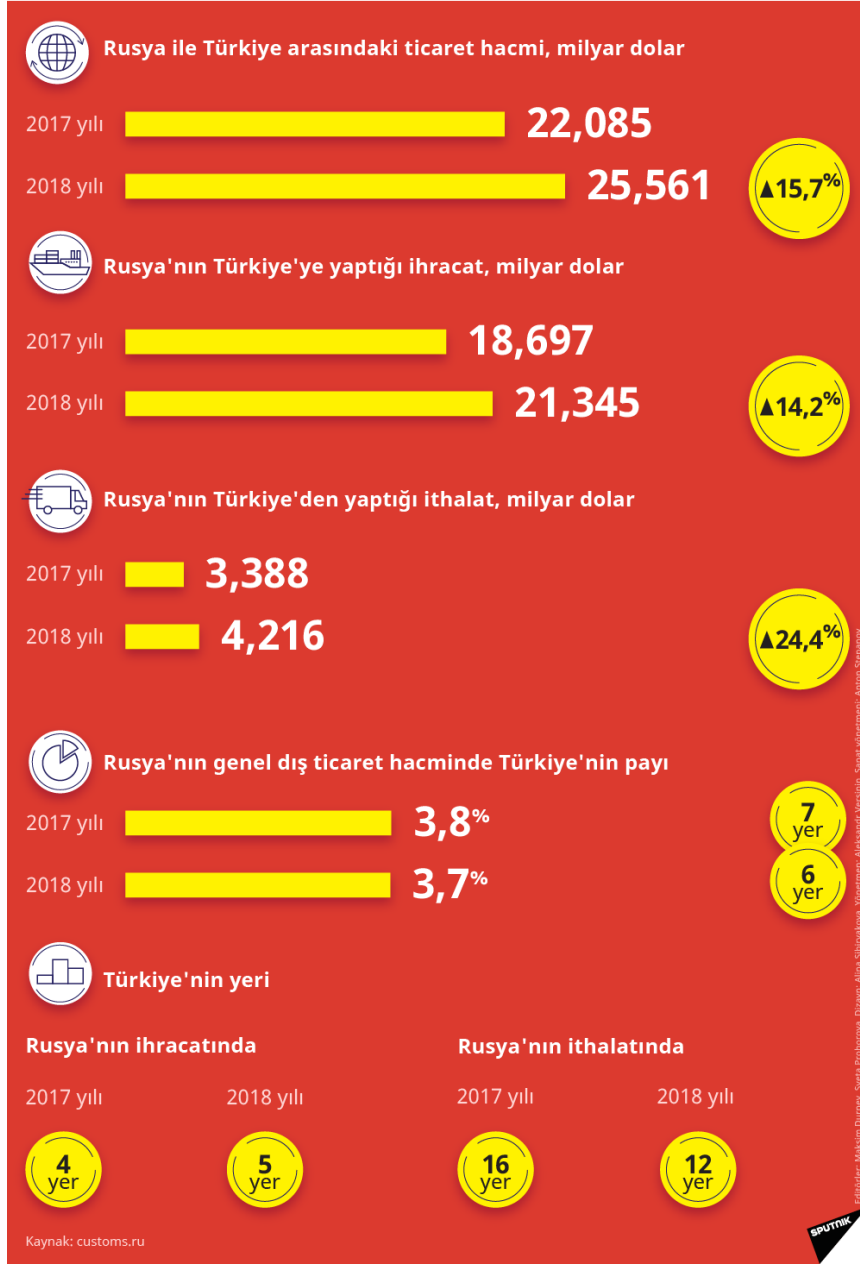
Ülkeler	2016(milyon)	2017 (milyon)	Değişim Oranı 2017/2016 (%)
Finlandiya	2 894 394	3 333 000	15,15
Çin	1 676 214	2 003 000	19,50
Estonya	1 511 413	1 728 000	12,92
Polonya	1 103 532	1 230 000	11,46
Almanya	1 057 388	1 229 000	16,23
Tayland	866 597	1 094 000	26,24
Kıbrıs	812 741	869 000	6,92
Türkiye	797 304	4 520 000	466,91
İspanya	789 769	929 000	17,46
Yunanistan	782 476	856 000	9,40

Tablo 5 Rusya Federasyonu'ndan Turizm Amaçlı Yurtdışı Çıkışları (2016-2017)(Kültür ve Turizm Bakanlığı Tanıtma Genel Müdürlüğü, 2017)

Türkiye ve Rusya arasındaki ticari ilişkiler, uçak krizinin ardından 2017 yılında hızla toparlanışa geçmiştir. İki ülke arasındaki ticaret hacmi de yeniden artışa geçmiştir. Rusya ekonomisi uzmanı Tuncay Turşucu, iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin gidişatı için:

2012-2013 yılında Rusya'yla ticaret hacmimiz 32-33 milyar dolar seviyelerine ulaşmıştı. 2016'da bu rakam 17 milyar dolara kadar düşmüş; 2015'i ise 24.4 milyar dolarla bitirmiştik. Ancak 2017 yılında Ocak-Ekim arasındaki 10 aylık dönemde 17 milyarı yakaladık. Bu da 2016'nın tamamına ait rakamı, 10 ayda yakalamış olmamız anlamına geliyor. Geçen yıla göre Rusya'ya yaptığımız ihracat yüzde 61, ithalatta da yüzde 21'lik bir artış oldu.

şeklinde bir değerlendirme yapmıştır (Sudagezer, 2017) 2018 yılında da bu artışlar devam etmiştir. Bir önceki yıllara kıyaslandığında, iki ülke arasındaki ticaret hacminde yüzde 15'lik bir artış yaşanmıştır. 2018'in ilk 3 ayına bakıldığında Türkiye ile Rusya arasındaki ticari hacimde %66 oranında bir artış olduğu görülmektedir. İki ülke arasında 22,085 milyar dolar ticaret hacmi, 2018 yılında %15,7'lik bir artış göstererek 25,561 milyar dolara ulaşmıştır. Rusya'nın Türkiye'ye yaptığı ihracat 2017 yılında 18,697 milyar dolar iken, 2018 yılında bu rakam 21,345 milyar dolar olmuştur. Aynı şekilde Türkiye'nin Rusya'ya yaptığı ihracatta da artış gözlemlenmiştir. 2017 yılında Rusya'ya yapılan ihracat 3,388 milyar dolar iken bu rakam yüzde 24,4'lük bir artışla 4,216 milyar dolara ulaşmıştır. (Sputnik Infografik, 2019).

Şekil 2 2018 Yılında Rusya ile Türkiye Arasındaki Ticaret Hacmi (SputnikInfografik, 2019)

Türkiye, Rusya'yla domates ve çeşitli narenciye ürünlerinde de tekrar ticarete başlamıştır. Rus uçağının düşürülmesinin ardından Türk menşeli tarım ürünlerine ambargolar uygulanmıştı. Normalleşme sürecinde Rusya ilk adım olarak Türkiye'den ithal edilen tarım ürünleri üzerindeki yaptırımları kaldırmıştır. Rusya-Türkiye arasındaki ticaretin güçlendirilmesi adına iki ülke de atılacak adımlara dair planlar yapmış, fikirler üretmiştir. Yaş meyve ve sebze ihracatı, 2017 yılında bir önceki yıla kıyasla neredeyse %100 artış göstermiştir. 2016 yılında Türkiye'nin Rusya'ya yaş meyve sebze ihracatı 331,7 milyon dolar iken bu rakam 2017 yılında 638,4 milyona yükselmiştir.

(Akdeniz İhracatçı Birlikleri, 2018, s. 7). Yaş meyve ve sebze ihracatı, 2017 döneminde bir önceki yıla kıyasla miktarda yüzde 83 artarken, değerde yüzde 92’lik bir artış göstermiştir. 2018 yılında ise Rusya’ya yapılan yaş meyve sebze ihracatı 659,1 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. (Yaş Meyve ve Sebze Sektör Şefliği, 2019, s. 3).

	MADDE	OCAK-ARALIK 2016		OCAK-ARALIK 2017		DEĞİŞİM (%)		2017 PAYI (%)	
		Miktar (Bin Ton)	Değer (Milyon \$)	Miktar (Bin Ton)	Değer (Milyon \$)	Miktar	Değer	Miktar	Değer
1	Rusya Fed.	559,4	331,7	1021,9	638,4	83	92	26	29
2	Irak	844,0	292,6	928,2	254,4	10	-13	23	11
3	Almanya	137,9	200,9	124,2	207,5	-10	3	3	9
4	Romanya	149,4	112,2	148,2	131,0	-1	17	4	6
5	Ukrayna	269,7	132,7	240,3	112,9	-11	-15	6	5
6	S. Arabistan	232,7	119,7	230,6	102,3	-1	-15	6	5
7	Beyaz Rusya	213,8	112,7	175,1	101,5	-18	-10	4	5
8	Hollanda	50,4	54,9	45,7	54,1	-9	-1	1	2
9	Polonya	78,7	50,6	66,5	54,1	-15	7	2	2
10	Bulgaristan	103,5	45,9	86,6	48,1	-16	5	2	2
	TOPLAM	3565,1	1972,2	3961,7	2231,2	11	13	100	100

Tablo 6 2016-2017 (Ocak-Aralık Ayı) Türkiye Geneli Yaş Meyve ve Sebze İhracatı Yapılan İlk 10 Ülke(Akdeniz İhracatçı Birlikleri, 2018)

	ÜLKELER	OCAK-ARALIK 2017		OCAK-ARALIK 2018		DEĞİŞİM (%)		2018 PAYI	
		Miktar (Bin Ton)	Değer (Milyon \$)	Miktar (Bin Ton)	Değer (Milyon \$)	Miktar	Değer	Miktar	Değer
1	Rusya Fed.	1021,8	638,3	1029,5	659,1	1	3	23	28
2	Irak	928,0	254,3	1143,7	242,0	23	-5	25	10
3	Almanya	124,2	207,5	134,9	204,6	9	-1	3	9
4	Romanya	148,2	131,0	201,0	158,6	36	21	4	7
5	Ukrayna	240,2	112,9	312,2	143,5	30	27	7	6
6	S. Arabistan	230,7	102,3	235,1	91,2	2	-11	5	4
7	Bulgaristan	86,6	48,1	142,7	78,2	65	63	3	3
8	Polonya	66,5	54,1	88,3	61,1	33	13	2	3
9	Beyaz Rusya	175,1	101,5	99,1	54,2	-43	-47	2	2
10	İtalya	19,7	40,3	26,6	48,4	35	20	1	2
11	Hollanda	45,8	54,2	48,6	48,4	6	-11	1	2
12	Gürcistan	148,8	48,0	139,4	39,7	-6	-17	3	2
13	Suriye	146,6	26,1	216,4	39,3	48	51	5	2
14	Birleşik Krallık	23,3	28,4	27,4	32,4	18	14	1	1
15	Sırbistan	42,5	26,0	55,9	32,1	32	23	1	1
16	İsrail	22,6	16,9	52,2	31,8	131	88	1	1
17	B.A.E.	40,5	20,0	47,2	23,2	17	16	1	1
18	Moldova	25,6	14,8	34,5	21,5	35	45	1	1
19	Avusturya	21,1	29,5	18,0	19,1	-15	-35	0	1
20	Azerbaycan	54,8	16,4	69,8	18,9	27	15	2	1
	TOPLAM (20 ülkeye)	3612,6	1970,6	4122,5	2047,3	14	4	91	87
	TOPLAM (Tüm Dünya’ya)	3960,4	2230,6	4512,1	2325,7	14	4	100	100

Tablo 7 2017-2018 (Ocak-Aralık Ayı) Türkiye Geneli Yaş Meyve ve Sebze İhracatı Yapılan İlk 20 Ülke(Yaş Meyve ve Sebze Sektör Şefliği, 2019)

İki lke de ilişkilerin normalleşmesi süresince yasakların karşılıklı kalkması konusunda somut adımlar atmıştır. Yaş meyve sebze ihracatı, vize serbestisi, Türk vatandaşlarının Rusya'da çalışma yasağı, turizm engelleri gibi konular iki ülke arasında zamanla özölmüştür. Türkiye-Rusya arasındaki azalan ticaret hacminin yeniden yükselmesine yönelik gerekli adımlar atılmıştır. Ticaretin güçlendirilmesi adına iki ülke de fikir alışverişinde bulunmuştur. İki ülkenin birbirlerine olan karşılıklı bağımlılığı, bu toparlanma sürecinin hızlı bir şekilde gerçekleşmesini sağlamıştır. Sonuç olarak, iki ülke de Soçi zirvesinden azami kazançla ayrılmış, ilişkiler genel anlamda normal seyrine dönmüştür.

BÖLÜM III: TÜRKİYE RUSYA İLİŞKİLERİNDE KARŞILIKLI BAĞIMLILIK TEORİSİNİN TESTİ

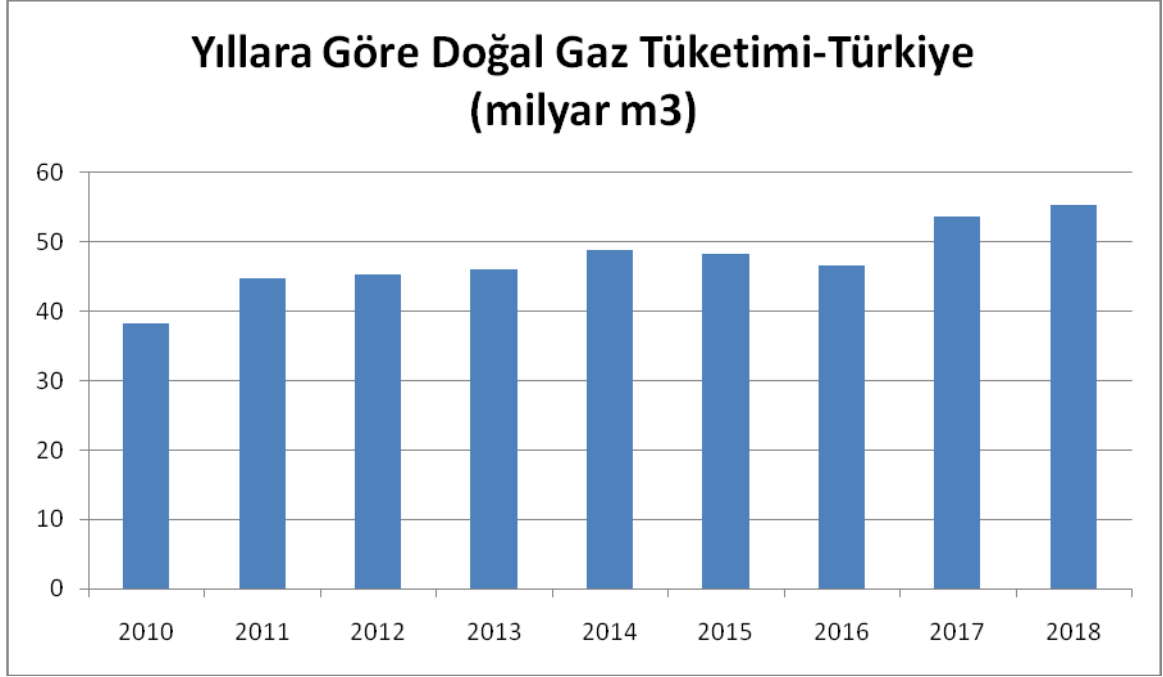
3.1 Türkiye Rusya İlişkilerinde Karşılıklı Bağımlılık Teorisinin Testi

Suriye'deki iç savaştan itibaren, Türkiye-Rusya ilişkileri inişli çıkışlı bir seyrinde devam etmiştir. Sonrasında Rus uçağının düşürülmesi de iki ülke arasındaki sert söylemleri gündeme getirmiştir. Türkiye ve Rusya'nın birbirleriyle olan ilişkilerinde kimi zaman zıt davranışlar gözlemlenmiş olsa da, iki ülke de ilişkilerini tekrar başlatmak için ortak bir nokta bulmayı başarmıştır. Bu çalışmada, Türkiye ve Rusya'nın birbirine karşılıklı bağımlı olup olmadığı sorusuna cevap aranmıştır. Çalışmanın hipotezlerinin oluşturulması adına neden-sonuç ilişkileri belirlenmiştir. Bu ilişkilerden yola çıkılarak iki ülke ilişkileri incelenmiş ve ilişkilerde, karşılıklı bağımlılık teorisinin etkisinin olup olmadığı incelenmiştir. Çalışmanın bu bölümünde neden-sonuç ilişkileri ve bu ilişkileri etkileyen katalizör değişkenler temel alınarak çalışmanın hipotezleri test edilmiş ve hipotezlerin doğruluğu araştırılmıştır. Siyasi krizlerin ekonomik unsurlara etkileri incelenerek iki ülke arasında karşılıklı bağımlılığın var olup olmadığı test edilecektir. Karşılıklı bağımlılık teorisi temel alınarak bazı sorulara cevaplar aranacaktır.

24 Kasım 2015 tarihinde Türkiye'nin Rus uçağını düşürmesinin ardından, Rusya Türkiye'ye meyve sebze ticaretinde ambargo, turizm alanında kısıtlamalar ve vizelerin iptali gibi ekonomik ambargolar uygulamış, fakat doğal gaz ticaretinde ikili ilişkiler devam etmiştir. Rusya, doğalgaz konusunda kesintiye gitme gibi bir adım atmamış, Türkiye'ye doğalgaz sağlamaya devam etmiştir. Çalışmanın ilk hipotezi: Türkiye ve Rusya'nın enerji konusunda karşılıklı bağımlı olmaları, uçak krizinin Türkiye ve Rusya arasındaki enerji ticaretini etkilememesini sağlamıştır. Türkiye'nin Rusya'nın en büyük ikinci doğalgaz müşterisi olması, Rusya'nın tedarikçi olarak güvenilirliğini kaybetmek istememesi ve doğalgaz sevkiyatında Türkiye ile projeler yapmak istemesi, bu hipotezi destekleyen unsurlardır.

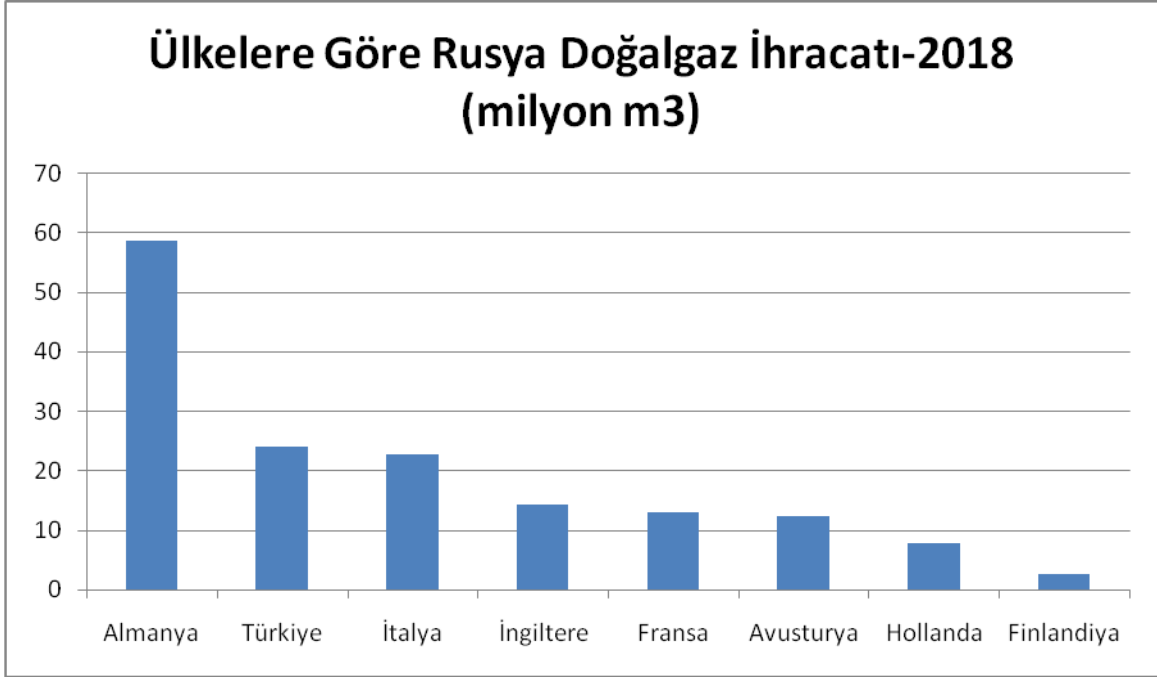
Birinci neden-sonuç ilişkisi Rus uçağının düşürülmesi ve sonuçlarıdır. Hava sahasını ihlal ettiği ve angajman kurallarına uymadığı gerekçesiyle Su-24 tipi Rus uçağı Suriye sınırlarında Türkiye tarafından düşürülmüştür. Türkiye tarafından gerçekleştirilen bu olay, iki ülke arasındaki ilişkiyi şekillendiren bağımsız bir değişkendir.

İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin temelini doğalgaz oluşturmaktadır. Türkiye-Rusya arasındaki toplam ticaret hacmine bakıldığında en büyük payın enerji sektörü, özellikle de doğal gaz olduğu söylenebilir (Yıldız, Uğur, & Durucan, 2017, s. 350). Türkiye 2000’li yılların başında, enerji ihtiyacının büyük bir bölümünü Rusya’dan sağlamak adına önemli ekonomik adımlar atmıştır. Enerji ihtiyacı dolayısıyla iki ülke arasında atılan adımlar, ekonomik ilişkilerin olumlu yönde ilerlemesini sağlamıştır.

Şekil 3 Yıllara Göre Türkiye Doğal Gaz Tüketimi 2010-2018 (U.S. International Energy Administration, 2018)

Rusya dünyanın en büyük ikinci doğalgaz üreticisidir. “Oil and Gas” dergisine göre 1 Ocak 2017 itibarıyla Rusya, yaklaşık 47,80 trilyon metre küp ile dünyanın en büyük doğalgaz rezervlerine sahiptir. (EIA, 2017). Bu sebeplerden ötürü Rusya, diğer enerji sağlayıcı ülkelere göre daha uygun fiyatlarla ülkelerin gaz talebine karşılık verebilmektedir. Hem bu sebepten hem de coğrafi olarak Rusya’nın Türkiye’ye yakın olmasından ötürü, Türkiye enerji ihtiyacını karşılama konusunda Rusya’ya yönelmeyi tercih etmiştir. Mavi Akım Anlaşması’nın 2003 yılında hayata geçirilmesi ile enerji alanında Rusya-Türkiye arasında karşılıklı bir bağımlılık oluşmuştur. Mavi Akım projesiyle birlikte Türkiye, Rusya’nın Almanya’dan sonra en fazla doğal gaz ihracatı yaptığı ikinci ülke haline gelmiştir (Oğan & Aytekin, 2006).

Şekil 4 Ülkelere Göre Rusya Doğalgaz İhracatı-2018 (Gazprom Export, 2019)

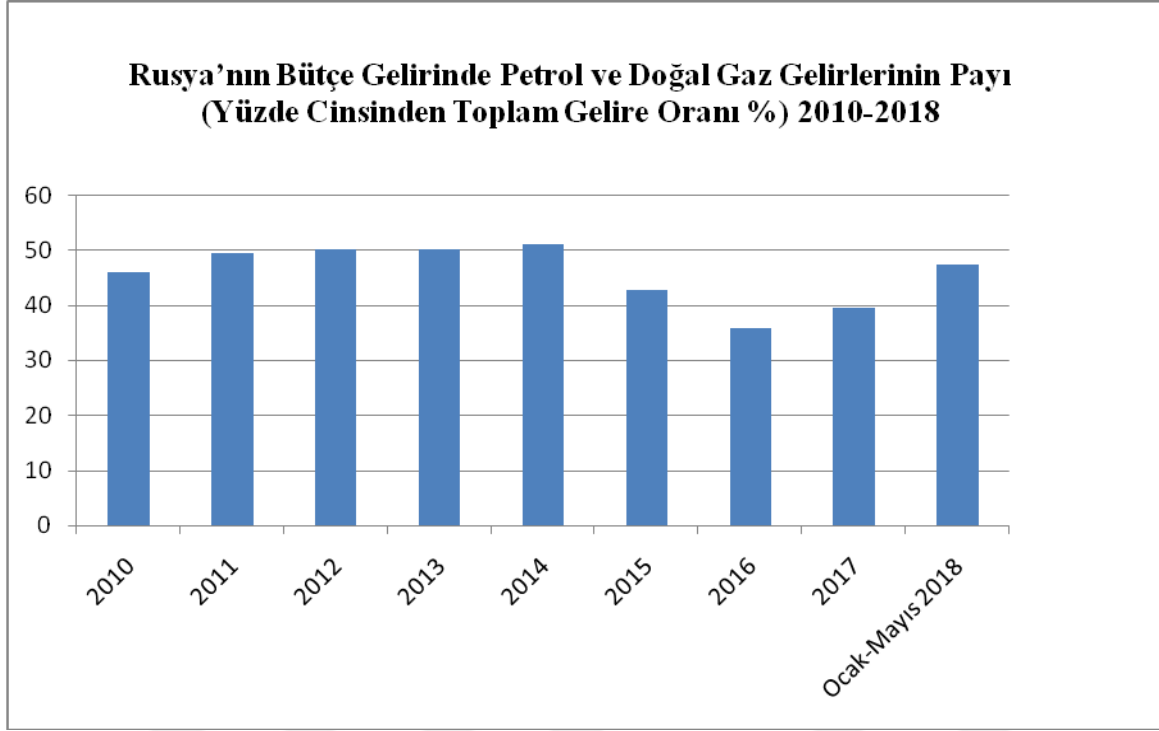
Türkiye doğal gaz ihtiyacı doğrultusunda Rusya için önemli sayılabilecek bir müşteridir. 2018 yılında Türkiye'nin doğal gaz ihtiyacı yaklaşık 55,25 milyar metreküp olmuştur (Petform, 2019). Yıllık yaklaşık 594,65 milyar metre küp doğal gaz üretim kapasitesi olan Rusya, bunun yaklaşık 212,37 milyar metre küpünü ihraç etmektedir. 2018 yılında Rusya 23,64 milyar metre küp gazı ise Türkiye'ye ihraç etmiştir (Petform, 2019). Tablo 3 verileri incelendiğinde 2018 yılında, Türkiye'nin ithal ettiği gazın %47'sini Rusya'dan temin ettiği görülmektedir.

Türkiye'nin Gaz İthalatının Kaynak Esaslı Dağılımı (2010 – 2018)

Kaynak	2010 (milyar m ³)	2010 (yüzde)	2018 (milyar m ³)	2018 (yüzde)
Rusya	17,576	%46,2	23,642	%47
İran	7,765	%20,4	7,862	%16
Azerbaycan	4,521	%11,9	7,341	%15
LNG (Cezayir + Nijerya + Spot)	8,174	%21,5	11,322	%22
Toplam	38,036	%100,0	55,250	%100,0

Tablo 8 Türkiye'nin Gaz İthalatının Kaynak Esaslı Dağılımı (2010 – 2018) (Petform, 2019)

Enerji sektöründen elde edilen gelir, Rusya ekonomisi için önemlidir. Petrol ve doğal gaz gelirleri, 2018 yılının ilk beş ayında Rusya'nın toplam ihracat gelirinin yaklaşık %63,9'unu, federal bütçe gelirlerinin %47,43'ünü oluşturmaktadır. (Kasich, 2018).

Şekil 5 Rusya'nın Bütçe Gelirinde Petrol ve Doğal Gaz Gelirlerinin Payı 2010-2018 (Kasich, 2018)

Rusya'nın doğal gaz ihracatı, petrol ve diğer enerji kalemleri kadar büyük olmasa da, doğal gaz ihracat gelirinin ülke ekonomisinde önemli bir yeri olduğu söylenebilir. Türkiye ile meydana gelebilecek doğal gaz sorunları karşısında enerji gelirlerinde yaşanabilecek problemler, Rusya ekonomisinin yanı sıra siyasi iktidarı da etkileyebilir. Türkiye'nin doğalgaz ihtiyacını karşılamak için Rusya'nın en mantıklı ülke konumunda olması, doğal gaz ve petrol gelirlerinin Rusya için önemi, iki ülkenin enerji ticaretinde birbirlerine karşılıklı bağımlı olduğunu göstermektedir. Doğal gaz konusunda yaşanabilecek sorunlar iki ülkeye de ciddi ekonomik zararlar verebilir. Rusya bu bağımlılıktan dolayı uçak krizinin ardından doğalgaz konusunda Türkiye'ye ambargo uygulamamıştır.

Türkiye, Mavi Akım projesi sayesinde Rusya'dan satın aldığı doğal gazı biraz daha indirimli almaya başlamıştır. "Mavi Akım'dan alınacak gazın fiyatının önceki iki

anlaşmaya göre %12 daha ucuz olacağı belirtilmiştir” (Oğan, 2003, s. 2) Rusya ise Ukrayna’da yaşanan siyasi krizlerden dolayı, doğalgaz satışında geçiş ülkesi olarak Ukrayna ile projelere devam etmeyi, ekonomik açıdan kendi çıkarlarına uygun görmemiştir. Bunun yanı sıra Mavi Akım projesi, Rusya doğalgazının Avrupa’ya ihracatının artırılması için önemli bir imkan sağlamıştır. Rusya; Ukrayna, Moldova ve Romanya gibi ülkeleri aradan çıkararak doğal gazı Batı’ya ulaştırabilme avantajını elde etmiştir. (Yalınkılıçlı, 2012, s. 3). Rusya, ekonomisini büyütmek için petrol ve doğal gaz satışlarını artırmak istemektedir. Bu durumda da Rusya, geçiş ülkesi olarak Türkiye ile ilerlemek istemekte ve ikili ilişkilerin bozulmasını istememektedir. Rusya için Türkiye, yalnızca Rus enerji kaynaklarının büyük bir tüketicisi değil; ayrıca sahip olduğu doğal enerji kaynaklarını yabancı piyasalara, özellikle Avrupa pazarına ulaştırma konusunda da oldukça önemli bir ortaktır. (Yıldız, Uğur, & Durucan, 2017, s. 361). İki ülkeye de fayda sağlayan Mavi Akım projesi, Rusya’nın doğalgaz sevkiyatında Türkiye ile projeler yapmak istemesi, enerji konusunda Türkiye ve Rusya arasında karşılıklı bağımlılığı destekleyen katalizör faktörlerdir. Rusya’nın Türkiye’ye doğalgaz ambargosu uygulamaması, iki ülkenin enerji konusundaki karşılıklı bağımlılığın sonucudur.

Rusya doğal gaz tedarikçisi bir ülke olarak güvenilir bir tedarikçi olmaya gayret etmiş, müşterilerini mağdur etmemeye çalışmıştır. Rusya, İkinci Dünya savaşından bu yana Avrupa’ya gaz tedarik eden bir ülkedir. Alman yetkililer de Rusya’nın on yıllardır güvenilir bir tedarikçi olduğunu belirtmiş ne Soğuk Savaş’ın ne de Ukrayna yüzünden kötüleşen ilişkilerin Rusya’nın gaz tedarikçisi olma durumunu etkilemediğini söylemiştir. (Sputnik T. , 2018). 2008-2009 gaz krizlerinin yaşandığı dönemde İran Türkiye’ye kış aylarında doğal gaz kesintisi uygulamıştı. Bu ve sonrasında devam eden benzer uygulamalar, Rusya’nın “güvenilir tedarikçi” olma konusundaki taahhüdünü göstermektedir. Rusya bu dönemde Türkiye’nin doğalgaz ihtiyacını karşılamaya özen göstermiştir. Bu bağlamda Rusya, "güvenilir tedarikçi" olma konusunda güven kazanmıştır (Abbasigil, 2016, s. 58). Rus devleti için enerji sektöründen elde edilen gelirin büyük önem taşıması, Rusya’nın her zaman müşterilerine karşı dikkatli olmasını sağlamıştır. Türkiye-Rusya arasında yaşanan uçak krizinin ardından Rusya’nın Türkiye’ye doğal gaz ambargosu uygulamaması iki ülkenin enerji alanında karşılıklı bağımlı olmalarının sonucudur. Rusya’nın doğal gaz tedarikçisi olarak güvenilirliğini kaybetmek istememesi ise karşılıklı bağımlılığı etkileyen katalizör bir değişkendir.

19 Aralık 2016 tarihinde Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Andrey Karlov, Ankara'da katıldığı bir sergide uğradığı silahlı saldırıda öldürülmüştür. Saldırı, Ankara Çağdaş Sanatlar Merkezi'nde, Rusya'nın Ankara Büyükelçiliği ve Çankaya Belediyesi işbirliğiyle gerçekleştirilen "Gezgin Gözüyle Kaliningrad'dan Kamçatka'ya Rusya" adlı fotoğraf sergisinde meydana gelmiştir. Açılış konuşması için kürsüye çıkan Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Andrey Karlov, bu sırada silahlı bir saldırıya uğramıştır (AlJazeera, 2016). Bu olay iki ülke arasında bir krize sebep olmamıştır. Bu da çalışmanın açıklanması gereken ikinci muammasını oluşturmaktadır Çalışmanın ikinci hipotezi: Türkiye ve Rusya'nın birbirlerine karşılıklı bağımlı olmaları, büyükelçi suikastının ikili ilişkilere zarar vermemesini sağlamıştır. Ukrayna ve Suriye krizi nedeniyle Batı tarafından yalnızlaştırılan Rusya'nın, Türkiye'yi kaybetmek istememesi ise bu hipotezi destekleyen nötrleştirici katalizör değişken olmuştur.

İkinci neden-sonuç ilişkisi ise Rus büyükelçisinin öldürülmesinin açıklanmasıdır. Dönemin İçişleri Bakanı Süleyman Soylu yaptığı açıklamada, bu saldırının Türkiye-Rusya ilişkilerini bozmak için planlanmış bir terör eylemi olduğunu söylemiş, Rusya Federasyonu'na, Rusya halkına ve aynı zamanda büyükelçinin ailesine başsağlığı dileklerinde bulunmuştur. (AlJazeera, 2016). Türkiye'den yapılan açıklamalar, yapılan bu saldırının iki ülke ilişkilerini gölgelemesine izin verilmeyeceği yönündeydi. Rusya tarafından da aynı şekilde yaşanan bu olayın amacının iki ülke dostluğunu zedelemeye yönelik bir saldırı olduğu şeklinde bir açıklama gelmiştir. "Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Rus mevkidaşı Sergey Lavrov'u aramış, bunun "dostluğun zedelenmesine yönelik bir saldırı olduğunu" söylemiştir. Lavrov da: "Bunun farkındayız" diye karşılık vermiştir"(AlJazeera, 2016).

2012-2018 yılları arası Moskova ile Brüksel ve Washington arasında giderek gerginleşen bir hava hakimdi. 2014'te yaşanan Ukrayna ve Kırım krizlerinin ardından Batı ülkeleri Rusya'ya bazı yaptırımlara başvurmuştur (Erşen, 2018). Ardından 2015 yılında Rusya'nın Esad rejimine destek amaçlı başlattığı askeri hava operasyonları ile Rusya'nın Batı ile olan ilişkilerinde yeni bir gerilim oluşmuştur. Çünkü Rusya'nın bu desteği Batı ülkelerinin Ortadoğu çıkarlarına meydan okumak olarak algılanmıştır.

Batı ülkeleri ile arası açılan Rusya, Türkiye ile ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Batı'nın yalnızlaştırdığı Rusya'nın, Türkiye'yi kaybetmek istememesi de bu yakınlaşmada nötrleştirici katalizör etkisi yapmıştır. Bu sürecin ardından gerçekleştirilen büyükelçi

suikastı Türkiye-Rusya ilişkilerini bozmaya yetmemiştir. Rus büyükelçisi Karlov'un öldürülmesi bağımsız bir değişkendir. Büyükelçi suikastının iki ülke arasındaki ilişkilere zarar vermemesi de yukarıdaki sebebe bağlı olan bağımlı bir değişkendir.

Türkiye'de gerçekleşen 15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonucu, Türkiye'ye ilk destek Rusya'dan gelmiştir. Bu destek sonrasında iki ülke arasındaki ilişkiler hızla düzelmiş ve iki ülke daha da yakınlaşmıştır. Çalışmanın üçüncü hipotezi, Türkiye ve Rusya'nın birbirlerine karşılıklı bağımlı olmaları, darbe girişimi sonrası yakınlaşmalarını sağlamıştır. Darbe girişimi sonrası ABD'den ve Batılı ülkelere destek göremeyen Türkiye'nin Rusya ile yakınlaşmak istemesi ise nötrleştirici katalizör etkisi yapmıştır ve hipotezi destekleyen bir olaydır.

Üçüncü neden-sonuç ilişkisi 15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonucu, Türkiye'nin Rusya ile yakınlaşma politikasıdır. 15 Temmuz darbe girişimi sonrası FETÖ üyeleri, Amerika tarafından korunmuş, darbe girişimiyle ilişkilendirilen isimler Türkiye'ye teslim edilmemiştir. 15 Temmuz darbe girişiminin ardından Rusya, Türk hükûmetine desteğini açıklayan ilk ülke olmuştur. Batı'dan destek göremeyen, NATO ile arası bozulan Türk hükûmeti, Rusya ile yakınlaşma ihtiyacı duymuştur ve iki ülke arasındaki ilişkiler çok hızlı bir şekilde düzelmiştir. 15 Temmuz darbe girişimi bağımsız değişken, Türkiye'nin Rusya ile yakınlaşması ise yukarıda bahsedilen bağımsız değişkene bağlı bir bağımlı değişkendir.

1980'lerden itibaren devletin ordu, yargı, polis gibi temel kurumlarında kadrolaşmaya çalışan, Fethullah Gülen'e bağlılık temelinde hareket eden FETÖ (Fethullahçı Terör Örgütü) yapılanması, devlet içinde yerleşmiş kadroları vasıtası ile seçilmiş hükûmeti devirmeye çalışmıştır. Darbe girişiminin başarısız olmasının ardından devlet olağanüstü hal ilan etmiş ve örgütün devletin kurumlarına sızmış mensuplarını ve bu harekete finansal destek sağlayan özel kuruluşları tasfiye etmeye başlamıştır. Türkiye bu aşamada FETÖ mensubu kişileri, ulusal güvenlik açısından hem iç hem de dış tehdit olarak görmektedir. (Sözen Usluer, 2016, s. 37). Bu nedenle, örgüt üyelerinin yabancı ülkelere temizlenmesi, örgütün başındaki terörist Fethullah Gülen'in Amerika'dan iadesi, Türk dış politikasının gündeminde en yüksek öncelikte olmuştur. Bu bağlamda Türkiye, ABD yetkili mercilerini 15 yıldır ABD'de yaşayan FETÖ elebaşı Fethullah Gülen'i Türkiye'ye iade etmeye ikna etmek için büyük bir kampanya başlatmıştır. Bu süreci yakından takip etmek için her bakanlıktan teknik ekipler kurulmuştur. Türkiye ayrıca, resmi olarak FETÖ elebaşı Fethullah Gülen'in iadesini istemiş, darbeyi planlama da dahil olmak üzere

kendisini belirli suçlara bağlayan deliller içeren yüzlerce dosyayı Amerika'ya göndermiştir. (Sözen Usluer, 2016, s. 37). Fakat Amerika, FETÖ konusunda Türkiye'nin taleplerine olumlu yanıtlar vermemiştir. ABD, Fethullah Gülen'in iadesi konusunda bir adım atmamıştır.(Sudagezer, 2018). Fethullah Gülen dışında Amerika'ya sığınan FETÖ mensubu kişiler de Türkiye'ye teslim edilmemiştir.

15-16 Temmuz 2016'da Türk Silahlı Kuvvetleri içinden bir grup asker, seçilmiş hükümeti devirmek amacıyla başarısız bir darbe girişiminde bulunmuştur. Bu süreçte Türkiye Büyük Millet Meclisi, Ankara Emniyet Müdürlüğü, Emniyet Özel Harekat Daire Başkanlığı, Emniyet Havacılık Daire Başkanlığı, Milli İstihbarat Teşkilatı Ana Karargahı ve Türksat Ana Yer Kontrol İstasyonu, F16 uçaklarıyla bombalanmış, TRT işgal edilip zorla darbe bildirisi okutulmuş İstanbul Boğaziçi Köprüsü, İstanbul ve Ankara Havaalanları İstanbul Emniyet Müdürlüğü ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi işgal edilmeye çalışılmış Asker Polis ve Sivil toplam 251 şehit verilmiştir. 15 Temmuz darbe girişimi, halkın sokaklara inmesi, darbecilerin zamanlama hataları, polis ve askerin çoğunluğunun bu girişime karşı tavır alması gibi dinamikler sayesinde bertaraf edilmiştir.

Batılı ülkeler darbe girişiminin ilk saatlerinde sessiz kalırken, girişimin başarısız olmasının ardından demokratik yollarla seçilmiş hükümetin arkasında olduklarını belirtmişlerdir. Batılı medya organları ise asker, polis, hakim ve memurlara yönelik gerçekleştirilen tutuklama ve tasfiyeleri eleştirmişlerdir. Sağ ve sol kamusal figürler ve aydınlar, darbe girişiminde bulunanlara yönelik yaptırımları Stalin ve Hitler dönemindeki uygulamalara benzeterek Türkiye'de Erdoğan'ın kontrolü altında bir diktatörlüğün sağlandığını ileri sürmüşlerdir (Balcı & Turan, 2017, s. 55). Hem ABD hem de Batılı ülkelerin darbe girişiminden sonraki tavırları ve söylemleri Türkiye'nin Batıdan uzaklaşmasına sebep olmuştur.

Türkiye Rusya ilişkileri, darbe girişiminin öncesinde normalleşmeye başlamıştı. 15 Temmuz darbe girişiminin ardından Rusya, Türk hükümetine desteğini açıklayan ilk ülke olmuştur. Batılı ülkelerin ve ABD'nin aksine Rusya, güvenilir bir müttefik olduğunu göstermiştir. 15 Temmuz sonrası Putin, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı aramış ve darbeye karşı olduklarını belirtmiştir. (Mehmet, 2016). Türkiye, dış politikasında Rusya'ya öncelik vermeye başlamıştır. Darbe girişimi sonrası Türkiye'nin Batı'dan destek görmemesi hipotezi destekleyen katalizör değişkendir.

2011 yılında Suriye’de başlayan iç savaşın maliyeti Türkiye için gün geçtikçe artmaktadır. 2016’dan itibaren Suriye Savaşı’nın maliyetinin Türkiye’ye hem ekonomik hem de siyasi olarak aşırı boyutlara ulaşması, Türkiye’nin Suriye’de savaşı bitirmek için Rusya ile işbirliğine gitmesine neden olmuştur. Çalışmanın dördüncü hipotezi: Türkiye ve Rusya’nın karşılıklı bağımlı olmaları, Suriye konusunda fikir ayrılıkları yaşamalarına rağmen işbirliği yapmalarını sağlamıştır. ABD’nin Suriye’nin kuzeyinde PYD/PKK güçlerini desteklemesi ise bu hipotezi destekleyen katalizör değişkendir.

Dördüncü neden-sonuç ilişkisi Suriye’de Türkiye-Rusya işbirliğinin açıklanmasıdır. 2011 yılında Suriye’de başlayan iç savaşın Türkiye için maliyeti gün geçtikçe artmaktadır. İç savaş, komşu ülkelere toplu göçle sonuçlanmıştır. Türkiye, Suriye ile komşu olması nedeniyle mülteci akınına uğrayan ülkelerin başında gelmektedir. İlk başlarda Türkiye’ye sığınan Suriyeli mülteciler, Türkiye’nin güneydoğusundaki mülteci kamplarına yerleştirildiler. Suriye’deki çatışma uzadıkça, Türkiye’deki mültecilerin sayısı artmış ve coğrafi olarak Türkiye’nin birçok bölgesine dağılmışlardır. TBMM İnsan Hakları Komisyonu Mülteci Hakları Alt Komisyonu 2018 Göç ve Uyum Raporuna göre sayıları 3,4 milyonu bulan geçici koruma altındaki Suriyeliler için 30 milyar dolarlık bir harcama yapılmıştır (TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Mülteci Hakları Alt Komisyonu, 2018, s. 269)

Türkiye Suriye’den gelen mültecilere çok büyük miktarlarda paralar harcamış, ekonomik anlamda büyük uğraşlar vermiştir. Mülteci sorunu sadece devlet maliyetlerini değil aynı zamanda şehirlerin ekonomisini de etkilemiştir. Suriye’deki çatışmaların sona ermesi, ekonomik anlamda Türkiye’yi çok rahatlatacaktır. Bu bağlamda Türkiye, Suriye’de toprak bütünlüğünün sağlanması adına Rusya ile işbirliği yapmaya karar vermiştir. Türkiye ve Rusya’nın Suriye iç savaşına yönelik işbirliği, Aralık 2016’da Halep’teki kuşatmanın sıkılaştığı dönemde yakınlaşmaya başlamıştır. İki ülkenin arabuluculuğuyla askeri muhalifler ve rejim güçleri arasında varılan uzlaşma neticesinde, on binlerce sivil, muhaliflerin kontrolündeki alanlara geçmiştir. (Temizer, 2019). Bu noktadan sonra Türkiye ve Rusya, bu işbirliğini tüm Suriye’ye yaymaya karar vermiştir. Türkiye muhaliflerin ve Rusya da Suriye’deki rejimin garantörlüğünü üstlenmiş ve iç savaş için ortak kararlar geliştirmeye başlamışlardır; ortak kararların ilk meyvesi Astana görüşmeleri olmuştur.

PKK terör örgütünün Suriye uzantısı olan PYD/YPG, Türkiye’nin terör örgütü kabul ettiği bir yapılanmadır. ABD, IŞİD ile mücadele adı altında Suriye sınırında

PYD/YPG teröristlerine silah ve eğitim desteği vermektedir. PYD'nin Suriye'de kontrol ettiği alanlarda, ABD askeri varlığını artırmaya devam etmiştir. (Sudagezer, 2018). Bu durumun Türkiye'ye ciddi anlamda olumsuz yansımaları olacaktır. PKK'nın kontrolünde bir coğrafya, Türkiye'nin güvenlik sorunları yaşamasına sebep olacaktır. Suriye krizinde Amerika'nın PYD/YPG terör örgütüne verdiği destek Türkiye için olumsuz bir gelişmedir. Türkiye'nin Suriye politikaları açısından ABD ile fikir ayrılıkları yaşaması, Rusya ile işbirliği yapmasında itici bir güç olmuş, katalizör etkisi yapmıştır. Bu neden sonuç ilişkisinde Suriye Savaşı'nın Türkiye'ye maliyetinin artması bağımsız değişken, Türkiye'nin Rusya ile işbirliği yapması ise yukarıdaki bağımsız değişkene bağlı bağımlı bir değişkendir.

Yukarıda açıklanan neden-sonuç mekanizmalarından yola çıkarak, Türkiye-Rusya ilişkileri karşılıklı bağımlılık teorisi ile açıklanabilir. Çalışmanın hipotezleri, neden-sonuç ilişkileri açıklanarak ispatlanmıştır.

3.2 Türkiye-Rusya İlişkileri Gelecek Perspektifi

Uçak krizi her yönden iki ülke arasındaki ilişkilerin seyrini değiştirmiştir. Bir süre iki ülke arasında soğuk rüzgarlar esmiş fakat iki ülkenin birbirine olan bağımlılığı, Türkiye-Rusya ilişkilerinde uzun vadede güçlü işbirliklerini getirmiştir. İki ülke arasında yaşanan gerginlikler ve anlaşmazlıklar, ilişkilerde kalıcı hasarlara neden olmamıştır. 500 yıldır ilişkileri olan iki ülke tarihin belli dönemlerinde savaşlar, karşılıklı sert gerginlikler yaşamışlar ama neticede yeniden bir orta yol bularak gerekli yakınlaşmayı sağlamışlardır. Günümüze geldikçe iki ülke, arasındaki birçok sorunu aşmış ve ilişki, işbirliğine dönüşmüştür. 24 Haziran cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Recep Tayyip Erdoğan'ın seçilmesinin ardından Türkiye-Rusya arasındaki ilişkilerin daha da geliştirilmesine ilişkin adımlar atılacağı belirtilmiştir. Aşağıda başta Suriye olmak üzere askeri, enerji, turizm ve ticaret konularının iki ülke arasında gelecekteki yeri incelenecektir.

Suriye sorunu iki ülke için de hayati önem taşımaktadır. Suriye gibi zor ve hassas bir konu bakımından Türkiye ve Rusya ikili ilişkilerinde dengeyi sağlamaya çalışmalıdır. Suriye'nin geleceğinin belirlenmesinde belki de en önemli rolü Türkiye, Rusya ve İran oynayacaktır. Türkiye'nin diğer bölge, ülke ve örgütleriyle ilişkileri dikkate alındığında

bugün Rusya ile ilişkileri oldukça değerli ve stratejik konumdadır. Rusya açısından da Türkiye'nin konumu son derece hassas ve önemlidir. (Demir, 2016, s. 149) İki ülke için en önemli ortak hedef ülkenin IŞİD teröründen temizlenmesidir.

Suriye'deki krizi sona erdirerek ülkede barış ve istikrarı sağlamak adına başlatılan Astana süreci ile Türkiye-Rusya arasında bir işbirliği başlatılmıştır. Astana sürecinin başlatılması ile birlikte Türkiye, İran ve Rusya aynı çatı altında birleşmiştir. Astana süreci, farklı bakışa sahip ülkelerin bir uzlaşma arayışındır denebilir. Zira hava sahasındaki teknik zayıflığının farkında olan Rus hükümeti, Türkiye ile işbirliğine daha sıcak bakmaya ve Türkiye'ye yakınlaşmaya başlamıştır. Rusya'nın önceliği elinde tuttuğu üslerin güvenliğini sağlamak olduğu için pazarlığa açık olduğunu belirtmiştir. Bu bakımdan İdlib konusunda Türkiye ile farklı görüşlerde olsa dahi Türkiye ile müzakere edeceğini belirtmiştir. Diğer taraftan Rusya'nın tek derdi İdlib olmamakla birlikte aynı zamanda Amerika ve İsrail başta olmak üzere diğer ülkelerin Suriye konusunda atacakları adımlardan çekinmektedir. Rusya, ne İdlib'i kimin yönettiği ile ilgilendiğini ne de Esed ya da İran'a bağımlı olmadığını belirtmiştir (Yalçın, 2018). Soçi'de yapılan zirvede konuşulan maddelerin uygulanması halinde gelecek tarihlerde İdlib konusunun Türkiye lehine çözüleceği öngörülebilir.

Erdoğan ve Putin İdlib gündemi ile Soçi'de bir araya gelmişlerdi. İkili, İdlib meselesinin çözümü için mutabık kalmıştır. Varılan anlaşma kapsamında; muhalifler ve Suriye hükümetine bağlı gruplar arasında silahsız bölge oluşturmak ve sonucunda terör örgütlerinin faaliyetlerinin sonlandırılmasını sağlamak hedef olarak belirlenmiştir. Bu konuda Türkiye-Rusya birlikte çalışacaktır. İdlib konusunda yapılan bu mutabakat bir bakıma ABD'nin İdlib'e olası saldırılarına da set çekmiş oldu. 15 Ekim 2018'e kadar İdlib'in silahsızlandırılması öngörülüyordu ancak radikal cihatçı gruplar sürenin dolmasına rağmen bölgeden çekilmemişlerdir. İdlib'de silahsızlandırılmış bir bölge oluşturmak iki ülkenin de istediği bir konudur. Gelecekte PYD/YPG konusu da Türkiye-Rusya arasında çözülmesi gereken bir konu olacaktır.

Fırat'ın doğusu da Türkiye-Rusya arasında gelecekte ele alınacak konulardan biridir. Terör konusunda PYD/YPG Türkiye'nin öncelikli konularından biridir. İdlib'de tampon bölge oluşturma adına varılan mutabakatın ardından Türkiye, PYD/YPG kontrolündeki diğer bölgeleri temizleme hedefine yöneldi. BM Genel Kurulu için New York'a yolculuk yapan Cumhurbaşkanı Erdoğan, Fırat'ın doğusuna askeri müdahale sinyali vermiştir. Önce Türk-Amerikan Ulusal Yönlendirme Komitesi'nin (TASC)

toplantısında: “Önümüzdeki dönemde Fırat’ın doğusunu da kapsayacak şekilde, Suriye’nin içindeki güvenli bölgeleri artıracamız” diyen Erdoğan Ardından TURKEN Vakfı’ndaki konuşmasında mesajı tekrarladı: “Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı harekâtlarına benzer bir adımı önümüzdeki dönemde Fırat’ın doğusu için de atacağız.” şeklinde açıklama yapmıştır. (Taştekin, 2018).

Türkiye müdahale bölgesi olarak ilk aşamada Tel Abyad’ı ve Tel Abyad’ın doğusunda bulunan Rasulayn bölgesini düşünmektedir. Bu iki bölgede de PYD/YPG terör örgütünün fiilen hakimiyeti mevcuttur denebilir. Türkiye’nin askeri müdahaledeki esas amacı terör koridorunu önlemektir. Türkiye’nin bu talebine Rusya’nın ne karşılık vereceği ise henüz bilinmemektedir. Fakat Rusya’nın vereceği karar, ileri dönemdeki işbirlikleri adına önemli bir yer arz etmektedir. Zira Astana süreci ile başlatılan Türkiye-Rusya işbirliğinde İdlib’de gerçekleştirilecek operasyonlarda, iki ülke de hem askeri hem ekonomik yükü birlikte taşımaktadırlar. Rusya, Zeytin Dalı Harekâtında Türkiye lehine bir tavır takınmıştı. Fakat Fırat’ın doğusu konusunda bir sonuca varmak için henüz erken diyebiliriz.

Türkiye-Rusya arasında seyreden ilişkilerin inişli çıkışlı yaşanmasına karşın, enerji konusundaki karşılıklı bağımlılık, gerginliklerin kısa sürede çözülmesine katkı sağlamaktadır. Türkiye'nin jeopolitik konumu ve artan enerji ihtiyacı, Türkiye ile

Rusya'nın enerji temelli işbirlikleri yapmasına olumlu yönde katkı sağlamaktadır. Türkiye, Rusya için, Avrupa'ya doğal gaz iletiminde köprü konumunda bir ülkedir. Türk Akımı Projesi ve Akkuyu Nükleer Enerji Santrali Projelerinin hayata geçirilmesiyle iki ülke arasındaki ticaret hacmi daha da büyüyecektir. Enerji alanında yapılan bu ortaklıklar, ilerleyen zamanlarda ilişkileri hem geliştirecek hem de güvence altına alacak projelerdir. Enerji alanındaki işbirliklerinin karşılıklı çıkar gözetilerek geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi iki ülkenin dış politikasında gelecekte de giderek artan bir öneme sahip olacaktır.

SONUÇ

Bu tez çalışmasında iki ülke arasında yaşanan olaylar karşılıklı bağımlılık kuramı çerçevesinde incelenmiştir. Karşılıklı bağımlılık teorisi çerçevesinde neden-sonuç mekanizmaları kurulmuş, her mekanizma için bağımlı ve bağımsız değişkenler belirlenmiştir. Rusya-Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerin; diplomatik kararlarına olan etkileri, Keohane ve Nye'nin 1977 yılında ortaya koyduğu Karşılıklı Bağımlılık teorisini temel alarak incelenmiştir.

Karşılıklı bağımlılık, iki ya da daha fazla taraf arasındaki, bir tarafın diğer tarafın verdiği kararlardan etkilendiği bir ilişkiyi ifade etmektedir. İki devletin birbirine bağımlı olduğu ekonomik ve siyasal durumu ifade etmektedir. Karşılıklı bağımlılık birbirine bağımlı olmak demektir. Böyle bir durum, ne iyidir ne de kötüdür. Karşılıklı bağımlılık çok da olabilir az da (Nye&Welch, 2015, s. 351). Keohane ve Nye devletlerin ikili ilişkilerinde toplam kazanç amaçlayabildiği gibi kısmi kazanç amaçlarının da olabileceğini vurgulamaktadırlar.

Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkiler uzun bir geçmişe sahiptir. Siyasi sistemler din ve kültürdeki farklılıklara rağmen, iki ülke de benzer tarihi aşamalardan geçmişlerdir. Bağımsızlık savaşını kazanan Türkiye Cumhuriyeti ve Bolşevik devriminin ardından kurulan SSCB arasındaki ilişkiler aynı doğrultuda devam etmiştir. İkinci Dünya Savaşı öncesinde ikili ilişkiler Montrö Boğazlar Sözleşmesi sebebiyle gerilmiş ve savaş sırasında Türkiye'nin tarafsızlığını korumasıyla daha da kötüleşerek neredeyse çatışma noktasına gelmiştir. 1960'lı yıllardan itibaren, Türkiye-SSCB arasındaki ticari ilişkiler gelişmeye başlamıştır. 1987 yılında, SSCB ve Türkiye arasında doğal gaz tedarikine ilişkin anlaşma yapılması, ikili ilişkiler üzerinde olumlu etki yapmış, ülkeler arasında güçlü ticaret bağlarının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

2002 yılında Türkiye'de AK Parti'nin iktidara gelmesi, iki ülke arasında önemli anlaşmaların ve işbirliklerinin yapılmasını sağlamıştır. AK Parti döneminde iki ülke arasındaki ticaret hacmi artarak devam etmiştir. İki ülke arasında uzun yıllar ikili ilişkilerin geleceğini belirleyecek olan iki önemli anlaşma imzalanmıştır: Akkuyu Nükleer Enerji

Santrali Projesi ve Türk Akım Projesi. Bu çapta büyük projeler, iki ülke arasında karşılıklı güveni göstermektedir.

24 Kasım 2015'te yaşanan uçak krizi Türkiye-Rusya arasındaki karşılıklı bağımlılık teorisinin varlığının ispat edilmesi açısından test vakası olmuştur. Rus uçağının düşürülmesine tepki olarak Rusya, Türkiye'ye karşı bir dizi ekonomik yaptırım uygulamıştır. Yaklaşık 7 ay süren uçak krizi, her iki ülke açısından da ekonomik olarak yıpratıcı olmuştur Türkiye ve Rusya arasındaki bağımlılıklar, normalleşme sürecinin hızlanmasında etkili olmuştur.

Rus uçağının düşürülmesinden sonra Rusya, meyve-sebze ihracatı, turizm gibi alanlarda ambargo uygulamış fakat karşılıklı bağımlılığın yüksek olduğu doğal gaz ticaretinde ambargo uygulamamıştır. Enerji, iki ülke arasında karşılıklı bağımlılığın olduğu bir konudur. Rus Büyükelçisinin Türkiye'de katıldığı bir sergide öldürülmesi, iki ülke arasında uçak krizi gibi bir krize dönüşmemiştir. İki ülke arasında karşılıklı bağımlılık olması, bu durumun krize dönüşmesini engellemiştir. 15 Temmuz darbe girişiminin ardından Türkiye-Rusya arasında karşılıklı bağımlılık olması, iki ülkenin birbirine yakınlaşmasını sağlamıştır. Suriye konusunda farklı düşüncelere sahip olan Türkiye ve Rusya'nın işbirliğine gitmesi de iki ülkenin arasında karşılıklı bağımlılık olduğunun göstergesidir.

27 Haziran 2016 tarihinde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Rus uçağının düşürülmesi ile ilgili olarak Rusya Devlet Başkanı Putin'e gönderdiği mektupla iki ülke arasındaki ilişkiler normalleşmeye başlamıştır. 15 Temmuz darbe girişiminin ardından Rusya'nın Türk hükümetine verdiği destek ile normalleşme süreci hızla tamamlanmıştır. Kriz dönemi askıya alınan ilişkilerin sürdürülmesi için iki ülke de gerekli adımları atmıştır. Ticaret alanında uygulanan ambargolar kalkmış, turizm alanındaki kısıtlamalar kaldırılmıştır. Bunun yanında Türk Akımı ve Akkuyu Nükleer Enerji Santrali projeleri hızla yeniden gündeme gelmiştir.

Türkiye-Rusya arasındaki karşılıklı ilişkilerin anlaşılması açısından Suriye krizinin iyi okunması gerekmektedir. Suriye krizi gibi küresel ölçekli bir sorun; tüm anlaşmazlıklara rağmen Türkiye-Rusya ilişkilerini tamamen kopartmamıştır çünkü iki ülkenin birbirine karşılıklı olarak bağımlı olduğu alanlar vardır. Olumsuz yönde atılacak

adımlar, iki ÷lkede de mali kayıplara sebebiyet verebilir. Bu bakımdan iki ÷lke de ilişkilerine ortak çıkarlar bağlamında yön vermeye çalışmışlardır.

Türk-Rus ilişkilerinde enerji, karşılıklı bağımlılığı güçlendiren bir unsurdur. Rusya'nın Almanya'dan sonra en büyük doğal gaz müşterisi Türkiye'dir. Bunun yanında Türkiye'nin coğrafi konumu, Rusya'nın Avrupa'ya gaz tedarik etmesi açısından önem taşımaktadır. Rusya'nın Ukrayna ile yaşadığı sorunlar, doğal gaz satışında geçiş ÷lkesi olarak Türkiye ile ortak projeler yapmak istemesini sağlamaktadır. Türkiye Rusya'nın, petrol ve doğal gaz gibi kaynaklarını güvenli bir şekilde uluslararası pazara ulaştırma bağlamında stratejik bir önem taşımaktadır. Bu bağlamda yapılacak enerji işbirlikleri iki ÷lkenin de dış politikasında gelecekte de giderek artan bir öneme sahip olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abbasigil, S. Ö. (2016). Son Dönemde Gelişen Türk-Rus İlişkilerinin Enerji Perspektifinden Analizi. *Bariş Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri*, 4(2), 50-83.
- Akdeniz İhracatçı Birlikleri. (2018). *Akdeniz Yaş Meyve Sebze İhracatçıları Birliği 2017 Çalışma Raporu*. Mersin: Akdeniz İhracatçı Birlikleri. 04 25, 2019 tarihinde Akdeniz İhracatçı Birlikleri: <http://www.akib.org.tr/tr/birliklerimiz-akdeniz-yas-meyve-sebze-ihracatcilari-birligi-calisma-raporlari.html> adresinden alındı
- Akkunpp. (2016, 03 22). *Akkunpp*. 09 25, 2018 tarihinde Akkuyu Nükleer: <http://www.akkunpp.com/> adresinden alındı
- Aktürk, Ş. (2006, 01 25). Turkish-Russian Relation safter the Cold War (1992-2002). *Turkish Studies*, 7(3), s. 337-364.
- Aktürk, Ş. (2013). "Türk-Rus İlişkilerinin Realist Bir Değerlendirmesi 2002-2012:Zirveden Dibe Mi? *Hazar Raporu*, Bahar(3), s. 55-70.
- AlJazeera. (2016, 12 19). *Rusya Büyükelçisi Karlov Öldürüldü*. 04 29, 2019 tarihinde AlJazeera Türk: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/rusya-buyukelcisi-karlov-olduruldü> adresinden alındı
- Aras, B. (2005, 02 28). *Türk-Rus İlişkileri: Avrasya Jeopolitikası Üzerine Öngörüler*. tasam.org: http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/147/turk-rus_iliskileri_avrasya_jeopolitikasi_uzerine_ongoruler adresinden alınmıştır
- Aras, B. (2009, Ağustos). Türkiye ve Rusya Federasyonu: Çok Boyutlu Ortaklık. *SETA Analiz* (10), s. 1-15. SETAV: <https://www.setav.org/en/turkiye-ve-rusya-federasyonu-cok-boyutlu-ortaklik/> adresinden alınmıştır
- Aras, B. (2016, 03 14). *Türkiye ve Rusya Federasyonu: Çok Boyutlu Ortaklık*. SETAV: <https://www.setav.org/en/turkiye-ve-rusya-federasyonu-cok-boyutlu-ortaklik/> adresinden alınmıştır
- Aybars, E. (2000). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*. İzmir: Ercan Kitabevi.
- Aydın, M. (2004). Uluslararası ilişkilerin “Gerçekçi” Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği. *Uluslararası ilişkiler*, 33-60.
- Balcı, A., & Turan, Y. (2017). Eleştirinin Sefaleti: Batı’dan 15 Temmuz. *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*(83), 53-77.

- BBC. (2017, 06 27). *Kremlin: Erdoğan özür diledi*. 04 27, 2019 tarihinde BBC News Türkçe: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/06/160624_erdogan_rusya adresinden alındı
- Buzkıran, D., & Kutbay, H. (2013). Arap Baharı'nın Türkiye'ye Olan Ekonomik ve Sosyal Etkileri. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), 147-162.
- Büyükakıncı, E. (2012, 03 14). Türk-Rus ilişkilerinin Değerlendirmesi:Güvenlik Sorunsalından Çok Boyutlu Derinliğe Geçiş. E. Büyükakıncı, & E. Bacanlı içinde, *Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Yirmi Yıl Sonra Rusya Federasyonu – Türk Dilli Halklar ve Türkiye ile İlişkiler* (s. 780-842). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınevi. academia: https://www.academia.edu/2079928/Turk-Rus_Iliskilerinin_Degerlendirilmesi_Tarihsel_Rekabetten_Cok_Boyutlu_Ortakliga_Gecis adresinden alınmıştır
- Caşın, M. H. (2015). *Novgorod Knezliği'nden XXI. Yüzyıla Rus İmparatorluk Stratejisi*. Ankara: Atlas Kitap.
- Chan, S. (1984). *International Relations in Perspective*. New York: Macmillan.
- Çiçek, M. (2013, 03 16). *SSCB Sonrası Rusya'nın Gücü*. Politika akademisi: <http://politikaakademisi.org/sscb-sonrasi-rusyanin-gucu/> adresinden alınmıştır
- D. Sezer, S.V. Naumkin. (1997, 09 30). *Turkey and Russia: Regional Rivals*. The Washington Institute for Near East Policy: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/turkey-and-russia-regional-rivals> adresinden alınmıştır
- Demir, A. F. (2016). Türkiye Rusya İlişkilerinde Suriye Krizinin Yansımaları ve Etkileri. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3 (2), 139-151.
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu. (2015, 04 22). *Türkiye ve Rusya Ekonomik İşbirliğini Bir Adım Öteye Taşımak İstiyor*. 05 25, 2019 tarihinde Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu: <https://www.deik.org.tr/basin-aciklamalari-turkiye-ve-rusya-ekonomik-isbirligini-bir-adim-oteye-tasimak-istiyor> adresinden alındı
- Dougherty , J. E., & Pfaltzgraff Jr., R. L. (2009). *Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey*. New York: Addison Wesley Longman.
- EIA. (2017, 10 31). *Country Analysis Brief: Russia*. 05 18, 2019 tarihinde U.S. Energy Information Administration: <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.php?iso=RUS> adresinden alındı
- Eroğlu, R. (2014, 01 26). *Karşılıklı Bağımlılık -(Interdependence)*. 12 10, 2018 tarihinde TUIC Akademi: <http://www.tuicakademi.org/karsilikli-bagimlilik-interdependence/> adresinden alındı

- Erşen, E. (2018, 01 03). *2018'de Türkiye-Rusya İlişkilerinde İşbirliği ve Sorun Alanları*. 06 25, 2018 tarihinde Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/2018-de-turkiye-rusya-iliskilerinde-isbirligi-ve-sorun-alanlari/1021383> adresinden alındı
- Erşen, E. (2018, 03 23). *Putin'in Yeni Başkanlık Döneminde Rusya-Batı İlişkileri*. 04 29, 2019 tarihinde Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/putinin-yeni-baskanlik-doneminde-rusya-bati-iliskileri/1097161> adresinden alındı.
- Gazete, T. R. (1975). T.C. Resmi Gazete. s. 1-3.
- Gazprom. (2018). *PJSC Gazprom Annual Report 2017*.
- Gazprom Export. (2019). *Delivery Statistics*. 08 06, 2019 tarihinde Gazprom Export: <http://www.gazpromexport.ru/en/statistics/> adresinden alındı.
- George, A. L., & Bennett, A. (2005). *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*. London: MIT Press.
- Haber Merkezi. (2018, 02 28). *Mavi Akım'da 15 Yılın Rekoru Kırıldı*. Yeni Şafak: <https://www.yenisafak.com/ekonomi/mavi-akimda-15-yilin-rekoru-kirildi-3164574> adresinden alınmıştır
- Haberrus. (2016, 02 02). *Türkiye, uçak krizine rağmen 2016'da Rusya'dan doğalgaz alımını artırdı*. 06 25, 2018 tarihinde Haberrus: <http://haberrus.com/economics/2016/02/02/turkiye-ucak-krizine-ragmen-2016da-rusyadan-dogalgaz-alimini-artirdi.html> adresinden alındı
- Habertürk. (2018, 06 12). *TANAP'ın açılışı gerçekleşti*. 02 19, 2019 tarihinde Bloomberg HT: <https://www.bloomberght.com/haberler/haber/2129377-tanap-in-acilisi-gerceklesti> adresinden alındı
- Hacıoğlu, N. (2015, 11 26). *Putin'den 'Türkiye' açıklaması*. 04 27, 2019 tarihinde Hürriyet: <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/putinden-turkiye-aciklamasi-40019155> adresinden alındı
- Has, K. (2016, 04 21). *Suriye sorunu Türkiye-Rusya krizine dönüşmemeli*. USAK: <http://www.usak.org.tr/tr/kose-yazilari/suriye-sorunu-turkiye-rusya-krizine-donusmemeli> adresinden alınmıştır
- Has, K. (2016, 04 22). *Türk-Rus ilişkileri: Bundan Sonrası*. USAK: <http://www.usak.org.tr/tr/kose-yazilari/turk-rus-iliskileri-bundan-sonrasi> adresinden alınmıştır
- Has, K. (2016, 04 29). *Türk-Rus İlişkilerinin Geleceğine Dair 4 Temel Yanılsama*. USAK: <http://www.usak.org.tr/tr/kose-yazilari/turk-rus-iliskilerinin-gelecegine-dair-4-temel-yanilsama> adresinden alınmıştır

- Hasanov, M. (2016, 04 04). *Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Türkiye İçin Ne Vaat Ediyor?* Hazar: http://www.hazar.org/analizdetail/analiz/trans_anadolu_dogal_gaz_boru_hatti_turkiye_icin_ne_vaat_ediyor__1445.aspx adresinden alınmıştır
- İşeri, E. (2015, Nisan Haziran). Türkiye-Rusya Doğal Gaz Ticari İlişkilerinde Asimetrik Bağımlılık. *Journal Of Yaşar University* (5), s. 35-40.
- Kakışım, C. (2019, 03 01). Karşılıklı Bağımlılık Kapsamında Türkiye-Rusya Enerji İlişkilerinin Analizi. *Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi*, 7(1), s. 67-89.
- Kasich, J. R. (2018). *Claim in 2018: "Russia relies heavily on energy exports for close to three-quarters of its export earning sandover half of its budget."*. 08 05, 2019 tarihinde RussiaMatters: <https://www.russiamatters.org/node/11300> adresinden alındı
- Keohane, R., &Nye, J. (2001). *Power and Interdependence*. New York: Addison Wesley Longman.
- Keohane, R., Verba, S., &King, G. (1994). *Designing Social Inquiry*. Princeton University Press.
- Kırdar, S. (2008). Conflict Resolution in Georgia: An Analysis Applying. *Perceptions* (Kış), 51-71.
- Kocaman, O. (2016, 03 13). *The Turkish-Russian relations within the context of southern caucasus: from confrontation to cooperation*. TURKSAM: <http://www.turksam.org/en/a204.html> adresinden alınmıştır
- Kortunov, A. (2016, 01 02). *Rusya-Türkiye krizi stratejik derinlik eksikliği*. Analist Dergisi: <http://www.analistergisi.com/sayi/2016/01/rusya-turkiye-krizi-stratejik-derinlik-eksikligi> adresinden alınmıştır
- Kroll, J. A. (1993). The Complexity of Interdependence. *International Studies Quarterly*, 37 (3), 322-323.
- Kurat, A. N. (1987). *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kurat, A. N. (2015). *Makaleler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2010). *2010 Yılı Charter (Tarifersiz) Uçak İstatistikleri*. 09 25, 2018 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü: <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-9862/chartertarifersiz-ucaklar-istatistikleri.html> adresinden alındı

- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2010). *2010 Yılı Charter(Tarifesiz) Uçak İstatistikleri*. 09 25, 2018 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü: <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-9862/chartertarifesiz-ucaklar-istatistikleri.html> adresinden alındı
- Kültür ve Turizm Bakanlığı Tanıtma Genel Müdürlüğü. (2017). *Moskova Kültür ve Tanıtma Müşavirliği Rusya Federasyonu Pazar Raporu*. Ankara: Kültür Ve Turizm Bakanlığı Tanıtma Genel Müdürlüğü.
- Mehmet, F. (2016, 12 04). *Türkiye-Rusya ilişkilerinin Son 16 Yılı*. 04 07, 2019 tarihinde Anadolu Ajansı: <http://aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-rusya-iliskilerinin-son-16-yili/698807> adresinden alındı
- Nye, J. S., & Welch, D. A. (2015). *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Oğan, S. (2003, Ağustos). MAVİ AKIM PROJESİ: Bir Enerji Stratejisi ve Stratejisizliği Örneği. 7, 1-20. Türkiye: Stratejik Analiz .
- Oğan, S., & Aytekin, İ. (2006, 01 01). *Mavi Akım: Türk-Rus İlişkilerinde Mavi Bağımlılık*. 01 25, 2019 tarihinde Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi: <http://turksam.org/mavi-akim-turk-rus-iliskilerinde-mavi-bagimlilik> adresinden alındı
- Ohrimenko, I. (2008). *Turtsiya i krizis na Kavkaze. Nikatoriye palitic heskiye i ekonomicheskiaspecti*. Vostoka: Institut Blijnevo Vostoka.
- Okuyucu, A., & Somuncu, M. (2018). 1990-2015 Yılları Arasında Türkiye'ye Yönelik Uluslararası Turizm Hareketlerindeki Değişim. *Türk Coğrafya Dergisi* (71), 7-13.
- Oran, B. (2002). *Türk Dış Politikası Cilt 1: 1919-1980*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özbay, F. (2014, 03 19). *Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: 1992-2010*. 04 07, 2019 tarihinde Bilge İnsanlar Stratejik Araştırmalar Merkezi: <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-26-2014031956bs2011-1-35-78.pdf> adresinden alındı
- Özbay, F. (2016, 08 08). *Rusya ile yeniden, ama nereye kadar?* 08 06, 2019 tarihinde Al Jazeera Türk: <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/rusya-ile-yeniden-ama-nereye-kadar> adresinden alındı
- Özlük, E. (2015). *Türkiye ve Rusya Arasındaki Uçak Krizi ve 'Özür' Meselesi*. Ankara: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM).
- Petform. (2019). *Türkiye Doğal Gaz Piyasası*. 05 19, 2019 tarihinde Petform: <https://www.petform.org.tr/dogal-gaz-piyasasi/turkiye-dogal-gaz-piyasasi/> adresinden alındı

- Rosio, T. (2008). Catching the ‘Shanghai spirit’: How the Shanghai Cooperation Organization promotes authoritarian norms in Central Asia. *Europe-AsiaStudies*, 1321-1344.
- Russia Tourism. (2016, 03 22). *Russia Tourism*. Russia Tourism: <http://www.russiatourism.ru/rubriki/-1124140228/> adresinden alınmıştır
- Sabah. (2010, 12 16). *Çalık Enerji ve Rosneftten Dev Ortaklık*. Sabah: http://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2010/12/16/calik_enerji_ve_rosneftten_dev_ortaklik_calik_holdig_ahmet_calik_calik_enerji adresinden alınmıştır
- Sabah. (2016, 03 25). *Rusya ile ABD Esad konusunda anlaştı*. Sabah: <http://www.sabah.com.tr/dunya/2016/03/25/rusya-ile-abd-esad-konusunda-anlasti#> adresinden alınmıştır
- Sözen Usluer, A. (2016). The July 15 Failed Coup Attempt and Its Implications for Turkish Foreign Policy. *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*(79), 23-44.
- Sputnik , T. (2018, 11 18). *Rusya, 3 Doğalgaz Hattı Projesiyle Avrupa ve Asya’daki Etkisini Arttıracak*. 04 29, 2019 tarihinde Sputnik Türkiye: <https://sptnkne.ws/kbxV> adresinden alındı
- Sputnik. (2015, 12 03). *Putin Dünya Basınında: Türkiye’yi Pişman Edecek*. 04 27, 2019 tarihinde Sputnik Türkiye: <https://sptnkne.ws/mscf> adresinden alındı
- Sputnik Infografik. (2019, 02 7). *2018 Yılında Rusya ile Türkiye Arasındaki Ticaret Hacmi*. 04 27, 2019 tarihinde Sputnik Türkiye: <https://sptnkne.ws/kDUu> adresinden alındı
- Sputniknews. (2009, 08 06). *Moscow, Ankara agree to build South Stream in Turkish waters*. Sputnik news: <https://sputniknews.com/world/20090806155746651/> adresinden alınmıştır
- Sudagezer, E. (2017, 12 30). *Türk-Rus ilişkilerinin 1 yılı: Enerji İş Birliği Tamam, Sırada Rubleyle Doğalgaz, Petrol Alımı Var*. 06 25, 2018 tarihinde Sputnik Türkiye: <https://sptnkne.ws/guPS> adresinden alındı
- Sudagezer, E. (2018, 08 03). *ABD, FETÖ veya Diğer Konularda Adım Atmazken Türkiye’nin Adım Atması Beklenmemeli*. 04 30, 2019 tarihinde Sputnik: <https://sptnkne.ws/jmdA> adresinden alındı
- Sudagezer, E. (2018, 09 14). *ABD, Menbiç’te Türkiye’yi Oy alıyor Çünkü PYD İçin Özerklik İstemeye Hazırlanıyor*. Sputnik: <https://tr.sputniknews.com/haberler/201809141035205343-abd-menbic-turkiye-pyd-suriye-firatin-dogusu-menbic-afrin-askeri-varlik-us-radar-ozerklik/> adresinden alınmıştır

- Sudagezer, E. (2018, 09 30). *Rusya'nın Suriye'deki üçüncü yılı: Parçalanmanın eşiğinden siyasi çözüm sürecine varan Suriye*. 04 27, 2019 tarihinde Sputnik Türkiye: <https://sptnkne.ws/jDKG> adresinden alındı
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2002). No:49 - 9 Nisan 2002, 16 Kasım 2001 tarihinde Türkiye ve Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanları tarafından imzalanan Avrasya'da İşbirliği Eylem Planı uyarınca; kurulmuş olan yüksek düzeyli Ortak Çalışma Grubu'nun ilk toplantısının 9 Nisan 2002 tarihinde Mo. 03 20, 2016 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı: http://www.mfa.gov.tr/no_49---9-nisan-2002_-16-kasim-2001-tarihinde-turkiye-ve-rusya-federasyonu-disisleri-bakanlari-tarafindan-imzalanan-avrasya_da-isbirligi-eylem-planı-uyarinca_-kurulmus-olan-yukse-dukzeyli-ortak-calisma-grubu_nun-ilk-toplantisinin-9-n adresinden alındı
- T.C. Ekonomi Bakanlığı. (2017). *Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı*. 06 22, 2018 tarihinde T.C. Ekonomi Bakanlığı: https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disiliskiler/ulkeler/ulke-detay/Rusya%20Federasyonu/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160814&contentTitle=T%C3%BCrkiye%20ile%20Ticaret&_afLoop=9337049609399853&_afWindowMode=0&_afWindowId=na5 adresinden alındı
- T.C. Resmi Gazete. (1984). Milletlerarası Andlaşma. *T.C. Resmi Gazete*, s. 2-6.
- T.C. Resmi Gazete. (1984, 12 7). Milletlerarası Andlaşma. *T.C Resmi Gazete*, s. 1-5.
- Taştekin, F. (2018, Eylül 26). *Türkiye'nin Gözü Bu Kez Fırat'ın Doğusunda*. 01 25, 2019 tarihinde Al-Monitor: <https://www.al-monitor.com/pulse/tr/originals/2018/09/turkey-syria-russia-ankara-sets-sight-on-kurdish-areas.html> adresinden alındı
- Tatari, B. (2017, 01 25). *Suriye İç Savaşı'nın Kronolojisi*. 04 27, 2019 tarihinde Medyascope.tv: <https://medyascope.tv/2017/01/25/suriye-ic-savasinin-kronolojisi/> adresinden alındı
- TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Mülteci Hakları Alt Komisyonu. (2018). *Göç ve Uyum Raporu*. Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Mülteci Hakları Alt Komisyonu.
- Temizer, S. (2019, 01 09). *Suriye'nin Geleceğini Türkiye-Rusya İş Birliği İnşa Ediyor*. 04 30, 2019 tarihinde Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/suriyenin-gelecegini-turkiye-rusya-is-birligi-insa-ediyor/1360135> adresinden alındı
- Tourism, R. (2016, 03 22). *Russia Tourism*. Russia Tourism: <http://www.russiatourism.ru/rubriki/-1124140229> adresinden alınmıştır

- Turan, İ. (2009, 05 23). *Türk-Rus İlişkileri: Sorunlar ve Fırsatlar*. Bilgesam: <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-10-2014040950rapor5.pdf> adresinden alınmıştır
- Tüfekçi, Ö. (2017). Türkiye'nin Rusya ve Kafkasya Politikası: 2016. *Türk Dış Politikası Yıllığı 2016* (s. 375-396). içinde Ankara: SETA Yayınları.
- TÜİK. (2013). *Turizm İstatistikleri Revize Sonuçları, 2001-2012*. Ankara: TÜİK.
- TÜİK. (2019). *Türkiye İstatistik Kurumu*. 02 19, 2019 tarihinde <http://www.tuik.gov.tr> adresinden alındı
- Türkiye Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2019). *Turizm İstatistikleri Genel Değerlendirme 2018*. Türkiye Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- U.S. Energy Information Administration. (2016). *Total Petroleum and Other Liquids Production*. 09 27, 2018 tarihinde Eia: <http://www.eia.gov/countries/analysisbriefs/Russia/russia.pdf> adresinden alındı
- U.S. International Energy Administration. (2018). *International Energy Statistics*. 05 18, 2019 tarihinde U.S. International Energy Administration: https://www.eia.gov/beta/international/data/browser/#/?pa=0000000g&c=41000000020000600000000000000000g000200000000000000001&tl_id=3002-A&vs=INTL.26-2-AFRC-BCF.A&vo=0&v=H&end=2017 adresinden alındı
- Ulutaş, U. (2016, 12 21). *5 Soru: Rus Büyükelçi Karlov'a Düzenlenen Suikast*. 08 05, 2019 tarihinde SETA: <https://www.setav.org/5-soru-rus-buyukelci-karlova-duzenlenen-suikast/> adresinden alındı
- USAK. (2008). *USAK Gürcistan Krizi Değerlendirme Raporu No: 08-03*. Ankara: USAK.
- Yalçın, H. B. (2018, Eylül 22). *Rusya Türkiye'ye Yaklaşıyor*. 01 25, 2019 tarihinde SETA: <https://www.setav.org/rusya-turkiyeye-yaklasiyor/> adresinden alındı
- Yalınkılıçlı, E. (2012, 07). *Turkish-Russian Energy Rapprochement: What it means for Ukraine A realistic look from within Turkey*. International Centre for Policy Studies. Kiev: European Focus.
- Yaş Meyve ve Sebze Sektör Şefliği. (2019). *Akdeniz İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği Yaş Meyve ve Sebze Sektörü Türkiye Geneli Değerlendirme Raporu*. Mersin: Akdeniz İhracatçı Birlikleri.
- Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, T. (2012). *Sınır Giriş Çıkış İstatistikleri*. 05 25, 2019 tarihinde T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü: <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-9854/sinir-giris-cikis-istatistikleri.html> adresinden alındı

- Yeltin, H., & Işık , K. (2017, 12). Rekabetten İşbirliğine Giden Süreçte Türkiye-Rusya İlişkilerinde Bir Test: Suriye Krizi. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 3(3), 40-50.
- Yıldız, S., Uğur, A., & Durucan, A. (2017). Türkiye Rusya Arasındaki Doğal Gaz İşbirliği. *19-20 Ekim VII Uluslararası Karadeniz Sempozyumu "Türk Rus İlişkileri"* (s. 350-362). Giresun: Karadeniz Stratejik Araştırma ve Uygulama Merkezi.
- Yılmaz, S. (2017, 05 04). *Soçi Zirvesi: Normalleşme Sürecinden İşbirliğine*. 08 04, 2019 tarihinde Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/soci-zirvesi-normallesme-surecinden-isbirligine/811091> adresinden alındı

